

57 n 11

h.

M. T. C I C E R O N I S
O M N E S,

QUI AD
ARTEM ORATORIAM
PERTINENT,

L I B R I,

Tribus Voluminibus comprehensi.

C U M
INTERPRETATIONE AC NOTIS,
Quas in Usu

SERENISSIMI DELPHINI

Edidit J A C O B U S P R O V S T,
è Societate J E S U.

Vol. I.

IN QUO CONTINENTUR

*Incerti Auctoris, seu, ut doctis quibusdam videtur, Cornificii, Rhetoricorum ad C. Herennium libri IV.
Rhetorica, seu de Inventione Rhetorica libri II.*

O X O N I I,
E T Y P O G R A P H E O C L A R E N D O N I A N O,
An. Dom. MDCCXVIII.

Impensis Stephani Fletcher Bibliopolæ.

Imprimatur,

JO. BARON

Vice-Can. Oxon.

Oxon. Feb. 12. 1717.

LUDOVICO
SERENISSIMO GALLIARUM
DELPHINO,
JACOBUS PROUST,
E SOCIETATE JESU.

ADITUM ad te facilem viris
principibus & ingeniosis si non
daret comitas tua, SERENISSI-
ME DELPHINE, minimè dubium quin
eloquentia sua M. Tullius impetraret.
Qui se tibi jam à teneris cognitum gloria-
tur, quem sive in Senatu & pro Rostris
dicentem, sive scribentem ad Familiare
perbenignè complexus es, is, cum Oratori-
as institutiones offert, non injucundum
tibi fore munus arbitratur. Hic alii præ-
stantissimæ omnium artis leges, quibus in-
genium moderentur; tu naturæ dona in
te recognosces. Omnibus gratissimum ac-
cidet, quòd in his passim libris observa-
bunt, qua ratione virtutibus tuis meritæ
a 2 laudes

E P I S T O L A.

laudes sine fuce rependantur. Quòd si pro modestia refugis, certè delectabit te, quòd vir post hominum memoriam ingenio maximus praecepta tradat, quibus LUDOVICI regum maximi bello & pace gesta heroicis inaudita temporibus non dicam exornari verbis, sed pro dignitate referri possint. Quod enim tantum eloquentiae flumen, quæ tanta dicendi vis, varietas, & copia tendat ulterius, quàm ut invicti parentis tui vel in amplificanda regni gloria, vel in tuenda religione fortitudinem, prudentiam, fidem, cæterasque virtutes recenseat? Citra periculum assentationis dicam quod sentio, neque censuram verebor. Mihi videtur Tullius, cum passim inquireret in his libris, quid ad laudem magnum, quid honestum, quid in quolibet genere præstantius, quid jus ferret & æquitas, cogitatione complexus principem LUDOVICO MAGNO parem, è quo similitudinem duceret, & in quem intuens, non leviter adumbratas virtutum imagines referret. Cum ad deliberationem de utili disserteret, occurrebat animo, qui instar Regis maximi belli pacisque consilia subditorum commodis

EPISTOLA.

commodis ac felicitate dirigeret. Tot antè sæculis mente præceperat eloquentiæ princeps, quod videt hæc ætas & admiratur. Tu meritis, SERENISSIME DELPHINE, quod oratorum vulgus nec animo, nec verbis complectitur, exæquare factis. Quamcunque te verteris in partem, siue armorum terrore subigendi sint olim hostes Gallici nominis, siue Pacis & otii fovenda sit tranquillitas, siue rei Christianæ vel jura extinctis Hæresibus vindicanda, vel fines deleta gentium longè remotissimarum superstitione propagandi, eximia Regis ubique maximi exempla tibi prælucebunt. Hujus vestigiis cum insistes, qui privatas parentis virtutes morum integritate hætenus expressisti, publicas aliquando repræsentabis, & non modò præsentium temporum spem assequeris, verum etiam memoriam vinces superiorum.

LECTO.

LECTORI.

QUANTA fit in primum hunc Ciceronis tomum commentarii necessitas, per te ipse facile intelliges, Candide Lector. Ut enim in quibusdam libris multa sint plana & expedita, certè difficillima non pauca occurrunt, in quibus evolvendis ipsi literati non parum laborent. Nisi veterum Græcorum institutiones oratoriæ, ac plurima Academicæ Peripateticæque sectæ dogmata percepta sint, inanem in multis locis intelligendis operam fument quantumvis ingeniosi. Requiritur præterea accurata historiæ Romanæ notitia, quæ si desit, liber de Claris Oratoribus inutili nominum farragine memoriam potius obruet, quàm animum pasciat jucunda lectione. In Topicis percipiendis quàm necessaria sit juris Romani absoluta propè cognitio, loquuntur exempla omnia Ciceronis ex antiquo jure deprompta. Tam varias tamque discrepantes disciplinas operæ facili compendio commentarius hic liber repræsentabit. Et quidem cùm interpretatione constet ac notis; si qua sit Ciceronis locutio, quæ vel obscurior, vel minùs expedita videri possit eruditorum vulgo, eam notioribus vocabulis in interpretatione tam religiosè exponimus, ut si ad illustrandam sententiam inferenda sit vocula, eam aliis characteribus designemus. Res cuique obvias omisimus. *Quemadmodum*
enim

L E C T O R I.

enim, ut rectè Tullius ait lib. II. de Inventio-
ne, res obscura dicendo sunt apertiores, sic res aper-
ta obscuriores sunt oratione. Nihil, ut nobis vide-
 tur, prætermisimus, in quo vel mediocris vel eti-
 am minima subesset non prorsus indoctis diffi-
 cultas. In notis verò Ciceronis mentem, sicubi
 opus fuit, paulo uberius explicuimus, adjunctis
 aliquando sed parçè testimoniis sive Platonis, sive
 Aristotelis, sive aliorum, quorum ex libris non-
 nulla Tullius arbitrio judicioque suo decerpfit.
 Artis Oratoriæ exempla, quæ præceptis Cicero-
 nianis respondeant, subjicimus ex ipso Tullio &
 aliis antiquis, nisi fortè brevitatis causa suffici-
 at digitum ad fontes intendere. Veterum institu-
 ta, opiniones philosophorum, cùm res exigit,
 paucis recensemus. De personis frequens incidit
 mentio: patriam, facta, ætatem obiter persequi-
 mur ex vetustis, qui hæc ipsa retulere, scriptori-
 bus. In consignanda cujusque ætate, non specta-
 mus annos ab orbe condito, quod in tanta opinio-
 num varietate parum profit: verùm, quod in alio
 jam opere præstitimus, aut Olympiadas, si de Græ-
 cis agatur; aut annos Urbis Romæ, si de Latinis:
 rursumque hæc ipsa tempora sive Græca sive Lati-
 na referimus ad annos, qui Christum natum ante-
 cesserunt. Urbes qua in regione, qua sint in orbis
 parte regiones, adjunctis recentioribus vocabulis
 indicamus. Nonnullorum, qui primi in hoc sta-
 dio sese exercuerunt, laboribus aliquid debere me
 adeò non diffiteor, ut sponte appellaverim. Quan-
 quam id quoque mihi contigit, quod eandem vi-
 am tenentibus, ut in aliorum, qui præcesserint,
 vestigia nonnunquam aliud agens incurrerim. Ex
 quibus quicquid illud tandem fuerit, sumpsisse vi-
 deri

L E C T O R I.

deri malim, quàm subripuisse. Porro si quid ex hoc commentario ceperis emolumenti, Candide Lector, gratiam habebis Illustrissimo Duci Montauserii, Carolo Sanctamauræo, DELPHINI antehac moderatori, viro belli pacisque artibus, summa apud Regem gratia & auctoritate, incredibili in litteratos benignitate celeberrimo. Is novam hanc interpretandi rationem invenit, plurimisque scriptoribus commisit. Quod opus ut perficeretur operam perutilem contulere Jacobus Benignus Bosfuetius, Condomensis olim, nunc Meldensis Episcopus, regendis DELPHINI studiis nuper præpositus, divinis humanisque disciplinis excultissimus; & Petrus Daniel Huetius Abbas Alnetanus & Episcopus Sueffionensis designatus, cui secundæ partes in promovendis DELPHINI studiis erant creditæ, vir sacris profanisque doctrinis ad miraculum perpolitus, in quo immensa quædam ingenii vis & amplitudo cum elegantiâ & subtilitate certat, quique editis in lucem in omni propè litterarum genere monumentis jam nomen immortalitati consecravit.

I N C E R T I

INCERTI AUCTORIS,

SEU,

UT DOCTIS QUIBUSDAM VIDETUR,

CORNIFICII,

RHETORICORUM

AD C. HERENNIUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

DISSERIT Cornificius de triplici genere causarum, de inventione, dispositione, elocutione, memoria & pronuntiatione, & quor modis hæc possint comparari: tum de sex partibus inventionis, exordio scilicet, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, & conclusione: denique de triplici causarum constitutione, conjecturali, legitima & judiciali.

NOTÆ.

1 Incerti auctoris.] Rhetoricorum libros ad Herennium Ciceronis non esse; hæc mihi quidem argumenta convincere videntur. Character orationis ac stilius, ut inelegans non sit, à Tulliano certè discrepat. Occurrunt passim vocabula duriora, lib. 2. n. 7. inapparatio, n. 29. inimicitiarum persequentissimus, n. 25. in potestatibus fuisse, n. 26. causa supersedenda, n. 39. &c. item vitiosum ad nauseam & plus vices repetitum. Et lib. III. n. 3. mentitiones, n. 4. discipli-

nabilis scientia, n. 36. eclipses solis ac luna. Denique l. IV. n. 12. urbs conflata & alia id genus Tullio inusitata. Quid, cum scriptor ad Herennium definit lib. 1. n. 13. fabulam neque veras neque verisimiles continere res, ut has qua tragædiis tradita sunt; historiam (quod ipsum adolescenti Tullio excidit libro 1. de Inventione) esse rem gestam, sed ab ætate nostra memoria remotam? Quid, cum ait lib. 2. n. 19. naturam esse ius quod cognationis aut pietatis causa observetur,

servetur, n. 30. argumentationem brevissimam esse tripartitam, & n. 47. puerili præceptione monet curandum ne aut ab exordio aut à narratione repetatur orationis enumeratio? Quid, cum lib. 3. n. 3. prudentiam definit caliditatem qua delectum habeat bonorum & malorum, quæ calliditas removeretur à iustitia lib. 1. de Officiis; cum n. 23. sermonem dividit in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem & jocationem; cum n. 27. in amplificatione per conquestionem docet utendum sermone plangore; cum passim ubi agitur de ambiguo scripto, sententiis, contrariis legibus, scripti interpretatione, theoricæ materia, suaviori genere ac pronuntiatione, quam minimè utilem dicit, discrepantia tradit ab iis, quæ habentur in libris de Oratore; eloquentiæ Romanæ principem tam graviter errasse, edidisse tot puerilia, & à se ipso tam turpiter dissenisse putabimus? At libros ad Herennium, dicit aliquis, Tullius scripserit adolescens, ut ipse lib. 1. de Oratore n. 5. testatur de rhetoricis. quædam sibi puero aut adolescentulo ex commentariis inchoata & rudia excidisse. Ita nonnulli vel veritatis, vel alieni de se iudicii planè securi. Hæc adolescentulus ediderit Tullius! at auctor in ipso libri primi limine affirmat se negotiis familiaribus impeditum vix satis otium studio suppeditare posse, quod in adolescentulum non convenit: affirmat se quod datur otii libentibus in philosophia consumere consuevisse, quod studii genus Cicero non attigit nisi senior jam defensionum laboribus senatoriisque muneribus aut omnino aut magna ex parte liberatus. Imo qui hos libros adolescenti Ciceroni tribuunt, loquuntur omnino pugnantia, & viri adultæ proventæque ætatis opus esse fateri coguntur. Causæ suæ firmissimum, ut ipsis videtur, ex eo deducunt argumentum, quod lib. 1. n. 20. exemplum huiusmodi legatur. TULLIUS HERES MEUS TERENTIÆ UORI MEÆ TRIGINTA

PONDO VASORUM ARGENTEORUM DATO QUÆVOLET. Conjugem igitur, jam tum cum ista scriberet, duxerat Tullius, jam auctus erat filio: atqui hic non est natus, nisi cum parens annum ætatis ageret quadragesimum tertium, nimirum consulibus L. Julio Cæsare & C. Marcio Figulo, ut ipse testatur lib. 1. ad Atticum: perebat enim tum Cicero consulatum, quem ante illud tempus fas non erat obtinere. Cæterum non est quod in eo argumentum multum præsidii positum esse putent. Nemo peritus ignorat rhetores olim tum in tractandis causis, tum in explicanda statuum doctrina, modo veris, modo fictis uti solitos exemplis. Neque moveat nos Priscianus qui deceptus hos libros supposuit Ciceroni, & complures incautos induxit. Controversiam omnem dirimit Quintiliani auctoritas. Is & antiquitate non longe ab ætate Ciceronis distans, & in versandis rhetorum scriptis exercitissimus, cum hosce libros identidem citet, nunquam Ciceronis, aliquoties Cornificii nomine præcipue lib. ix. cap. 2. laudavit. Porro cum in libris ad Herennium & in Tullii rhetoricis sive de Inventionem quam plurima persimili modo tractentur, vel Ciceronis fontibus suos hortulos irrigaverit Cornificius, vel uterque rhetoris cujuscumque antiquioris Hermetis, an Hefmagoræ? rivulus fuerit consecutus.

2 Cornificii] Rhetoris, quem de arte oratoria non pauca scripsisse refert Quintilianus lib. III. cap. 1. Militasse & contra Callos rem male gessisse, colligi potest exemplo quod profert lib. iv. n. 34. Incertum an ex Cornificia gente consulari sit oriundus. Cum & Tullii & Terentiæ uxoris meminerit, eum constare vel æqualem fuisse Ciceroni, vel, quod opinor, paulo post floruisse.

3 C. Herennium] Neque quis iste fuerit, omnino liquet. Ex lib. iv. n. 69. discimus eum cum scriptore harum institutionum oratoriarum fuisse cognatione conjunctum.

ETSI

ET SI negotiis familiaribus impediti, vix satis otium studio suppeditare possumus, & idipsum, quod datur, otii libentiùs in philosophia consumere consuevimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus; ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle cognoscere artem¹ rhetoricam intelligebamus. ² Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantia causa sibi assumpserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquestiverunt, ³ quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum cæteri: sed ut ⁴ industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

2. ^c Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, ³ quæ

^a Magnam affert utilitatem eloquentia & dicendi facultas, si sapientia & virtute regatur. ^b quæ erant superflua. ^c Oratoris actio propria est posse dicere de illis rebus quæ spectant civilem usum vite, & pertinent ad mores ac leges, ita ut auditores in ejus sententiam veniant, quantum fieri poterit.

1 Rhetoricam] Aristotele nemo melius definivit. H *ῥητορικὴ*, inquit libro 1. artis rhetoricæ, *ἡ δὲ δύναμις τῆς ῥητορικῆς τῆς ἀποφύλαξης τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκτέλεστος τῆς ἀποφύλαξης τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκτέλεστος τῆς ἀποφύλαξης τοῦ λόγου*, est facultas videndi quid in quaque re sit ad persuadendum accommodatum.

2 Industria] Quæ non est solertia & acumen ingenii, sed acre studium & laboriosa sedulitas. Quanquam aliquando industriam à studio distingui negari non possit, ut in Bruto n. 280.

3 Quæ res ad usum civilem] Angustioribus hic terminis definitur rhetoricæ materia, quam Aristoteles primo Rhetoricorum, & Tullius in Topicis & partitione ad ea omnia extendunt,

quæ possunt subtiliter, vehementer & ornate tractari. Non tamen tam latè patet, quàm volebat Gorgias Leontinus, qui aiebat oratorem id suscipere, ut de qualibet quæstione proposita copiosè & eleganter diceret; quàm multa enim in mathematicis aliisque disciplinis amplificari dicendo non possunt? Pugnant sententias conciliasse visus est Cicero lib. 2. de finibus, dum duo rhetoricæ genera distinguit; alterum forense, quod cùm populariter loquatur, nonnunquam paulo hebetius est; alterum dialecticum sive philosophicum, quod subtilius est, & de rebus omnibus graviter & copiosè disserit.

res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, ¹ quoad ejus fieri poterit. ² Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. ³ Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem. Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus.

3. Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum & verborum dispositionis perceptio. Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. ⁴ Ars est præceptio, quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, quæ impellitur cum diligenti ratione,

¹ Quoad ejus fieri poterit] Cum omnia præstiterit orator quæ valent ad persuadendum, si sine suo frustretur, non continuo in culpa est: sicut minime reprehendendus est medicus, qui ex arte curat ægrum, si non sanetur æger. Et verò fieri potest ut orator tenuis obtineat causam ipsa bonitate causæ, eaque cadat eximius orator.

² Tria sunt genera causarum] Quod ea ratione probat Aristoteles quam Tullius exponit in Partitione n. 10. Duobus aliis argumentis Quintilianus idem efficit lib. 3. cap. 4. Primum est hujusmodi. Oratoris officium, inquit, aut est in judiciis, aut extra judicia: in judiciis habetur genus judiciale; extra judicia, vel præteritum tempus spectat, vel futurum: præterita laudamus aut vituperamus, de futuris deliberamus. sic exurgunt tria genera. Alterum tale est. Omnia de quibus dicendum est, aut cer-

ta sunt necesse est, aut dubia. Certa, ut cuique est animus, laudat aut culpatur: ex dubiis alia nobis ad electionem sunt libera, de his deliberatur; alia judicium sententiæ sunt commissa, de his lite contenditur.

³ Demonstrativum] Græcis *ἑπαιτητικόν* ita dictum, vel quod in eo demonstrantur virtutes ac vitia, vel quod in eo potissimum facultatem suam ostendat orator ad palæstram: Quippe quod, ut ait Quintilianus loco citato, non tam demonstrationis vim habere quam ostentationis videatur. Appellatur quoque *ὑπερβατικόν* sive laudativum; à meliori scilicet parte.

⁴ Ars] Accuratius definitur lib. 1. de Orat. n. 92. Ars est qua cognitis penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur.

ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. ¹ Exercitatio est assiduus usus, consuetudoque dicendi. ² Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasque res habere conveniret, nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

4. ³ Inventio in sex partes orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, ⁴ aut perinde ut gestarum, expositio. Divisio est, per quam aperimus quid conveniat, quid in controversia sit; & per quam exponimus quibus de rebus sumus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, ⁵ quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur.

5. ^b Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. ³ Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ

^a Quoniam simul exponenda officia oratoris, ut res posset facilius cognosci, eo deducti sumus, ut diceremus de partibus orationis. ^b Cum nobis datum est genus causæ tractandum.

¹ Exercitatio] Quam in rem apposite Plinius junior lib. 6. epistola ad Quadratum scribit. Nec me prateris usum esse & haberi optimum dicendi magistrum. Video enim multos parvo ingenio, litteris nullis, ut bene agerent, agendo consecutos. . . . Proinde multum lege, scribe, meditare, ut possis, cum voles, dicere: dicet, cum velle debebis.

² Quoniam igitur demonstratum est] Nempe tria esse causarum genera, & res quinque quibus tractari causæ debeant.

³ Inventio in sex partes] Cum in eo posita sit inventio, ut orator excogitet & reperiat ea quibus doceat, flectat & conciliet auditorem; exordium, narratio & reliquæ spectant potius ad dispositionem, qua res inventæ in unum quasi corpus orationis rediguntur.

⁴ Aut perinde ut gestarum] Quæ narrantur si non vera, saltem verisimilia sint: alioquin auditor incredulus ea rejiciet.

⁵ Genera causarum sunt quatuor] Apud prius definit esse tantum tria, demonstrativum, deliberativum, & judiciale; nempe triplex illud genus potest esse, vel honestum, vel turpe, vel dubium, vel humile. Tullius lib. 1. de Inventione, Curius Fortunatianus lib. 2. Alcuinus & alii quintum addunt *paucis & obscuris*, id est, obscurum: quod jure Vossius improbat; nam quatuor priora membra petuntur ab hominum opinione, eoque rectè conjunguntur: quintum illud sumitur à facili vel difficili intelligentia, eoque alterius divisionis est membrum. Consule librum 1. de Inventionem n. 20.

genus

genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. ¹ Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. ² Humile genus est, quum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ accommodari.

6. Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græcè ³ προοίμιον appellatur; & insinuatō, quæ ⁴ ἐπαδὸς nominatur. Principium est, quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ⁵ ut attentos, ut dociles, ut benevolos auditores habere possimus. ⁶ Si genus causæ du-

¹ Dubium genus est.] Quod in alterutram sive honestatis sive turpitudinis partem perinde trahi potest. Ut si filius patrem patriæ proditorem accuset, hinc videbitur pius civis, qui patriæ periclitanti succurrat, hinc impius filius, qui parentem iudicibus sistat extremo supplicio plectendum.

² Humile.] Ut si quis de umbra asini apud iudices disceptaret, &c., instar agathonis illius, de quo Demosthenes, contenderet se non umbram asini, sed asinum tantum pretio locasse. In humili genere lufere olim Polycrates qui murium, Lucianus qui muscæ, Dion qui comæ, Synesius qui calvitiei encomium scripsit. Ut recentiores multos prætermittam, qui in similibus argumentis nimis intemperanter otio sunt abusi.

³ προοίμιον.] Οἶµον, ut exponit Hesychius, est ἀδὴ cantus. cum citharædi &c. quicunque fidibus canunt, vel ad prævium artis specimen, vel ad conciliandam sibi gratiam utuntur prolusione, προοίμιον id vocatur: translata vox ad primam orationis partem, quæ auditorem ad reliqua audienda præparat. Hoc indicat Aristoteles lib. 3. Rhetor. cap. 14. τὸ μὲν γὰρ προοίμιον ἐστὶν ἀρχὴ λόγου, ὁ δὲ ἀρχὴ τοῦ προοιμίου, &c.

⁴ ἐπαδὸς.] Est aditus, via qua aliquo acceditur. bellè insinuationem exprimit, quæ, ut ait Tullius 1. de inventione n. 20. est oratio quadam dissimulatione & circumfusione obscurè subiens audi-

toris animum. Legunt alii ἐπαδὸς, longe petita ab incantationibus aut versibus metaphora.

⁵ Ut attentos, ut dociles.] Attentum monent Græci ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia; sed non principii magis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principii, quod & attentum maxime sunt, cum omnia exposcant, & dociles magis inisiu esse possunt. Antonius apud Ciceronem lib. 2. de Orat. n. 323. Aristotelis vestigia persecutus qui lib. 3. Rhet. in omnibus orationis partibus captandam esse docet attentionem, quoties sese offert occasio. Neque id negat scriptor Herennianus, sed cum tota oratione, tum maxime in exordio comparandum esse, inferius monet.

⁶ Si causa genus dubium ... à benevolentia.] Sic captivi in Cannensi clade milites Romani cum à senatu redemptionem postularent, in ipso exordio benevolentiam sibi demereri conantur apud Livium lib. 22. Patres conscripti, nemo vestrum ignorat nulli unquam civitati viliores fuisse captivos, quàm nostra: ceterum, nisi nobis plus iusto nostra placet causa, non alii unquam minus negligendi vobis, quàm nos, in hostium potestatem venerunt. Non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cum prope ad noctem superstantes cumulis castrorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos: diu reliquum ac noctem insequentem fessi la-

bium habebimus, à benevolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. ¹ Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare adversarios criminando, benevolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit rectè vel uti, vel non uti principio. Si uti volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit.

7. Quoniam igitur docilem, benevolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ² si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos ³ de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, ⁴ aut ad Deorum immortalium religionem: & si rogabimus, ⁵ ut attentè audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus.

8. Benevolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. ⁶ A nostra persona benevolentiam contrahemus,

here ac vulneribus vallum sumus tutati . . . Tum demum passim pretium, quo redempti dimitteremur, arma in quibus nihil jam auxilii erat, hosti tradidimus.

¹ Sin humile, faciemus attentos] Ita ille pauper in declamatione 13. Quintiliani, quæ inscribitur Apes pauperis. Unum oro, ne cui minor dignitate vestra videatur causa litis mea. Ante omnia enim non debetis exposcere uti pauper magna perdidit, sed quantum est quod abstuleris mihi dives, minus est quod reliquit.

² Si summam causa breviter exponemus] Exemplum habetur in oratione pro Cluentio, n. 1.

³ De rebus magnis, novis, inusitatis] Hæc omnia complexus est Horatius Ode 1. lib. 3.

Odi profanum vulgus & arces.

Favete linguis; carmina non prius

*Audita, Musarum sacerdos,
Virginibus puerisque canto.*

⁴ Aut ad Deorum immortalium religionem] Ita cum pro domo sua dicere inciperet Tullius, summa arte ostendit cum deorum religionibus causam suam esse conjunctam.

⁵ Ut attentè audiant] Trita hæc formula: Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attentè bonaque cum venia verba mea audiat. Verum aliqua etiam major attentio conciliatur, cum eam se postulare nolle profutur orator, idque se rebus ipsis effecturum, ita Cic. 2. Philip. n. 5. Sed cum mihi, Patres conscripti, & pro me aliquid & in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem benignè: alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attentè audiat.

⁶ A nostra persona] Non modò reus, sive

¹ si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in temp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, vel omnes, vel aliquos referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item ² si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benevolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemptionem adducemus. ³ In odium rapiemus, si quod eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. ⁴ In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, quam veritate eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. ⁵ Ab auditorum persona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè judicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ judicii expectatio sit, aperiemus. ⁶ A rebus ipsis benevolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contemptionem deprimemus.

9. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat; aut cum

sive is de cujus causa disceptatur, sed etiam ipse orator intelligitur.

1 Si nostrum officium] Exemplo sit exordium orationis pro L. Flacco.

2 Si nostra incommoda proferemus] Quod egregiè præstitit Tullius in oratione pro P. Quinctio n. 1.

3 In odium rapiemus] Quibus modis odium, invidia, cæterique affectus concitandi sint, dicemus alibi, ubi se commodior occasio dabit. Interim odii in adversarios commovendi hoc Tullianæ orationis in Varinium exemplum esto n. 1.

4 In invidiam, si vim, &c.] Ab his capitibus invidiam facit Chrysogono Tullius in oratione pro Roscio Ame-

riano n. 6. Is à vobis, iudices, hoc postulat, &c.

5 Ab auditorum persona] Præcipuè si in causa iudices adsint. Sic in Maloniana Tullius gratiam Pompeii sibi demerebatur n. 2. Me recreat & reficit Cn. Pompeii sapientissimi & iustissimi viri consilium, &c.

6 A rebus ipsis] Exemplum in Manilianæ suggerit Cicero. Illud in primis mihi latandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute: hujus autem orationis diffœilius est exitum quàm principium invenire. Ita mihi

animus auditoris persuasus videtur esse ab iis, qui antè contrà dixerunt; aut cùm defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: ¹ rem, non hominem; aut hominem, non rem, spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cùm diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus; aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, ² aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum.

10. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo, quod adversarii firmissimum sibi adjumentum putaverunt, primum nos dicturos pollicebimur: aut ³ ab adversarii dicto exordiemur, & ab

mihi non tam copia quàm modus in dicendo quarendus est.

¹ Rem, non hominem.] Hoc generale præceptum, quod non ad exordia solum, sed & ad cæteras orationis partes pertinet. Ab iis quæ nocent ad ea quæ profunt, refugiendum: si causa laborat, persona subveniat; si persona odiosa est, cause inhærendum. Horatius, exempli gratia, is qui solus ex tergeminiis fratribus superstit, intempestiva sororis comploratione commotus eam ferro conficit. Quid pater ut filium morte eripiat? facinus, quod erat immane, tacet: filii triumphum & anteaquæ vitæ decora persequitur: Huncine quem modò demoratum evantemque villoria incedentem vidisti, Quirites, eum sub furca vinculum inter verbera & cruciatus videre poteris? &c. apud Livium lib. 1. Contrà si nihil in persona sit præsidii, instandum est cause. Si spectatæ integritatis sit adversarius, non quidem ipse graviter est exagitandus, sed videndum an studia quibus operam dat, sint censuræ obnoxia. Ita cum in causa Murenæ Tullius Catonem adversarium sustineret, virum longe sapientissimum & omni

laude majorem, nihil in eo reprehendit, sed ne ipsi fides haberetur, Stoicorum sectam cui deditus erat Cato, per jocum irridere cœpit tam facete, ut iudicium risu solveretur.

² Aut de aliqua re dicturos.] Alexander jam immensa terrarum spacia vincendo emensus, cùm ultra ad oceanum Indicum progredi cogitaret, eum ab eo consilio ita deterret Cænus dum unus, ut initio videatur ejus voluntati obsequi. *Dii prohibeant à nobis impias mentes & profecto prohibent. Idem animus est tuis, qui fuit semper, ire quo jusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro commendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseveras, inermes quoque & nudi & exsangues, utcumque tibi cordi est, sequimur vel antecedimus. Sed si audire vis non fictas tuorum militum voces, rerum necessitudine ultima expressas, prabe quas propitias aures imperium atque auspiciū tuum constantissimè secutis, & quocunque pergis secuturis.* Q. Curtius lib. x.

³ Ab adversarii dicto exordiemur.] Non aliter exorsus est Tullius orationem pro Ligario, in quem Pompeii partes alias

eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondemus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ risum movere possit, exordiemur, ¹ ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, ² depravatione, inversione, ambiguo, ³ suspitione, irrisione, ⁴ stulticia, exsuperatione, ⁵ collatione, ⁶ abiectione, adiectione, litterarum mutatione: præterea ⁷ expectatione, ⁸ similitudine, novitate, ⁹ historia, versu: aut ab alicujus ¹⁰ interpellatione, aut ¹¹ arrisione, & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut cæteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.

II. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod

secutum maximè commoverat Cæsaris animum Tubero. *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, &c.* Hoc unum exordium exemplum eorum esse possit, quæ ducuntur ab aliqua re, quæ risum movere possit, & præcipuè exsuperationis, de qua paulo inferius, qua res ex se tenuis ridiculè amplificatur: item novitatis, qua judicum animos inusitatis sententiis lepidè præstringimus.

¹ *Ab apologo, à fabula verisimili*] Quomodo incepit Crassus contra Scævola, ut refertur in Bruto n. 197. De fabula paulo inferius n. 13. de apologo, de imitatione, de depravatione, de inversione, ambiguo, immutatione & aliis id genus quæ risum movent fuscè agit ipse Tullius lib. 2. de Orat. à n. 248. ad n. 289. Nomine fabulæ verisimilis eam intelligit, quam rhetor Aphthonius *μῦθος ἀπορίας* appellat, qua homines inducuntur aliquid agentes. Paulo inferius n. 13. à se ipse dissentit auctor Herennianus, qui fabulis res verisimiles negat contineri.

² *Depravatione*] Oris depravationem nullum in jocis liberalibus habere locum rectè sentit Cicero, per depravationem vocabuli corruptionem intelligunt aliqui, ut si quis Tiberium Claudium Neronem appellet Biberium Caldiū Meroem.

³ *Suspitione*] Qua tacitè adducimus adversarium in invidiam alicujus crimi-

nis, aut etiam hujus ipsius, cujus alios accusat. Quod arte singulari præstat Cicero in oratione pro Ligario. *Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, consistentem reum: sed tamen ita consistentem se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum patrem tuum, itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.*

⁴ *Stulticia*] Cum ostenditur adversarium isdem, quos nobis paraverat, laqueis irretiri, ut videre est in exemplo mox allato.

⁵ *Collatione*] Sive rerum comparatione, de qua in consequentibus libris dicendi locus occurret. legunt aliqui *collocatione*.

⁶ *Abiectione, adiectione, litterarum mutatione*] Hæc spectant figuram Græcis dictam *μεταφορὰς*; huic auctori annominationem de qua lib. 4. n. 29.

⁷ *Expectatione*] Cum finita oratione adversarii subsistimus, mora ipsa facimus audientiam, ac subito improvisum aliquid lepidè proferimus.

⁸ *Similitudine*] Ad collationem facile referri potest.

⁹ *Historia, versu*] Cum ab aliqua jocosa historia, aut faceto poetæ versu initium ducimus.

¹⁰ *Interpellatione*] Cum perpetuam adversarii orationem interrompimus, & aliò divertimus.

¹¹ *Arrisione*] Arriso, ut quidam distinguunt, est personæ: irriso, rei.

principium,

principium, huiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quas præscripsimus, aut benevolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at insinuatō ejusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verùm hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, benevolos præbeant: tamen id per exordium causæ maximè comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, ¹ quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut ² non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod ³ vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod ⁴ commune appellatur. Item illud, ⁵ quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario. Item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, ⁶ aut nimis lon-

¹ *Quæ vitia vitanda*] Cùm alibi, tum præcipuè vitanda sunt in exordio vitia: cùm, ut argutè Quintilianus ait lib. IV. cap. I. vitiosum præmium possit videri cicatricea facies: & possimus certe gubernator, qui navem, dum portum egreditur, impetit. Cæterum pleraque hæc vitia non exordii solum, sed totius ferè orationis sunt.

² *Non apparata*] Quæ repentino quasi motu sunt exordia nec videntur domi meditata, majorem plerumque obtinent fidem. Sed cum diu ante præparata senserit auditor, tum quasi structas sibi vereretur insidias, præmunit animam adversus reliquas orationis partes, ac bonitati causa diffidit. Non idèd tamen oratori licebit esse negligentem: sic enim quem videretur contemnere, judicem à se abalienaret.

³ *Vulgare*] Cujusmodi est illud Isocratis in exordio Panegyrici. Aliquando tamen à magnis oratoribus non inutiliter usurpatum vulgare exordium ait Quintilianus lib. 4. cap. 1. præsertim si gravem aliquam sententiam complectatur. Sic apud Sallustium in bello Catilinario, cum ageretur de conjuratorum supplicio, C. Cæsar exordium adhibuit, quod cuilibet deliberationi apta-

ri potest. Omnes homines P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum prævidet, ubi illa officium: neque quisquam omnium libidini simul & usui parvis. ubi intenderis ingenium, valet: si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet. Multum conducet juxta præceptum Hermogenis huiusmodi sententias ex communibus fieri proprias, dum faciemur, eas esse cæteris quidem causis accommodari solitas, nostræ tamen potissimum convenire.

⁴ *Commune*] Quod etsi præsentis est causæ, tamen perinde potest ab adversario usurpari. Vitiorum in exordiis & aliis partibus orationis exempla non tanti est proferre: utinam hac præsertim ætate deessent.

⁵ *Quo leviter commutato*] Quod adversarius in suam utilitatem deflectere potest, commutabile dicitur Quintiliano. Id quanquam clarum, magis patebit ex lib. 2. n. 38. ubi disseritur de argumentis ex contrario convertendis.

⁶ *Aut nimis longum*] Observat Aristoteles eos qui malam causam aut habent aut habere videntur, exordia adhibere longiora: nam in quovis alio loco

gum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod¹ separatum vocatur; in quo etiam translatum includitur) ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque benevolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

12. ² Narrationum tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quò commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus.

13. Ejus narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. ³ Fabula est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res, ⁴ ut hæ, quæ tragœdiis

versari melius est illis, quàm in ipsa causa. Sic cum aliquid peccaverunt servi, nequaquam ad quæsitâ respondent, sed longis utuntur ambagibus.

¹ *Separatum*] Quale est utrumque Sallustii in bello tum Catilinario, tum Jugurthino exordium: Qualia sunt in plerisque Ciceronis operibus principia. Id ne cui mirum videatur, narrat ipse Tullius lib. xvi. ad Atticum epist. 6. se voluminem procemiorum habuisse, ex eoque solitum eligere, cum aliquem librum institueret. indeque evenisse, ut quod procemium Academico tertio jam præfixerat, id in librum de Gloria conjecerit: quod erratum ut agnovit, novum statim procemium exaravit.

² *Narrationum tria sunt genera*] Primum ad causam nostram confirmandam pertinet: alterum non tam confirmat quàm illustrat: tertium à foro, & civilibus causis est omnino remotum, versatur in fabulis, historiis & argumentis exponendis, in quibus exerceri ad parandam orationis copiam, & fingendum stilum, aliquando convenit oratori.

³ *Fabula*] Est propriè narratio ad delectationem inventa, quales Ælopi sunt fabulæ: dicitur quoque de quovis carminis genere sive epico sive tragico. Vide notas in lib. 2. de Orat. n. 264.

⁴ *Ut hæ, quæ tragœdiis tradita sunt*] Perperam tradit tragœdiis res neque veras, neque verisimiles contineri; cum, teste Aristotele in poetica, tragœdiæ præcipua laus sit in verisimilitudine constituta; idque poetam inter, & historicum interfit, quòd hic quidem res gestas, ille ut geri potuerunt, exponat. Aristoteli consentit Horatius in Arte, & quotquot poeticam attigerunt.

Ficta voluptatis causa sint proxima veris.

Porro tragœdia, ut rectè definit Aristoteles, est imitatio actionis illustris, absolutæ, justæ magnitudine comprehensæ, non per enarrationem, sed per misericordiam arque terrorem, ejusmodi perturbationibus animum purgans. Ortum habuit à Bacchi sacris, cui caprum, infestum vitibus Attici quotannis immolabant, festivo saltu modulisque rusticis, qui nihil præter Bacchi laudes continerent.

traditæ sunt. Historia, est res gesta, ¹ sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta ² comædiarum. ³ Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere ³ sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspensionem, desiderium, dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiā, jucundum exitum rerum. Verum ^b hæc in exercendo transigentur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

14. Tres convenit res habere narrationem, ut ⁴ brevis, ut ⁵ dilucida, ut ⁶ verisimilis sit : quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit ; & si non ab ultimo initio repetere volemus ; & si summatim, non particulatim narrabimus ; & si non ad extremum, sed usque eò, quod opus erit, prosequemur ; &

^a Narratio, qua persona inducuntur loquentes, debet habere jucundam distinctionem, debet exhibere in diversis personis variā indolem, severitatem, indulgentiam, spem, timorem, suspensionem, cupiditatem, fictionem, peccatum ex falsa opinione, &c. ^b Hoc narrationis genus perficietur fingendo istos mores.

tingerent. Hinc τράγος caper, & φῶν cantharus, tragediæ nomen fecere. Ex agris in urbes, è solo in plaustra, ac deinde in theatra actorum chorus inductus ; ac deficientibus Bacchi laudibus, argumentum ex aliis fabulis, & historiis positum.

^a Sed ab ætatis nostræ memoria remota] Hæc insulsa historiæ definitio excidit adolescentulo Ciceroni lib. 1. de Invent. n. 27. Quam senior ipse videtur retractasse, cum lib. 5. elegantissima ad Luceium epistola 12. posuit à Lucceio ut historiam eorum haberet, quæ suo consulatu gesta esset.

^a Comædiarum] Comædia, ut ait Aristoteles, est imitatio peiorum ; quippe quæ & actionem & personas humiles complectatur ; reliqua cum tragedia habet communia. Nomen deductum à Græcæ vocibus κῶμος pagus, & φῶν cantus.

^a Sermōnis festivitatem, &c.] Horum ænium exempla suppedirabunt Terentii comædiæ.

⁴ Brevis, dilucida, &c.] M. Antonius apud Tullium lib. 2. de Orat. n. 326. has virtutes narrationis non magis proprias esse putat, quàm totius orationis. Præceptum brevitatæ irridet Aristoteles lib. 3. Rhetor. neque enim debet esse brevis aut proluxa, sed medium servare decet, hoc est, dicere quæ satis sint ad rem explicandam. Discrepantes rhetorum sententias conciliabis, si dixeris cum Quintiliano lib. 4. cap. 2. in hoc brevitatē poni non ut minus, sed ut ne plus dicatur quàm oporteat. Ita tamen sectanda brevitās, ut obscura non fiat oratio : satiusque est, ut idem ait, aliquid narrationi superesse quàm deesse. nam supervacua cum radio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Consule librum 1. de Invent. n. 28. & lib. 2. de Orat. n. 326.

⁵ Dilucida] Ratio egregia affertur lib. 2. de Orat. n. 329.

⁶ Verisimilis] Nam ut ait Quintilianus loco citato, tum optime dicunt orator, cum videtur vera dicere.

si^a transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus ab eo, quod coeperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest: sed etiam id, quod neque obest, neque adjuvat, satius est præterire. Et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel suprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

¹ *Athenis Megaram vesperi advenit Simo:*

Ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini:

Insidias postquam fecit: vim in loco attulit.

15. Rem dilucidè narrabimus, si, ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid novè dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & si sequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt: nam quo brevior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

16. Verisimilis narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: ² si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates^b constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conservanda sunt: nam sæpe veritas, nisi hæc servata sint, fidem facere non potest.

^a Digressionibus superfluis. ^b Convenient.

¹ *Athenis Megaram, &c.*] Versus sunt iambei hexametri.

Athenæ urbs Atticæ in Græcia litteris olim & armis celeberrima, nunc incolis dicitur *Athina*, nobis *Athenes*.

Megara urbs Achaicæ itidem in Græcia, servat etiamnum antiquum nomen.

² *Si spatia temporum*] Ab iis ferè omnibus argumentis planè verisimiliter

ostendit Tullius Roscium Amerinum non esse patricii reum: Roscius pater occiditur Romæ, non igitur à filio, qui tum agris colendis deditus versabatur Americæ: filius beneficiis affectus à patre, rusticis moribus, luxuriæ, avaritiæ, omnis cupiditatis expertus; nulla igitur causa fuit, quæ illum ad tam immane facinus impelleret.

Sin erit ficta, ed magis erunt conservanda. ¹ De iis rebus cautè conflegendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma auctoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli, præter cæteros, in tria tempora divisimus, ut planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsisse videamur, si priùs pauca de causarum divisione dixerimus.

17. *Causarum divisio in duas partes distributa est.* Primum ^a perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis: si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse matrem ab ² Oreste convenit mihi cum adversariis: jure fecerit, & licueritne facere, id est in controversia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytæmnestra occisum confitentur: cùm id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, ³ distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cùm ^b dicimus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus, quàm trium partium numero esse non oportet. Nam & periculosum est, nequando plus, minusve dicamus, & suspicionem affert auditori meditationis, & artificii; quæ res ^c fidem abrogat oratori. Expositio est, cùm res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolute.

^a Absoluta. ^b Cùm exponemus numerum rerum, quas dicturi sumus. ^c impedit, quominus fides habeatur.

¹ De iis rebus, &c.] Monet de iis rebus prudenter pugnandum esse, quæ confirmantur sive tabulis, quæ sunt vel publicæ, ut leges & instituta majorum in tabulas relata; vel privatæ, ut testamentariæ, sive testimonio gravissimi viri. ne scilicet qui contra certat, aperta falsitatis revincatur.

² Oreste] Nota cuius tragœdia. Agamemnon Mycenarum rex post exci-

sam Trojam reversus in patriam, à Clytæmnestra conjuge opera Ægisthi adulteri occisus est. Orestes patris necem ulciscens matrem una cum adultero interemit. Quod parricidium, inquit Velleius lib. 1. à diis comprobatum est: vixit enim Orestes annis xc. regnavit lxx.

³ Distributione] De divisione vide plura lib. 1. de inventionem n. 32.

18. Nunc

18. Nunc ad confirmationem transeamus. ¹ Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. Nam cum adjumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissolverimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. Utrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognoverimus. ² Causarum constitutiones ³ alii quatuor fecerunt: ⁴ noster doctor Hermetes tres putavit esse: non ut de illorum quicquam detraheret inventionem, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & biperitid. Constitutio ⁵ est prima deprecatio defensoris cum accusatoris infimulatione conjuncta. ⁶ Constitutiones itaque, ut antè diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, juridicialis.

¹ *Tota spes vincendi*] Certè præcipua: nam in exordio præparatur animus auditoris, in narratione res exponitur, subjiciuntur in confirmatione rationes, quibus stabiliatur nostra, adversariorum causa frangatur.

² *Causarum constitutiones*] Quod constitutionem Cornificius, Quintilianus statum appellat, alii quæstionem, alii quod ex quæstione appareat, Theodorus generale caput, id est, *κεφάλαιον γυναικῶν*, ad quod referantur omnia. Græci *εἰς αὐτὸν* vocant vel ex eo quod ibi sit primus causæ congressus, vel quod in hoc causa consistat.

³ *Alii quatuor fecerunt*] Ut Athenæus, Cæcilius & Theon, quorum opinionones, quia non tanti est hic referre, lege sis apud Quintilianum lib. 3. cap. 6.

⁴ *Noster doctor Hermetes*] Hermagoram rhetorem sæpe citat in libris de Inventionem Tullius, item Quintilianus lib. 3. cap. 1. Aquila Romanus in libro de figuris sententiarum, & Augustinus in principiis rhetoricæ. Hermetis aut Hermetis, ut alii legunt, qui meminert, neminem ex antiquis vidimus. Non levis est suspicio alterum nomen in alterius locum irreplisse.

⁵ *Est prima deprecatio*] Definuit Cornificius constitutionem esse primam defensoris depulsionem, quæ conjungitur cum accusatoris infimulatione. Idem sentit Tullius in Topicis n. 93. *Refutatio accusationis, in qua est depulsio criminis, qua Græcè εἰς αὐτὸν dicitur, Latine appelletur status: in quo primum insistit*

quasi ad repugnandum congressa defensio. Quintiliano lib. 3. cap. 6. status est id, quod ex prima causarum constitutione nascitur: Sulpitio Victorii summa quæstio, ad quam referenda est omnis oratio: Cassiodoro est veluti cardo, in quo tota causa vertitur.

⁶ *Constitutiones: . . tres sunt*] Pro triplici statuum numero pugnant Tullius in Partitionibus, & alii rhetores quam plurimi, quorum sententiam Julius Severianus in Syntomatis rhetoricæ clarè & eleganter exponit. *Status*, inquit, *tres sunt: ubi quod antè factum obijcitur, negas: conjectura est: ubi quid antè factum fateris, & negas eam vim nominis habere, quam adversarius criminatur: finis est: si neque de facto, neque de nomine ambigitur, sed si jure factum contendis: qualitas nominatur.* Quadruplicem statuum numerum ex Aristotelis lib. 3. cap. 28. colligit Vossius. ad tres enim superiores quartum adjungit quantitatis, ubi controversia est de magnitudine: ut tantane sit injuria. Neque verò tantum causis judicialibus doctrina statuum prodest. pertinet quoque ad alia causarum genera: Quis enim non fateatur, ut observat idem Vossius, in genere exornativo verbi gratia, aliquid ab aliquo factum negari posse, quod conjecturæ est: vel eo nomine factum esse appellandum, quod definitionis est: vel bene factum esse, quod est qualitatis: vel tam illustre esse, quod quantitatis est? Status definitionis ad constitutionem legitimam Cornificii, status qualitatis ad juridicalem revocari potest.

¹ *Conjectu-*

¹ Conjecturalis est, cum de facto controversia est, hoc modo:

² Ajax in silva, postquam rescivit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit: occisum conspiciatur: è corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur.

19. ³ Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scripto aliquid controversiæ nascitur. Ea dividitur in partes sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controversia, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, cæteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi. Magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, ⁴ scapham conscenderunt, præter unum ægrotum: is propter morbum, exire & fugere non potuit: casu & fortuito navis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: navim petit ille, cujus fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia.

20. Ex contrariis legibus controversia constat, cum alia lex jubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis ⁵ repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, ⁶ augu-

¹ *Conjecturalis*] De qua differitur accuratius lib. 2. de Invent. n. 14. & sequentibus; & in Partitione oratoria n. 34. &c.

² *Ajax in silva*] Argumentum ex Sophoclis tragædia desumptum. Ajax Telamonius de Achillis armis cum Ulyssæ disceptavit: hujus eloquentia victus, in furem versus delæviit in pecora, ratus se ab Ulyssæ & Græcis ingratis pœnas exigere. Ut respuit, doloris impatiens in silva se gladio transfodit.

³ *Legitima*] De qua fusius agendi locus erit lib. 2.

⁴ *Scapham*] Navicula est, quæ majorem navim alligata sequitur, & rē enātur fodere, dicitur; quod primum

ex truncis arborum excavatis constat fuerint.

⁵ *Repetundis*] Pecuniæ à repetendo ita dictæ, quod si quando præter jus & fas à magistratibus exactæ essent, eas liceret judicio Romæ repetere. Prioribus temporibus reperundæ non fuere crimen capitale, ut ex hac lege patet, qua vetantur tantum damnati in publico conventu orationem habere: subinde tamen ad eorum avaritiam coercendam gravioribus pœnis mulctati sunt.

⁶ *Augurem*] Interpret auguriorum, qui ex avium garritu, unde nomen habet, & volatu, & pastu futura prædicat, ex lege debebat in concione cum nominare, qui demortui magistratus locum depolceret.

rem, in demorral locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum nominavit: petitur ab eo ¹ multa. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas, aut plures sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori legavit, hoc modo: ² Tullius hæres meus, Terentiæ uxori meæ xxx. pondo vasorum argenteorum dato ³ quæ volet. Post mortem ejus vasa pretiosa & calata magnificè petit mulier. Tullius se, quæ ipse volet, in xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo.

21. Ex definitione constat causa, cum inde controversia est, quo nomine factum appelletur: ea est hujusmodi; Cum ⁴ L. Saturninus legem frumentariam de ⁵ semissibus & trientibus laturus esset, Cæpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ⁶ ararium pati non posse largitionem tantam. Senatus decessit, si eam legem ad populum ferat, adversus remp. videri eum facere. Saturninus fectre cepit. Collegæ intercedere. Ille nihilominus ⁷ cistellam deru-

¹ Multa] Vocabulum multæ, ut ex Varrone Gellius observavit lib. xi. cap. i. non Latinum, sed Sabinum est. Quem in locum alias notavimus, eidem Varro mulctam dictam esse, quod singula ob peccatum exigere, ut ovis aut hæc, singula autem appellabantur multa, quod olim unum dicerent multa.

² Tullius hæres meus] Quam futile sit depromptum ex his verbis argumentum ad hos libros Ciceroni attribuendos, patet ex iis quæ n. i. annotavimus.

³ Quæ volet] Dubium est an quæ uxor, an quæ filius volet.

⁴ L. Saturninus] Anno ab Urbe condita 1041. L. Apuleius Saturninus vir turbulentissimus, notæ sibi à Q. Metello censore inultæ impatiens, C. Marii consulis gratia & milibus fretus, A. Nonii tribuni plebis violenter occisi locum occupavit. Tum plebis sibi conciliandæ causa frumentariam legem promulgavit: Ut semisses atque trientes de lege Sempronii pro frumenti mensuris singulis araria populi Rom. solvendi remitterentur, populoque frumen-

tum menstruum gratis divideretur. Cum multis huic legi intercessere, cum Q. Servilius Cæpio Quæstor urbanus, consularis ac triumphalis, docuit senatum, ararium ferre non posse tantam largitionem, cum viris bonis impressione facta ac dejectis cistellis prohibuit, ne lex ferretur. Quapropter reus majestatis factus, iniquè damnatus est. Appianus Alexandr. lib. i. civil. bellor. Plutarchus in Mario, Flarus, &c.

⁵ Semissibus & trientibus] As Romanus ad nostros calculos revocatus quatuor Gallicos denarios & semis valet, ut visum Budæo; (ut aliis septem, aut etiam novem) duodecim partes five uncias continebat: semissis sex partes assis, triens quatuor.

⁶ Ararium] Ab ære, quæ prima fuit Romanorum moneta, appellatum; locus erat, ubi publicæ pecuniæ reponebantur.

⁷ Cistellam] Vas fuit, quo suffragia populi in creandis magistratibus, legibusque ferendis colligebantur.

lit. Cæpio, ut illum contra ^a S. C. intercedentibus collegis adversus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, ^b pontes disturbat, cistas dejecit; impedimento est, ^c quo fecius feratur lex: ^e arcessitur Cæpio majestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere ² majestatem.

22. ³ Ex translatione controversia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. In hac parte nos juris civilis scientia maximè adjuvabit. In judiciis tamen nonnihil ea utimur, hoc modo: Si quis ⁴ peculatus accusatur, quod vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, possit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: ⁵ secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc particio legitimæ constitutionis his de causis rard venit in judicium, quod & in privata actione ⁶ prætoris exceptiones sunt, & ⁷ causa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cavetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne.

^a Sententiam seuatur. ^b quomodo. ^c accusatur majestatis imminuitur. ^d de hære intendi actionem non peculatus, sed furti. ^e hæc pars. ^f causam amittit.

¹ Pontes disturbat] Cùm Festus scribat suffragia per pontem comitiis ferri solita, addocitur in eam sententiam Manucius, ut existimet tabellas in eorum pontium capite ministratas esse, & in extremis pontibus alias cistas fuisse, in quibus tabellas quisque suas deponeret: quod erat suffragium ferre. Transibant igitur per eos pontes ad lationem suffragii, tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema redderent. Erant autem quæ tribus aut quæ centuriæ, tot pontes. Et quoniam sexagenarii quasi ad omne vitæ munus inuiles removebantur à ferendis suffragiis, de ponte defecti proverbio dicebantur. Ovidius in Fastis,

Pars putat, ut juvenes ferrent suffragia soli,

Pontibus infirmos præcipuisse senes.

² Majestatem] Quid sit majestatem minuere explicatur lib. 2. Herenniano num. 17.

³ Ex translatione] Sane minus hic sibi videtur consentire Cornificius. Legitimam constitutionem esse sanale, cum ex scripto aliquid controversia nascetur: in translatione autem, quam ad legitimam constitutionem refert, de judiciis tantum inquiritur.

⁴ Peculatus] Furtum est pecunie publicæ: dici capie, inquit Festus, à pecore; quia ab eo initium ejus fraudis primo factum est.

⁵ Prætoris exceptiones] Excipere proprio detrachere est: indeque dicta exceptio est, quod partem aliquam de universis actoris jure detrachat vulgari formula *hæc est, vel non, vel intra quam*. quasi defensor aliqua ex parte veram esse actoris intentionem fateatur, sed tamen cum exceptione. Prætoris exceptiones erant, quia prætor exposita causa actionis formulam præscribebat. Vide notas in lib. 1. de Invent. n. 36.

23. ¹ Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam ^a aucupatur. Ea est huiusmodi: lex est, Si furiosus existit, ^b agnatum, ³ gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto. Et Lex, Qui parentem necasse judicatus erit, is ⁴ obvolutus & obligatus corio, ^c devehatur in profluentem. Et Lex, ^d Paterfamilias uti super familia, pecuniave sua legaverit, ita jus esto. Et Lex, Si Paterfamilias ^e intestatus moritur, familia, pecuniaque ejus agnatum, gentiliumque esto. Malleolus judicatus est matrem necasse: ei damnato statim ^f folliculo lupino os obvolutum est, & soleæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; testamentum ipso præsentente conscribunt; testes ritè affuerunt; de illo supplicium paullo post sumitur. Ii, qui hæredes erant testamento, hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo, suam ^g vocat hæredita-

^a Colligit. ^b agnati & gentiles habeant potestatem in eum & ejus pecuniam. ^c projiciatur in fluvium. ^d sit jus, ut quicquid Paterfamilias testamento statuerit de familia & pecunia sua, hoc ratum habeatur. ^e testamento non facto. ^f corio lupi facies circumdata est, & pedica lignea in modum solearum pedibus injecta sunt. ^g dicit.

¹ Ex ratiocinatione] Legalis status ratiocinationis est, cum causa nostra patrocinio legum destituta, legibus aliis in simili causa latis confirmari potest. Exemplo quod hic proponitur, res patebit. Quam Malleolus parricida hæreditatem testamento trans miserat exteris, vult Malleoli frater in iudicio repetere. Qua potro lege se nebitur? sane nulla erat, quæ parricidæ testamentum irritum redderet. Confugit igitur ad quartam decimam legem decemvirorum, qua cautum erat, ut furiosi hæreditas agnatis cederet. Contendit, cum homicida omnis habendus sit furiosus, illum perinde atque illum debere testamenti faciendi jure excludere. Dicitur autem ratiocinatio, quod syllogismum complectatur, quo actor id efficiat quod intendit, exempli gratia: Ex lege hæreditas furiosi ad agnatos pertinet: atqui homicida est furiosus, & Malleolus est homicida; ergo Malleoli homicidæ hæreditas pertinet ad ejus agnatos. Vide sis lib. 2. de Invent. n. 148. & 149.

² Agnatum] Sive agnatorum, Agna-

ti, auctore Caio, sunt, qui per virilis sexus personas cognatione juncti sunt, quasi a patre cognati: veluti frater eodem patre natus: fratris filius, neposve ex eo: item patruus, patru filius, neposve ex eo, usque ad septimum gradum.

³ Gentilium] Qui sunt ex eodem genere, sed ultra septimum gradum.

⁴ Obvolutus & obligatus corio] Solon Atheniensium legillator nullum in parricidas supplicium constituit, quod neminem putaret id scelus admittiturum. Eandem ob causam antiquissimi Romani nullam de parricidio legem tulerant: & verò per annos 600 Romæ nullus tam immane facinus perpetravit. L. Syl-la lege decrevit ut parricidii reus infusus culeo cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia, omnium elementorum usu privatus, in flumen vivus deiceretur. Sanxit præterea Pompeius Magnus, ut, non qui patrem aut matrem tantum, verum etiam qui cognatos aut patronos interfecissent, parricidarum poenis subicerentur. De quibus egregiè Tullius in oratione pro Roscio Amerino.

tem

rem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione.

24. Cujusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus: nunc de juridicali constitutione dicamus. JURIDICALIS constitutio est, cum factum convenit, sed jure, an injuria factum sit, quæritur. Ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiva nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. Ea est hujusmodi: ^a Mimus quidam nominatim ^a Accium poëtam compellavit in scena. ^b Cum eo Accius injuriarum agit: hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cujus nomine scripta dentur ^c agenda. Assumptiva pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ^d extranea re, comprobatur. Assumptivæ partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulatur sibi ignosci. Ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum ^e consultò se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut ^f Cæpio, ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuit, cum is servus ^f manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem comnea-

^a Appellavit nomen Accii poëta. ^b Accius eum accusat injuria sibi facta. ^c pronuncianda ab actoribus. ^d petita extrinsecus. ^e cum deliberatione. ^f liber factus esset.

^a Mimus] Qui gestu & voce aliorum facta & dicta imitatur. *μῖμος* ἰμῖται, derivatum nomen.

^a Accium] De quo consule notas nostras in lib. 3. de Orat. n. 27.

^f Cæpio] Q. Servilius Cæpio secundus & adversus rebus insignis: post Lusitanos in Hispania domitos triumphavit, præturam, consulatum, maximæ pontificatus sacerdotium gessit: à Cimbris prælio fusus & castris exutus est anno U. C. MDCCLXIX. ante Christum cv. Hoc vulgo creditum ira-

deum evenisse, quod Cæpio Tolosæ sacram pecuniam diripuisset. Decimo post anno Cn. Junius Norbanus tribunus plebis ob cladem Cimbricam, & legem frumentariam impeditam majestatis reum fecit ad populum. Damnatus est, atque, ut refert Valerius Maximus, ejus corpus carnificis manibus laceratum, in scalis Gemoniis jacens magno cum horrore conspectum est. Tradunt alii unius amici tribuni plebis ope ereptum supplicio, fuga salutem consuluisset.

tus non venit, quod eum aquæ interclusissent. ¹ Deprecatio est, cum & peccasse se, & consultò fecisse reus confitetur, & tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc in iudicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta ² constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus; Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatum, aut ante Imperatorem, & in ³ consilium talis causa potest venire.

25. ³ Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in matrem confert crimen. ⁴ Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut si accusetur is, qui ⁵ P. Sulpicium se fateatur occidisse, & id jussu Consulum defendat; & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento, quod facere jussus sit, ⁶ ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: ⁶ C. Popillius, cum

² In medio sunt, & nota omnibus. ⁶ Impediatur decreto plebis.

¹ Deprecatio] Cujus insigne nobis exemplum suppeditat Tullius in oratione pro Ligario n. 29. Num tibi videor, Caesar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? &c.

³ Consilium] Vulgo concilium, contra libros, & sententia nulla. Consilia consulum intelligit, aliorumque magistratum, cum quibus agnoscebant delicta interdum domi ex senatus consulto, de quo in Bruto, ubi deprecationi locum ait esse posse. Exemplum illustre est in Lælio M. Tullii capitis 13. initio. Gruterus.

³ Ex translatione] Sic tota ferè Miloniana fuscè Tullius ostendit Clodii insidiis circumventum Milonem non aliter effugere potuisse necem, quam ipsum Clodium occidendo. Vide librum 11. ad Heren. n. 22.

⁴ Ex remotione] Sic captivi Campanenses, cum de redemptione sua ad senatum agerent, ignavix crimen à se remonent, &c. apud Livium lib. 22.

⁵ P. Sulpicium] P. Sulpicius Rufus vigore ingenii atque animi celeberrimus, tribunus plebis leges iniquissimas per vim tulit; & resistentem senatum & consules ingenti armatorum factione stipatus ex urbe cedere coëgit. At mox L. Sulla consul cum infestis legionibus ad urbem properans Sulpicium Mariumque seditionis auctores proscriptis: Sulpicius fuga elapsus & in villa latens, à servo proditus & interfectus est, anno U. C. 1061. xvi ante Christum LXXXVIII. Plutarchus, Livius, &c.

⁶ C. Popillius] Hic legatus ob rem contra Gallos malè gestam à C. Cælio majestatis accusatus, non expectato iudicio,

à Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloctionem; ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret; satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit; arcessitur majestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si ^b prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur.

26. Constitutione igitur reperta, statim querenda est ^c ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum consistamus;) Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, ^d perverterit defensionem: ergo affert eam; quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem debitatio potest remorari damnationem. Inventa ratione, firmamentum querendum est; id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Jure occidi; illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, ^e neque indemnata penas pendere oportuit. ^f Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, judicii quæstio nascatur oportet: quam nos judicationem, Græci *κρίσις* appellant. Ea constituitur ex conjunctione firmamenti, & rationis defensione,

^a Sarcinas. ^b si ante docuerimus, quid uterque, id est, tam qui accusat, quam qui defendit, debent sibi proponere in controversia; ad quem finem omnia totius orationis argumenta adducantur. ^c facti defensio. ^d destruit. ^e non damnata à iudice, sed debita à te puniri.

Oratio, in exilium profectus est, anno U. C. DCXVII. ante Christi ortum CVII. *hæc in epitoma, & Orasus.*

^a *En ratione defensionis, &c.* Car-
pæt haud immerito Quintilianus lib. 3.
cap. 21. Hermagora aliorumque rheto-
rum nimis sollicitam diligentiam, qui
effectata subtilitate per tam minutas re-
rum particulas rationem docendi con-
stitunt. Quis enim, modò non hebes sit

ac plumbeus, ignorat, & quid litem fa-
ciat, quod ab illis causa vel conti-
nens dicitur, & quæ sit inter litigan-
tes quæstio, & de qua judicari opor-
teat: quæ omnia idem sunt. Verius, in-
quit idem, & brevius, qui statim & con-
tinens & judicationem idem esse volue-
runt: continens autem id esse, quo subla-
to lis esse non possit.

hoc

hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine iudicio Clytæmnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem reperire convenit. Reperta iudicatione, omnem rationem totius orationis ed conferri oportebit.

27. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. In ea nec ratio quæritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam non subest ratio. Quare ^a ex intentione, & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, Occidisti Agacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occideritne. ^b Ratio omnis utriusque orationis, ut antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. ^c Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, ut breviter, & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis huius voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: ne qua propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed ^d si quidem hæc tardius, quàm studes, absolventur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Verumtamen ^e maturabimus, & ^d quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nostro officio, & nostro in te studio munus hoc ^e accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.

^a Ex objectione criminis, & negatione. ^b omnia argumenta. ^c si fortè hac perficientur tardius quàm desideras. ^d si quid præceptionum desit, compensabitur diligentia, qua cætera persequemur. ^e perfectissimè.

1 Si plures erunt constitutiones] In qualibet causa vel unicus est tantum status, ut in Rosciana an Sext. Roscius sit parricidii reus; vel multiplex, ut in Miloniana: nam, ut observat A. Manutuccius, primum quæstio est an Clodius iure sit occisus: qui qualitatè & præcipuus illius causæ status est: deinde status conjecturalis ad qualitatè probandam assumitur, quia scilicet insidiator fuerit.

2 Maturabimus] Aliud est maturare, aliud properare. Maturè, inquit Nigidius, est quod neque citius est neque serius; sed medium quiddam & temperatum est. Quoniam autem id, quod non segnitè fiebat, maturè fieri dicebatur; progressa plurimùm verbi significatio est, & non jam quod non segnius, sed quod festinatius sit, id fieri maturè dicitur. Gellius lib. 1. cap. 21.

RHETO.

RHETORICORUM

A D

C. HERENNIIUM,

LIBER SECUNDUS.

A R G U M E N T U M.

AGITUR de conjecturali causa, & quibus argumentis rem factam aut non factam colligere possimus. De legitima constitutione, de scripto, sententia, legibus contrariis, & ambiguis explicandis. De juridicali constitutione tam absoluta, tum assumptiva, & variis utriusque partibus. De singularum constitutionum argumentationibus ornate tractandis, earumque vitiis. De conclusione.

IN primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officii artis elaborare conveniret, & ea officia quae ratione facillimè consequi posset. Verùm quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quod cætera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum scriberemus. Causarum tria sunt genera: demonstrativum, deliberativum, judiciale: multo difficillimum est judiciale; ergo id primum absolvemus. Hoc & prior libro egimus, cum de quinque oratoris officiis tractare-

INTERPRETATIO.

a Partibus, nempe inventione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione.

NOTÆ.

1 Difficillimum est judiciale] Consule lib. 11. de Orat. n. 72.

D

mus,

mus, quorum inventio & prima, & difficillima est: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. ¹ De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro loquuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucidè, quàm te velle existimabamus.

2. Deinde conjunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partes constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas complures, quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, ^a quæ ratio posset inventiones ad unamquamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare: & item quales ^b argumentationes, quas Græci ² ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conveniat: & nimirum conjecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum consideremus.

3. ³ In causa conjecturali, narratio accusatoris suspensiones

^a Quibus præceptis argumenta possent aptari ad quemlibet statum. ^b formæ argumentorum.

¹ De sex partibus, &c.] Enumeratio isthæc tam proluxa valdè ineptit: nam certè paucula admodum de his suprà dixit; & næ miserabili erant memoria, quibus tam citò illa exciderant. Gruter.

² ἐπιχειρήματα] Translatione à campo ad forum, ab acie instructa ad argumentorum dispositionem. ἐπιχειρῶν est argumentis aliquid tueri, ἐπιχειρήματα argumentum, de epicheiremate, quæ certa species est argumentationis, dicitur in lib. 2. de Inventionem.

³ In causa conjecturali] Conjectura dicta est à conjectu, id est, directione quadam rationis ad veritatem: unde etiam somniorum atque omnium interpretes conjectores vocantur. ita Quintilianus lib. 3. cap. 6. Conjecturam definit in partitionibus Hermogenes probationem rei incertæ, vel ex signo aliquo manifesto, vel ex suspitione de persona concepta; & exemplum profert. Deprehensus est quidam dum sepeliret cadaver recens occisi hominis in solitudine, & cædis accersitur. Ex sepultura, de qua constat, factum

interjectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abiturum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem, & dilucidam expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Hujus constitutionis ratio in sex partes est distributa; probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquidque quid valeat, aperiemus. ¹ Probabile est, per quod probatur, ² expedisse reo peccare, & à simili ^b turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id dividitur in causam, & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum vitiatione: ut cum quæritur, num quod commodum maleficio appetierit; num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hujusmodi ^c libidinis voluerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium.

4. Hic accusator in spe commodi cupiditatem ostendet adversarii, in vitiatione incommodi formidinem augebit. ² Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re pervenerit, in suspicionem maleficii devocari. Deinde vita hominis ex ante factis spectabitur.

5. In quo primo considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in similem suspicionem: & in eo debet esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paullo antè exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit animi vitium cum

a Utile fuisse accusato. b vitio. c mala voluntatis.

factum quæritur obscurum de re ipsa, quinquam occiderit. Hunc statum nonnulli vocant inficiale, quod reus sola inficiatione seu negatione se defendat. Hujus tractationem tribus capitibus contineri Fabius ostendit lib. 3. cap. 2. an quis voluerit, an potuerit, an fecerit. Voluntatem arguunt affectus animi & consilia; facultatem locus, tempus, occasio: factum conjuncta, consequentia, & antecedentia.

1 Probabile est] Ex hoc loco probat egregie Tullius Miloni struxisse insidias Clodium, in Miloniana num. 32. Quonam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodium? &c.

2 Defensor negabit fuisse causam] Hunc locum, ejusque partes prope omnes adhibuit Tullius, quo patricidii suspicionem à Roscio amoliretur. n. 39. Patrem occidit Sext. Roscius, &c.

causa peccati ^a conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum causa reperire, reperiat ¹ dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstret corruptiorem, vel ² perfidiosum, si quo modo poterit: denique aliquo, aut quam plurimis vitiis ^b contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus, & ^c integer existimabitur adversarius, dicet facta, non famam spectari oportere: illum antè occultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficio non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, perulsionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. ^d Sin vehementer hominis turpitudine impediatur, & infamia, prius dabit operam, ut ³ falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus ejus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud iudices dicere.

6. ⁴ Collatio est, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut ^e eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios

^a Conjungere. ^b ostendat esse infamem. ^c probatis moribus. ^d quod si vita rei polluta sit criminibus. ^e eum non exspectasse alias occasiones commodiores propter desiderium sceleris faciendi.

¹ Dispar] Scilicet loquendi ratione, sed ab ipsa re, quam quaerimus, parum abluens. Non enim facile quispiam corrumpitur, nec perfidè agit, aut alium corrumpit, nisi pecuniæ gratiā: quantum ergo hæc ab avaritiā distat? Dispar igitur non re ipsa, sed nominis similitudine & significatione. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid fecisse dicere intendat, eum prodigum aut timidum dicere. Longel.

² Perfidiosum] Eum scilicet, qui contra fidem datam illos decipit, quibuscum inicit societatem sive privatam sive publicam.

³ Falsos rumores dissipatos esse dicat] Sic in oratione pro Cælio beneficii reo, eum de impudicitia purgat Tullius antequam accusationis caput convellat. num. 6.

⁴ Collatio] Collationis & signi exempla sunt passim in Cæliana, Miloniana, & aliis conjecturalibus.

quoque

quoque id, quo de ipse insimuletur, facere potuisse. ^a Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quaesita, id dividitur in partes sex: locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi.

7. Locus quaeritur, ^a celebris, an desertus: semper desertus, an tum, cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: liber, an profanus: publicus, an privatus fuerit: ^b cujusmodi loci attingant: num, qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, perscribere non gravemur, nisi facile quivis, causa posita, posset judicare. Initia enim inventionis ab arte debent perficisci: cetera facile comparabit exercitatio. Tempus quaeritur; qua parte anni, qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii esse ad id perficiendum, si id antè sciri, & ratione providere non potuit. ^a Occasio quaeritur, idoneane fuerit ad rem agendam, an alia melior, quæ, aut præterita sit, aut non expectata. ^b Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ supra dicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatus videbitur fuisse: ex altera parte imbecillitas, inopia, ignorantia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. ^a Spes celandi quæ fuerit, quaeritur ex consiliis, arbitris, negotiatoribus, liberis, aut servis, aut utrisque.

^a Frequens. ^b videndum est, ut melius capiantur conjecturae, quales sint loci, in quibus gesta res est, an qui in hujusmodi locis acceptis injuriam, potuerit videri vel audiri ab aliquo.

[Signum] Huc multa transferri possunt egregia ex Aristotelis rhetorica lib. 1. cap. 12. ubi indicat quibus causis proveri soleant qui aliis injuriam faciunt, quibus insorant, & in quibus agunt.

[Occasio] *ὁ καιρὸς ὅτε ἢ ὡς ἂν πρὸς τὴν ἀποκρίσιν διαρῶν μὲν ἢ ὡς ἂν πρὸς τὴν ἀποκρίσιν*. Ut enim prout dicitur, inquit Aristoteles rhetorica lib. 1. occasio sola malitia sufficit.

[Spes perficiendi] Nemo id aggreditur, quod se perficere posse desperat.

4. *Spes celandi*] Facile abstinere à scelerare, qui divulgandum videt. Aristoteles loco superius laudato rectè adjungit *spem impunitatis*, quæ mirum quantum ad facinus impellat. Observat autem eos potissimum impunitatem sperare, qui dicendi facilitate præstant, & in rebus gerendis forensibusque causis sunt exercitati, & amicis atque opibus abundantes. His enim præsidii munici ex judiciorum laqueis expediri se posse confidunt.

8. ^a Argu-

8. ^a Argumentum est, per quod res ^a coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id dividitur in tempora tria; præteritum, ^b instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; num quid apparârit, num quem convenierit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus, de ^c adjumentis: num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit, cum faciebat, ^d num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu: nam quivis horum sensus potest constare suspensionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore, & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi relictum sit, aut vestigium repertum fuerit, si cruor in vestimentis, si in eo loco comprehensus aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio est, cum quæritur, quæ signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, adversarium, cum ad eum ventum sit, ^e erubuisse, expalluisse, timuisse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa ^e conscientia sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque aded præmeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut ^f confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentia, non innocentia sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non

^a Probatum. ^b præsens & futurum. ^c instrumentis ad scelus faciendum. ^d si fuerit auditus aliquis sonitus pedum, aut vociferatio, aut sonus ex collisione excitatus e mala mentis. ^e audacissimè.

¹ Argumentum] Hæc omnia cum per se clara sunt, tum majorem etiam lucem accipient ex libro 11. de Inventionem n. 36. & libro 2. de Oratore.

² Erubuisse] Anceps omnino signum, & quod in utramque partem perinde valeat. Quis enim ingenuus, si quid turpe etiam falso objiciatur, non sta-

tim erubescat? erubuit, inquit Terentium, salva res est. In simili causa rubore non suffundi, non nisi bene ac nãviter impudentis. Erubescere, inquit Seneca epistola 11. accidit ab infirmitate mentis, sed à veritate rei, quæ inexercitatos esse non movet naturali in hoc facili corporis pronos.

conscientia

conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuit, ¹ fretum innocentia negabit esse commotum.

9. Approbatio est, qua utimur ad extremum, ² confirmata suspitione. Ea habet ² locos proprios, atque communes. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab uno, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quaestionibus, contra quaestiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. ³ A testibus dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. ⁴ Contra testes, vitae turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, non factum esse, quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut ^b cupidè dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt.

10. ⁵ A quaestionibus dicemus, cum demonstrabimus, majores nostros veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus tenuisse quaeri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatio hæc erit disputatio,

Postquam facta est probabilis suspicio propriis argumentis. b mala voluntate.

Fretum innocentia] Cum enim punitio sit affectio mentis illibatam volentis existimationem suam, & ejus imminuendæ periculum opinione sua subvertitis; Qui fuerit notæ adultæque innocentis adversus calumnias facile sese confirmabit à metu securus; & quod in eo impudentia videri posset, in eo constantia meritò censebitur.

Locus] Sedes esse & tanquam domicilia omnium argumentorum ait Cicero lib. 2. de Oratore. Sed consule Topica, in quibus dedita opera cum locis differat, & nos quæ loca præcipuè spectant, notis illustranda edicimus: satis interim fuerit institutionibus Herennianis selecta quædam argumentorum exempla subungere.

3 A testibus] De loco à testibus

consule Topica num. 73. & Part. Orat. n. 49. Insignis est Tullii locus pro Q. Roscio Comædo n. 42. *Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hac res in judicium. Certè. Quis erat peritor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius, &c.*

4 Contra testes] Sic Tullius testium fidem elevat in oratione pro L. Flacco. n. 6. *At à testibus ladietur. Antequam dico à quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatus, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia pradiis; &c.*

5 A quaestionibus] Quæstio in foro est diligens criminis etiam per tormenta inquisitio. Quæ pro Quæstionibus confirmandis aut infirmandis dici soleant, habes in Topicis num. 74. & in Partit. Orat. n. 50.

si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnibus conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idemque hoc in testimoniis facere oportebit. ¹ Contra quæstiones hoc modo dicemus: primum majores nostros voluisse certis in rebus ^a interponi quæstiones: cum, quæ verè dicerentur, sciri, quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid possum sit, & si quid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio ^b recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid ^c quæstor velit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus conjecturæ, quas antè exposuimus, facere oportebit.

11. Ab argumentis, & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: cum multa concurrant argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non ^d suspiciosam videri oportere. Item plus oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus: hæc enim eo modo exponi, quo re vera sint gesta: testes corrumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ^e simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspensiones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspensionibus quivis possit criminari: deinde, unamquamque suspensionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam convenire: indignum esse facinus, sine testibus conjecturam, & suspensionem, firmamenti satis habere.

12. ³ A rumoribus dicemus: si negabimus temerè famam

² Adhiberi. ^b constantior. ^c præfectus quæstionum, ^d suspicionibus tantum non, ^e privatis odiis.

¹ Contra quæstiones] Idem in oratione pro Sylla n. 78. quæstionem eleganter infirmat. Quæstiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur, &c.

² Recentior] Nonne rectius alii quam codicum fide destituti, recentior?

³ A rumoribus] Rumor inter paucos, fama inter plurimos dissipatur. Scitè Plinius in Panegyrico Trajani n. 61.

Persia, Caesar, in ista ratione propositi talesque nos crede, qualis fama cuiusque est. Huic aures, huic oculos intende, ut respexeris clandestinas existimationes, nullisque magis quam audientibus insidias susurras. Melius omnibus quam singulis creditur; singuli enim decipere & decipi possunt: nam omnes, neminem omnes fefellerunt.

nasci

nasci solere, quin sublit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret & comminisceretur. Et cæterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. ¹ Contra rumores dicemus primùm, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos, & maledicos confinxisse dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in adversarios asferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis asferat, neque tamen ei rumori fidem habere dicemus; ideo quod quisvis homo possit nemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam ^a dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus perorare. Quod & difficillima tractatu est constitutio constitutionalis, & in veris causis sæpissimè tractanda est, eo diligentius omnes ejus partes perscrutati sumus; ut ne parvula ^b titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

² 3. ³ Cum voluntas scriptoris cum scripto dissidere videtur, ³ si à scripto dicemus, his locis utemur, secundum rationem: Primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde ^c percuntatione, scirentne adversarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in ^d stipu-

^a Spargere in vulgus. ^b dubitatione. ^c interrogatione.

[Contra rumores] Haud scio an alio vehementius eos exagitet Tullius, quam oratione pro Plancio n. 56. &c. *ut vas magnopere oro atque obsecro, neque cum hujus quem defendo, tum communis periculi causa, ne fidei audientibus, ne disseminato dispersaque, sergenti fortunæ innocentium subficiendas peris, &c.*

[Cum voluntas scriptoris, &c.] Hunc scripti & voluntatis appellant rumores, cum alter asserit verba legis, alter legislatoris sententia se cœtur. Exempli gratia, lege cautum est, ut si peregrinus mœnia conscenderit, moria-

In obsequio urbis peregrinus qui non conscendit mœnia, à quibus hostes repellit, & in judicium adduci-

tur. Accusator legislatoris verbis utitur, reus sententia causam defender. De hoc statu fuit Tullius lib. 2. de Invent. num. 125. & in Partitione Oratoria. num. 132. &c.

³ Si à scripto dicemus] Ostendendum præcipue tum discedi à legibus, cum alium, quam ipsa verba præserant, sensum comminiscimur; & legum dignitas ac necessitas commendanda: quod præstitit Cicero oratione pro Cluentio num. 146. *Ut tibi concedam hoc indignum esse, quod cujuscumque sit videre, &c.*

⁴ Stipulatione] Stipulatio, teste Pomponio, est verborum conceptio sive certa quædam formula, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumve se quod

E

interro-

latione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde ^a collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid iudicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, ^b quid ei obfuerit, si id voluisset adscribere, ^c num non potuerit præscribi. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint: Deinde ostendetur, quam periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem.

14. ¹ A sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris ^d commoditatem, atque brevitatem, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessariò scribendum putàrit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, ^e non natura, non æquitate & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quam rectissimè fieri nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sunt, iustissimè facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut ^f non

^a Comparatione. ^b quid legislatorem impeditur. ^c nonne hoc potuerit prius scribere. ^d commodam brevitatem. ^e non jure naturali, non aequitate. ^f non convenire sententiis, quæ late fuerunt in causis majoribus & minoribus.

interrogatus est, responderit, velut, spondes? spondeo. dabis? dabo. Stipulationem inde dictam Tribonianus tradit, quod stipulatum à veteribus firmum appellabatur, fortasse à stipite, ad quem alligati boves & cætera animalia retinebantur. A stipe deducit Varro lib. iv. quod, qui stipuleatur, pecuniam alliget. et cum stipulatio non modò pecuniæ, verum etiam verum omnium aliarum esse possit; sententia Triboniani vide-

tur esse potior.

1. A sententia.] Pro sententia contra verba legis cum maxima parte orationis pro Balbo Tullius pugnat, cum in orat. pro Cæcina n. 51. An hoc debium est quin neque verborum tanta opia sit, non modo in nostra lingua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis ac propriis vocabulis nominentur, &c. Consule lib. de Invent. n. 122.

constat

constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra scriptum judicatorum enumeratione utemur: deinde legum & stipulationum breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio.

15. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. ^a Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, ^a num quæ abrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrùm leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabit se scivisse quod cogeretur, cum altera lex permetteret. ^b Plus enim valet ^c sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex faciat, cui legi derogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sanctum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis ^c enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de judiciali absoluta sumemus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum ea faciat: de qua parte posterius disceremus.

16. ^a Si ambiguum est scriptum, ut puta quod in duas, aut

^a An lex omnino rescissa sit, an saltem ex parte. ^b Lex cogens nos magis movet, quam lex permittens. ^c explicabimus sententiam.

1. Cum duæ leges.] Status est contrariarum legum, cujus hoc exemplum proponit Hermogenes in partitionibus. Lex una est. Qui tempestate coorta solus in nave remanserit, is navem possideat. altera est. Ne filius abdicatus paterna bona possideat. Remansit in patris navi filius, quem pater abdicaverat. Priori dicenti in bona patris exhereditatio nullum esse jus, respondebit filius se navim quam conservavit non esse sanguinis, sed virtutis petere. Vide lib. 2. de Invent. n. 144.

2. Abrogatio aut derogatio.] Abrogatio legem est eam antiquare, quia magistratus populum rogabat, ut lex tolleretur, quoniam annuente irrita erat: sicut antequam lex ferretur, interrogabatur populus, an vellet juberetque eam san-

ciri. Abrogatur legi, teste Modestino, cum prorsus tollitur: derogatur, cum pars detrahitur.

3. Sanctio.] Pars est legis, qua pena decernitur iis, qui legem violant.

4. Si ambiguum.] Cum innumerabiles sint, auctore Quintiliano, amphibolæ sive ambigui species, putidum sit omnes colligere. Exemplum unum sic instar omnium. Titius moriens taurum Sempronio legavit: hic servum petit nomine Taurum; contendit hæres bovem legatum esse. Aliud exemplum præmisit hic scriptor lib. 1. n. 20. Ex juris regulis, cum occurrunt ambigua, id præferendum, quod est æquius, quod tutius, quod fraudi minus obnoxium, quod vitio caret. Si nihil præferri possit, totum debet rejici, ut colligitur ex ff.

plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sitne ambiguum, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse; quod adversarii interpretentur, è contrario: nec esse ambiguum scriptum, cum intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem¹ amphiboliarum eam, quæ à² dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modo³ nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento: omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè, & expeditè loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuant, in dicendo nequid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones, rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. In præsentia hoc interdicerè non alienum fuit, ut hujus infantiae gartulam disciplinam contemneremus.

17. Cum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo: Majestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: quæ sunt ea? quæ⁴ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio privasti, cum⁵ pontes disturbasti. Item ex contrario,

a Impediunt.

lib. xxxiii. Tit. v. l. In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed tantum id quod volumus. Itaque qui aliud dicit quàm vult: neque id dicit, quod vox significat, quia non vult; neque id quod vult, quia id non loquitur.

1. Amphiboliarum] Amphibolas est ambiguitas in sermone.

2. Dialecticis] Dialectica est ars disserendi, cujus finis est verum à falso distinguere.

3. Nullo adjumento esse.] Id est, nulli adjumento; Quod ne cui videatur insolens, nonnunquam adhibuit ipse Tullius, cum alibi, tum pro Quintio num. 5. v.

Quod si tu judex nullo præsidio fuisset, videretur contra vim & gratiam, solitudini atque inopia.

4. Cum definitione.] Conjecturam excipit definitionis status. Qui enim dicere non potest se nihil fecisse, superest ut dicat, se non id fecisse, quod objicitur. Quintiliano definitio est rei propositæ propria & dilucida & breviter comprehensa verbis enunciatio, quæ genere constat & differentia. Ejus exemplum jam allatum est libro 1. Herenn. num. 21.

5. Pontes disturbasti.] Consule notis in libris superiores n. 21.

Majestatem

Majestatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed ^a prohibui detrimento: æritum enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breviter, & ad utilitatem causæ accommodatè describetur. Deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur. Deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. Id quoque ex juris partibus sumetur, de juridicali absoluta, de qua jam loquemur.

18. Quæritur ^a in translationibus, primum, ^b num aliquis rei actionem, per petitionem, aut persecutionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, ^c tempore, loco, num alia lege, num alio ^d quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in juridicali absoluta. In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. Deinde, utrum contentio de ea re scriptum non sit, quod noluerit cavere, an quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad juridicalem revertamur.

19. Absoluta juridicali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, jure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, anne factum sit. De eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ^a jus constet, cognoverimus. Constat igitur

In impediri, quominus damnum pateretur. b utrum is, qui non debet, usurpet jus causandi vel agendi contra alium, ab eo petendo aliquid, vel actionem persequendo. c ante tempus constituam. d quam is, qui per leges possit, ac debeat. e videbitur ex legibus, consuetudinibus, jure & equitate, an hac liceant, necne.

In translationibus.] Neget primum crimen, si fas est; sin minus, dicat non admisisse quod obicitur, aut, quæ honestissima est defensionis ratio, rectè factum contendat. Quæ omnia si deficient, confugiat ad translationem, quam jurisperiti exceptionem vocant; dicat vel tempus differendum, vel mutandum accusatorem, vel alios etiam

judices diligendos. Verum hæc & quæ causam rationalem spectant, & quæ plurima hic repetuntur, jam libro primo exposita sunt.

Jus.] Varia juris est significatio. Hic sumitur pro rei conspiciam vel obtinendam vel utendam, vel fruendam legitima facultate, quæ cum sine ratione violatur, injuria fit.

ex his partibus : natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. ¹ Natura jus est, quod cognationis, aut pietatis causa observatur : quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. ² Lege jus est id, quod populi jussu sancitum est : quod genus, UT IN JUS EAS, QUUM VOCERIS. ³ Consuetudine jus est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est : quod genus, id ; QUOD ⁴ ARGENTARIO OBTULERIS EXPENSUM, A SOCIO EJUS RECTE REPETERE POSSIS. Judicatum est id : de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut ⁵ prætori, aut ⁶ consuli, aut ⁷ tribuno plebis placitum sit : & fit, ut de eadem re sæpius alius aliud decreverit, aut judicaverit : quod genus, ⁸ M. Drusus, prætor urbanus, ⁹ quod cum hærede mandati ageretur, judicium reddidit, Sextus Julius non reddidit. Item, ⁹ C. Cælius judex absolvit injuriarum

¹ Drusus prætor judicavit à procuratore, qui sumptus mandatoris causa jam aliquot fecisset, posse in jus vocari heredem illius, qui gerendum quippiam commississet.

¹ Natura] Jurisconsultis est jus commune hominibus ac brutis animantibus, qualis est liberorum procreatio & educatio. Quapropter ejus hic notio nimis restringitur.

² Lege] Legem rectius definieris regulam morum stabilem ex superioris auctoritate confociationi hominum atque communitati ad ipsius bonum impositam. Quid enim, si populus injustum quippiam præcipiat, hocne videbitur lex, quæ juris & æqui regula dicitur?

³ Consuetudine] Consuetudo est jus quoddam moribus institutum quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. cum inveteravit, legis abrogandæ institutendæ & interpretandæ vim habet.

⁴ Argentario] Is est, apud quem pecuniam deponimus, quam alio vel loco vel tempore nobis reddat.

⁵ Prætori] Primis Romanæ reip. temporibus, teste Varrone apud Nonium, iidem dicebantur consules & prætores : quod præirent populo, prætores : quod consulerent senatum, consules. Horum tamen appellatio post annum U. C. 283. longè aliter accepta. Cum enim bellis finicimis occupati consules iuri dicendo in Urbe præesse non possent, prætor primum creatus est, qui hoc mu-

nere fungeretur ; tum quod hic peregrinis consuetibus non sufficeret, factus est alius prætor anno 1011. In prætores duo fuere : urbanus alter, qui civibus ; alter peregrinus, qui peregrinis jus redderet. Livius, &c.

⁶ Consuli] U. C. anno 245. ante Christi ortum dix. pulsus Roma regibus, bini deinde singulis annis creati sunt consules, qui scilicet reip. consulerent. Per annos 461. summum imperium tenere ad tempora Julii Cæsaris ; ex quo imperatoribus sibi supremam potestatem arrogantibus, nomen sine auctoritate retinuerunt. Longo deinde post intervallo, consulum nomen & potestas omnino Romæ sublata est anno Christi 1011.

⁷ Tribuno plebis] Post ejectos reges cum Romani continuis bellis premerentur, & plebs cogeretur ad alienum ad sumptus communes contrahere, ac deinde ab avaris seneratoribus crudeliter tractaretur, creatus est tribunus plebis anno U. C. 471. ante Christum 600. qui vim omnem ab ea propulsaret.

⁸ M. Drusus] M. Livius Drusus Urbanam præturam gessit anno U. C. 100. ante Christum 61.

⁹ C. Cælius] De quo in Bruto n. 161.

rum, qui ¹ Lucilium poetam in scena nominatim læserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit.

20. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter judicatz proferri, cum id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, numerum cum numero judiciorum proferemus. Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, UT MAJOR ANNIS LX, ET ² CUI MORBUS CAUSA EST, COGNITOREM DET. Ex eo vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto jus est, SI QUI INTER SE PEPIGERUNT, SI QUID INTER QUOS CONVENIT. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, REM UBI PAGUNT, ORATO, NI PAGUNT, IN COMITIO, AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSAM CONJICITO. Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur ^d ex conventu, ^e quæ juri præstare dicuntur. His igitur partibus injuriæ demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridiciali faciendum videtur.

21. ³ Cum ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæri convenit, utrum fuerit utilius ^f ex contentione, hoc est, utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi

^a Comparabimus. ^b procuratorem. ^c quo in loco convenit inter litigatores, in causa agatur: si nullum fuerit pactum ante meridiem, causa deferatur in comitium, aut in forum. ^d ex partium concordia. ^e quibus magis obligari dicimur, quam ipso jure. ^f ex collatione.

¹ Lucilium] C. Lucilius eques Romanus, primus poeta Satyricus, Arundinis, quæ urbs est Ausonia in Italia, natus est anno 1. Olympiadis clviii. ante Christi ortum cxlviii. Neapoli mortuus ætatis anno xlvi. publico funere clarus est, ut refert Hieronymus in Chronico. Eum, inquit Quintilianus lib. 10. cap. 1. quidam non satyricis modo, sed omnibus poetis præferre non dubitant. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, quæ Lucilium fuisse turbulentum, & esse aliquid quod tollere possis, putat. Nam & eruditio in eo mira & libertas atque inde acerbitas & abunde satis.

² Cui morbus causa est] Morbus scilicet soniticus, qui ita gravis erat, ut hominem res suas agere non pateretur; Quo qui laborabat non poterat ex persona sua in jus vocare.

³ Cum ex comparatione] Exemplum sit ex historia Livii depromptum, an post Cannensem cladem aliquot milites Romanos superstites ab hostibus interceptos de pretio redemptionis pacisci satius fuerit, quam aperto viæ discrimine per confertas copias iter rumpere. defendunt deditionem suam Cannenses captivi, accusat Manlius Livii libro 22.

potestas.

potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed ¹ dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelleretur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua antè dictum est.

22. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. ² Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, jurene in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde, oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde, oportueritne iudicium antè fieri. Deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quam iudicia valere oportere, & ab adversariis percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem cæteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum, peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in iudicium venire.

23. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea

¹ Dolo malo.] Interrogatus Aquilius quid esset dolo malus, respondebat cum esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sane luculenter ut ab homine perito desumendi. Tullius lib. 3. de Offic. n. 60. Triboniano est omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumvenien-

dum, fallendum, decipiendum alterum adhibita.

² Translatio.] Luculentus in hunc locum commentarii vicem supplebit Ciceronis liber 2. de Inventionem n. 78. &c. præter ea quæ jam superius libro primo dicta sunt, n. 25.

dividitur

dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum paribus ostendendum est: deinde ad deprecationem revertentem videtur. Primum, considerandum est, utrum per culpam ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac ^a levare. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspensiones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significant, id consulto factum esse, quod necessarium accidisse dicitur. Deinde, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conveniatne iam satis idoneam causam putari.

24. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur, utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa: nam qui se propter vinum, aut morem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi viro videbitur nescisse, non imprudentia: quare non imprudentia se defendet, sed culpa ^c contaminabit. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignoraverit; & considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, cum factum esse constet imprudenter. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci reo dicet portare, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis; ¹ Accusatoris contra eum, qui, cum se peccasse confiteatur, tamen ratione iudices demoretur. ² Defensoris, de humanitate, mi-

^a Minui. ^b utrum aliquid studiose fecerit. ^c ostendet se reum.

¹ Accusatoris] Quam acres severitatis aculeos exerebat Cato apud Sallustum, cum Catilinæ locios manifesto conjurationis scelere convictos in senatu persequeretur. Conjurare nobilissimi cives patriam incendere: Gallorum gentem infestissimam Romano nomini ad bellum accersunt: dux hostium cum exercitu supra caput est: vos cunctamini patriam nunc? Et dubitatis quid intra mœ-

nia deprehensis hostibus faciatis? Misereamini, censes, deliquere homines adolescentuli per ambitionem, atque etiam armatos illos dimittatis. Na ista vobis mansuetudo & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam convertetur.

² Defensoris] Quam ingeniose Tulliani se purgant de violata pace, cuius Romanis erant suspecti, & potius deprecantur. In nos quid arma polleant vestra,

fericordia : voluntatem in omnibus rebus spectari convenire, & quæ consulto facta non sint, ^a ea fraudi esse non oportere.

25. ¹ Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuito, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, ² si plura, aut maiora officia, quam maleficia, videbuntur constare : si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit : si qua spes erit, usui futurum; si sine supplicio discesserit : si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors ^b in potestatibus ostendetur fuisse : si ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, sed officio, & recto studio commotus fecit : si tali de causa aliis quoque ignotum est : si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ^c si eum missum fecerimus : si nulla aut à nostris civibus, aut ab aliqua aliâ civitate vituperatio ex ea re suscipietur.

26. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrariis utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. ^d Hæc causa, judicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus : sed quod potest vel ad senatum, vel ad consilium venire, non visa est ^e supersedenda. Cum à nobis crimen remove volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa con-

^a Illa non debere nocere. ^b in summa potestate. ^c si dimiserimus absolutum. ^d deprecatio non habet locum in iudicio. ^e pratermittenda.

vestra, si patiendus experiendum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est : dii immortales faciant tam sit salix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus mori bellum iudicasset, etsi revoluta rebus, verbis consutare nihil attinet, tamen etiam, si vera sint, vel fateri nobis ea, quum tam evidenter panituerit, tutum censemus. Peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Livius lib. vi.

¹ Deprecatione] Cuius egregium ex Ligariana subiecit exemplum libro superiore n. 24.

² Si plura aut maiora officia] Non alia ratione Horatius pater ad populum provocans filium perduellionis reum &

licitorum manibus eripuit, teste Livio libro primo. Hincens quem modo decoratum quantemque victoriam incedentes vidistis, Phirites, eum sub furca vincitum inter verbera & cruciatus videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deformis spectatum ferre possent. A lictor colliga manus, qua paulo ante armatum imperium populo Romano pepererunt. I. caput obnube liberatoris huius urbis : ubi insatisci suspende : verbera vel intra pomerium, modo inter vilia & spolia distula : vel extra pomerium, modo intra sepulchra Carthagenorum. Quis enim ducem hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta foeditate supplicii vindicem?

feretur,

feretur, & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obfisti: si maximè ita sit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno ^a inductu fecerit. Deinde in conjecturalem trahetur controversiam, & ^b edifferetur, num consilium factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, considerata erunt.

27. Quoniam satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ judicialis uti conveniat; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornatè, & absolute tractare possimus. Nam ferè non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento: difficillimum vero est, inventum expolire, & expedite pronuntiare. Hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco diximus, & auditor cum totius causæ, tum uniuscujusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit.

28. Ergo absoletissima, & perfectissima ^a argumentatio est illa, quæ ^b in quinque partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summam, quid sit, quod probare volumus. Ratio, est causa, quæ demonstrat, veram esse id quod intendimus, brevi ^b subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit breviter, col-

^a Impulsu. ^b probatione.

1 *Edifferatur*] Edifferere est argumentatione disquirere. Alii legunt *differe*; alii *quaretur*. Gruter.

2 *Argumentatio*] Est argumentorum tractatio, de qua fuse & eleganter Tullius lib. 1. de Invent. n. 51. & sequentibus; & in Partitione n. 46. Argumentum Cicero in Topicis est ratio rei dubiæ faciens fidem. *Arguere*, inquit Agricola Grammaticus antiquus, est ostendere & patefacere. Virgil. Degenere

animos timor arguit. Unde argumenta dicuntur, quæ causam causa ostendunt, id est, rationem sententiæ nostræ.

3 *In quinque partes*] Loquitur de argumentatione oratoria; nam philosophica etiam perfectissima tribus partibus propositione, assumptione & conclusionem comprehenditur. exempli gratia: Omnis virtus est amanda, atqui justitia est virtus; ergo justitia est amanda.

ligens partes argumentationis. ¹ Hisce igitur quinque partibus, ut absolutissimè utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Ulyssi fuisse, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim acerrimum ^a de medio tollere volebat: à quo sibi non injuria summum periculum metuebat: videbat illo incolumi, se incolumem non futurum: sperabat illius morte se salutem sibi comparare: consueverat, si jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari: cui rei mors indigna ² Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & ^b consuetudo peccandi, maleficii suscipiendi removebat dubitationem.

29. Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento ^c ducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminaverunt imperii cupiditate, si multi ^d leve compendium fraude maxima ³ commutaverunt: cui mirum videbitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non ^e temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitarum persequentissimum, injuria laceffitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras bestias videamus ^f alacres, & ere-

^a Vita privare, ^b assuetus sceleri non dubitabat facinus aggredi. ^c incitati, à dolis maximis tenus commodum sibi comparaverunt. ^d abstinuisse. ^e promptas & ardentes.

¹ Hisce quinque partibus] Quas in ipso, quod affert Cornificius, exemplo oculis subjiciemus.

I^a. *Propositio*. Causa fuit Ulyssi, cur Ajacem interficeret.

II^a. *Ratio*. Inimicum enim acerrimum occidere volebat.

III^a. *Rationis confirmatio*. Videbat illo incolumi se incolumem non futurum, & sperabat illius morte se salutem sibi comparare.

IV^a. *Exornatio*. Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliqua certa utilitate ducti, suscipere conantur. Si mul-

V^a. *Complexio*. Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua inducitur Ulysses accesserit ad maleficiam, & à inimicitarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse.

² *Palamedis*] Hic simulatam Ulyssis ad bellum Trojanum ire detrectantis insaniam arte detexit. Nec multo post perfida Ulyssis calumnia quasi Græcorum proditor lapidibus innocens obrutus est.

³ *Commutaverunt*] Translatum ex mercium commutatione vocabulum, quam ante inducitur pecuniæ usum veteres adhibebant.

has vadere, ut alteri bestię noceant, non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, ^a cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestiis nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas, & pessimas ^b rationes semper fuisse intelligamus.

30. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua infectus Ulysses accesserit ad maleficiū, & si inimicitiarum horribilissimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum cum complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res humilis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Erat amplissima est argumentatio quinquepartita: ¹ brevissima tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

31. Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum, quod ab adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tamen ² nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conveniat, quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè pote-

^a Vehementer. ^b fraudes.

¹ Brevissima est tripartita] Fallitur Cornificius. Ut enim omittam enigmata, quæ bipartita est argumentatio, ipsi etiam oratoribus usitata: ejus sententiam falsitatis revincit epigrammatis brevissimæ ratiocinationis, cujus partes omnes in unam continentur. Cicero pro Dejotaro, En crimen, en causa pro regem fugitivus, dominum servus accuset. hæc enim vehementer & acris argumentatio unica propositione comprehensa tres in partes facile resolvitur hoc modo: Sine causa non debet dominum servus accusare; hic

medicus est servus Dejotari; non debet igitur sine causa dominum accusare.

² Nugatorium] Cum puerilia & nugatoria argumenta statim concidant, ludat operam, qui velit pluribus refutare; sufficiet indicare ea sapientum omnium consensu rideri; ut si quis alterius dignitatem ac virtutem opum ac servorum affluentia metiretur. Cæterum cum hic vitiosarum argumentationum exempla congerantur, non est otii nostri colligere, quæ recentiora præsertim legentibus ad nauseam fortasse suppetent.

ris.

ris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet : nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis quæ vitia vitanda sunt, consideremus : ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus ^a tenere, & ab aliqua parte labefactare possimus.

32. Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à majore parte ad omnes confertur id, quod non necessarium est omnibus attributum : ut si quis hoc modo exponat, Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facillè reprehendemus expositio- nem, cum ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsè & injuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod rardè fit, fieri omnino negatur, hoc modo : Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere : nam cum non nemo devenerit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt rardè id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.

33. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. Prædones illo loco nunquam sunt visi : inimicum nullum habebat : relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam ^b alteri non erant, ^c alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in hujusmodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficiam ostenderimus : velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse : dicemus potuisse vel à familia, vel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo il-

^a Affligere. ^b prædones. ^c inimicos.

lorum collectionem^a disturbaverimus, nobis latiore locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus.

34. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia. Quid amor? inquiet quispiam: quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: ^a Trës res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ^b ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum multitudo est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt: hæ pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne ^c Ennium, & cæteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:*

^a Destruxerimus. ^b perturbatio animi. ^c utinam arbores abiegna in silva Pelia nunciam secta ferro dejecta fuissent in terram, neque ex iis capisset extrui navis, quæ nunc nomine appellatur Argo, quæ selecti viri ex Græcis per fraudem iussu regis Pelia & Colchide perebant illud velus aureum arctis: nam domina mea Medea nunquam domo egressa esset vagabunda, animo perturbata, & vulnerata amore crudeli.

¹ Religio] Nihil non vident, qui vulceps religionibus obstringuntur. Recte igitur Lucretius lib. 1. descripta obigenæ cæde, hæc subiunxit acclamationem,

Tantum religio potuit suadere malorum.

² Trës res sunt] Hic partitionis vitium est, non enumerationis, ut observat Mannuccius. Nam hic genus speciei commiscetur, quod ægritudo genus sit ad metum & ad cupiditatem. Et esse partitionem vitiosam patet ex Cicerone constat lib. 11. de Finibus, cum dicit vitiosum esse partem in genere

numerari: quo nomine carpit Epicurum.

³ Ennium] Q. Ennius Calaber poetæ res Romanas versibus persecutus est, & plures scripsit tragoedias. Natus anno U. C. 105. septuaginta annos natus obiit Olympiadis 417. an. 19. U. C. 101. ante Christum 619.

⁴ Utinam ne in nemore] Nota est Jalonis fabula, quem patruus Pelias invadendi regni sibi commissi spe, Colchos ad velus aureum rapiendum navigare iussit. Animo non cecidit Jason, constructa Argo navi venit Colchos; Medeam

*Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine*

¹ *Argo, quæ vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam* ² *pellem inauratam arietis,*

³ *Colchis, imperio regis Pelie per dolum:*

*Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo agra, amore sævo saucia.*

Nam hic satis erat dicere (si id modo, quod esset satis; c
rasset Poëta)

*Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea.*

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus ma
gnopere superfedendum est. ^a Non enim reprehensione ege
sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

35. Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem non est ac
commodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem
Infirma ratio est, quæ non ⁴ ^b necessariò ostendit ita esse
quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

⁵ ^c *Amicum castigare, ob meritam noxiam,*

^a Cum non pertineat ad causam, non est necesse eam resellere. ^b sufficienter. c
gratum est officium punire amicum propter admissum peccatum; verum aliquando
est & expedit.

deam regis filiam sibi devincit, cujus
artibus instructus domat tauros xeripe-
des, & draconi pervigili somnos in-
ducit. Patris iram verita Jasonem in
Græciam Medea secuta est. Hinc illa
nutricis comploratio, quam ex Euripi-
dis Medea ad verbum ferè Ennius ex-
pressit. sic enim nutritrix apud Euripidem
ipso tragediæ aditu.

1 *Argo*] Prima navis fuisse perhi-
betur Minervæ artificio constructa, quæ
Argonautæ Græci heroës Jason, Castor,
Pollux, Hercules, &c. in Colehidem ad
vellus aureum referendum navigarunt.
Diodorus à velocitate dictam putat,
αἴψα enim velox est. Tullius lib. 1.
Tusc. Quæst. iis assentiuntur, qui ab Ar-
giviis nomen deducebant, citatque ve-
teris poëtæ vericulos; quæ est nomi-
nata inquit

*Argo, quia Argivi in ea delecti viri
Vecti petebant pellem inauratam arietis.*

2 *Pellem*] Poëtæ aureo vellere adum-

brarunt ingentem auri vim, quod pe-
rivos è monte Caucaſo dilapsum villa-
sis pellibus soliti erant quasi recte
piscari. Strabo lib. 11.

3 *Colchis*] Colchi Asiæ populi a-
oram maris Euxini orientalem, quæ
ruin regio Colchis, nunc Mingrelie
Europæis, ab incolis *Odisci* dicitur.

4 *Necessariò*] Quam bene hic
Manuccius necessitatem ait appellat
sufficientiam, quod probabiles ora-
rum rationes, quæ necessariò non pre-
bant, infirmæ essent habendæ; tam me-
lè sequentem Plauti locum à vero se-
su detorquet; quasi poëtæ sit hæc sen-
tentia: Quamvis aliquando in ætate pre-
vediori conducibile sit castigare ami-
cum, non tamen semper, ut pote quæ
sit immane facinus.

5 *Amicum castigare*] E Trinumm
Plauti act. 1. scen. 1. desumpti versu
quorum lectionem ad optima Plau-
exemplaria exegimus.

¹ *Immunus*

¹ Immune est facinus : verum ² in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio est : videamus, quæ ratio afferatur :

Nam ego amicum hodie meum

Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo : Amor fugiendus non est : nam ex æverissima nascitur amicitia. Aut hoc modo ; Philosophia vitanda est : affert enim socordiam, atque desidiæ. Nam hæc rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur.

36. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam fert expositionis : velut ³ Pacuvius,

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent Philosophi,

Saxoque illam instare globoso prædicant volubilem :

Ideo, quo saxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant.

Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet.

Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.

Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alii Philosophi, qui contra ⁴ fortunam negant

Philosophi dicunt fortunam esse fanaticam, sine oculis & ratione, & aiunt illam in globo infistere : propterea putant fortunam eo ferri, quod casus dicitur in globo. Repetunt idem illam esse sine oculis, quia non videt, quo se ferat. Fanaticam dicunt, quia crudelis est, dubia, & inconstans ; sine ratione, quia non potest agnoscere dignum & indignum. Sunt alii philosophi, qui dicunt non esse fortunam, sed casu gubernari. Affirmant id esse magis verisimile, quod usus & experientia non monstrat. Exempli gratia, Orestes modo suis rex, modo factus est mendicus : huc autem naufragio ; non igitur evenit fortuna.

[Immune] Quid esset jam olim grammatici disceptarunt. Immune pro immenso dictum videtur Festus sentire. M. Pacuvius immune sine officio, sine munere interpretatur, quasi officioso contrarium. Germana videtur expositio, quam ex auditissimis expressimus.

[In ætate] Elegans locutio interdum, adferendo significat. Turnebus.

[Pacuvius] M. Pacuvius Q. Ennius præpos, tragicorum poetarum, autem Tullio, facile primus. Floruiss

dicatur Olymp. clvi. anno U. C. 100. ante Christum cliv. prope nonagenarius obiit. Ejus epitaphium refertur à Gellio lib. 1. cap. 24.

4 Fortunam negant] Fortunam à temeritate sive casu distinguebant illi philosophi : quid inter utrumque sit discriminis, explicamus in notis ad Topica n. 63. Epicurei omnia casu fieri contendebant, cum Stoici in contrariam partem inclinantes nihil non facto tribuerent.

*Esse ullam, sed temeritate omnia regi. Id magis
Verisimile aiunt; quod usus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modo fuit Rex, modo mendicus factus est:
Naufragio res contigit; Nempe ergo haud fortuna obtigit.*

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. Nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset.

37. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus avaritia, idcirco quod homines magnis & multis incommodis conflantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt. Item, utile est amicos veros habere: habere enim quibuscum joculari possis. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositionis confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicatur.

38. In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra & observanda in adversariorum ratione sunt vitia, proptereaque diligentius consideranda sunt; quod accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobatur argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

¹ *Injuria abs te afficior indigna, pater.*

Nam, si improbum Chresphontem existimaveras,

² *Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,*

Cur talem invitam invitum cogis linguere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ² ex contrario convertentur

^a *Quare me dabis huic nuptum?*

¹ *Injuria*] Ennii versus ex Chresphonte tragedia, cujus meminit Gellius lib. 6. cap. 16.

² *Ex contrario convertentur*] Cujusmodi argumenta artis peroratorum Græci reciproca Latini appellant.

tur, aut ex simplici parte reprehenduntur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.

Si probus est, bene locavi: sin autem improbus,

Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.

Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est: acutior illa superior, faciliior hæc posterior ad excogitandum.

39. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: ¹ Neceffe est, quoniam pallet, ægrotasse: aut neceffe est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. ² Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque similia concurrant: quod si concurrerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

³ *Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.*

40. Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore. Hujuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

⁴ *Ebo tu, dii, quibus est potestas motus superum, atque inferum,*

Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

^a *Aggessis, debes mecum reconciliari: nam dii, qui & in calo & in inferis regnant, inter se se faciunt pacem & ineunt concordiam.*

¹ *Neceffe est, quoniam pallet*] Vitiosè colligitur morbus ex pallore, qui ex metu, inedia, & aliis quam plurimis causis oriri potest.

² *Nam hac sua sponte, &c.*] Quæ signa singillatim sumpta minimè rationem confirmant, si colligantur, multum habent ponderis: exempli gratia, si quis ex pallore morbum conjiciat,

levi utetur argumento; verum pallori accedat macies, infirmitas, ciborum fastidium, hæc fuerint prope certa morbi, qui præcesserit, indicia.

³ *Miseri sunt*] In miserias conjugum declamantis rationes omnes evertat, qui objecerit eum ipsum, qui sic invehatur, conjugem secundam duxisse.

⁴ *Ebo tu, dii, &c.*] Quotus enim quisque

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam ¹quasi serò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi si venisset, Quirites, non commissem, ut hunc in locum veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

² *Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam paro.*

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens, ac factiosus in concione dixerit, Satius est uti regibus, quam malis legibus. Nam & hoc tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione.

41. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat injuriam esse nullam, ³ nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut, si quis dicat, ⁴ quadruplator, ut breviter describam, ⁵ capitalis est. Est enim improbus, & pestifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, ⁶ quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, eum esse hominem improbum, avaram, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quod sibi fur-

² *Ego te deserui, cum te omnes in florentissimo regno dominantem diligebant: nunc te desertum ab omnibus aggredior summo meo periculo in tuum regnum restituere.*
^b *morte puniendus.* ^c *id de quo disputatur.*

quisque non poetarum modo, sed Socraticorum concordēs esse deos concesserit?

¹ *Quasi serò*] Vulgatum proverbium, serò sapiunt Phryges, in eos quos stultè factorum serius poenitet. Quod decimo post anno de restituenda Helena cepere concilium Trojani, si perfecissent citius, innumeras clades, & urbis excidium avertissent.

² *Cum te expetebant*] Verba Atrei

ad Thyestem, ex Ennio in tragedia Thyeste. Aut levis aut nulla est defensio: omnes te suffragiis adjuvant; mea opera non erat aded utilis, te deserui.

³ *Nisi quæ ex pulsatione*] Potest enim præterea fieri furto & rapina.

⁴ *Quadruplator*] Criminum publicorum delator, cui pro delationis premio quarta pars è bonis damnati cedebat.

non fecerit. Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: ¹ Non convenit, ² Censores, istum ³ vobis satisfacere ex eo, quodd ait se, non potuisse adesse, ⁴ ita ut juratus fuerat: quodd si ad exercitum non venisset, ⁵ hinc ⁶ tribuno militum diceret? Hoc ided vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco profertur.

42. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquatur, hoc modo:

⁴ *Apertæ fatur dictio, si intelligas,*

⁵ *Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,*

Jubet, potiri si studeamus ⁶ *Pergamo:*

Quæ ego profiteor esse mea: me æquum est frui

⁷ *Fraternis armis, mibique adjudicari,*

Vel quodd propinquus, vel quodd virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

⁸ *Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.*

^a Se excusare apud vos. ^b ut juramento promiserat. ^c Apollinis oraculum, si per-
as, hoc dicit; Si velimus capere Trojam, jubet Achillis arma illi danda esse, qui
it talis qualis ille qui tulit. Contendo hac arma esse mea, nam justum est me ha-
arma fraterna, & mihi ascribi, vel quia sum ejus propinquus, vel quia sum
virtute pradius. ^d non possum recogitando dicere quare hunc accusem; nam si
mundus est, cur eum accusem, qui est bonus? si impudens est ingenii, cur eum
sem, qui hoc non curat audire?

Non convenit] Hic litern, ut di-
lite, lite resolvit accusator. Admitten-
non est, inquit, à censoribus ejus
satio, qui juratus non venit ad exer-
nam: nam à tribunis militum non
mitteretur. Hoc ipsum inquitur an
imè impeditus, ne ad exercitum
ret, non debeat excusari sive à cen-
bus, sive à tribunis, sive à quibulli-
aliis.

Censores] Instituti sunt anno Ur-
condite cccxi. ante Christum
cxlvi. cum variis dissentienti nego-
tios consules populum censere non pos-
sent. Censorum auctoritati par erat se-
ritas: ut solebant in singulorum vi-
ac mores diligentius inquirere, ita
& civem ignominia notare, & se-
lorem loco movere, & equiti equum
annulum adimere licebat, si quid ho-
nati contrarium deprehenderent. Hinc

vulgo dicebantur magistri morum. Duo
tantum ut plurimum consulares quin-
to quoque anno eligebantur.

3 Tribuno militum] Tribuni mili-
tum, qui primi à summo exercitus du-
ce rem militarem administrabant, ex eo
nomen habuere, inquit Varro, quod
terni ex tribus tribubus Ramnium, Lu-
cerum, Tatienium olim ad exercitum
mittebantur.

4 Aperta] Aperta dicitur Apollo, inquit
Festus, quia patentē cortina responsa ab
eo dentur. Legunt alii, *Apertæ fatur dictio.*

5 Tali dari arma] Achillis arma
intellige, de quibus referendis mira fuit
Ajacem inter & Ulysssem contentio. Con-
sule Ovidii Metam. lib. 13.

6 Pergama] Quæ fuit arx Trojæ in
monte Ida.

7 Fraternis armis] Ajax Telamo-
nius, qui his versiculis arma poscit,
Achillis

Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?

Sin inverecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

^a *Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.*

43. Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi ^b favent, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut alio quo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controversia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur: aut tota causa mutata in aliam causam detrahatur. Uti apud Pacuvium ¹ Zethus cum Amphione, quorum controversia cum de musica ^c inducta sit, disputatio in sapientiae rationem, & virtutis utilitatem ^d consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: ^e quod sæpe consulto multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Uti si quis cum accusetur, ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus se penumero se apud exercitum ^e donatum esse dicat. Hoc diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendimus eos, de ea re quid dicant, non habere.

44. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ^f ex eo, quo

^a Nunc ego jam ab initio manifestabo tua vitia. ^b favent. ^c incepta. ^d definitio. ^e honestatum muneribus. ^f si quis ex ipsa qualitate facti, putet demonstrari posse errorem facti.

Achillis patruelis erat. Patruelis autem consuetudine Hebræis recepta, nec ignota Græcis, fratres dicuntur. Hinc apud Ovidium lib. 13. idem Ajax.

Frater erat, fraterna peto.

¹ Zethus] Jovis ex Antiopa filius, frater Amphionis, cui in condendis Thebis operam commodavit.

² Quod sæpe consulto, &c.] Artis persæpe, cum causa nimium laborat, ad defensionis rationem sensum flectere. Accusatur aliquis perfidiæ? pro reo dicat orator eum claro genere natum, à majorem gloriam, quam etiamnum sustinet nunquam degenerasse, multos esse, quorum ejus fidem prædicent, &c.

perperam factum esse constat, putare ostendi, à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, coloratum fuisse constat: ergo veneno necatus est. Deinde, si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri^a conflictetur. Non enim factumne sit, quæritur, sed à quo factum sit.

45. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem præferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, ¹ utrum satius sit populum frumentum accipere, an non? quæ commoda sint in altera re, eret enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut^c depressa prætereant: aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quæritur, quis major honor habendus sit, ² Albensibus, an ³ Venusinis, quod reipub. & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat: non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnassemus contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare. Velut ⁴ Sulpicius^d qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posteriùs immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi ejectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde

^a Laborabis. ^b prædicare. ^c nullius momenti. ^d qui prohibuerat, ne revocarentur exules, quibus non permissum fuerat se defendere.

¹ *Utrum satius sit*] In exemplum fert, quod id ætatis aliquando contagebat. Ingravescente annona, plebi largitionem frumenti offerebat senatus, tolerant statim tribuni plebis, ab accipiendo frumento deterrebant plebem, rejiciebant incommoda, verbi gratia, summum jus in eam à senatu usurpandum: contra suppresserant incommoda, inopiam ac famem.

² *Albensibus*] Alba longa in Latio

antiquissima civitas Italiæ, cujus nulla supersunt vestigia.

³ *Venusinis*] Venusia sive Venusium urbs olim Apuliæ Peucetiæ, nunc regni Neapolitani in provincia Basilicaria, dicitur *Venosa*.

⁴ *Sulpicius*] De quo jam egimus lib. 1. n. 25. legem de revocandis exsilibus tulit hoc ipso anno, quo occisus est, nimirum U. C. 1061. ante Christi ortum LXXVIII.

quasi

quasi non omnes, quibus ¹ aqua & igni interdictum est, exules appellantur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, ² vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem.

46. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex iudicatis, & cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ³ ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparisonis, aut sibi ipsi obest, qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quam res postulat. Res iudicata vitiose proferatur, ⁴ si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controversia non est: ⁵ aut si improba, aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: Ut si quis quem arguat hominem occidisse, & antequam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quam hominem occidere. Non enim, utrum indignum sit, an non, sed factumne sit, quaeritur. Complexio vitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ

¹ *Aqua & igni interdictum*] Si quis olim in Romana republica videretur exilio dignus, ei nulla facta exilii mentione, testis, aqua, igni interdicebatur, ut rerum, quæ ad vitam conservandam maxime necessariae sunt, usu privatus, solum vivere cogeretur.

² *Vitiosum*] Sententia ex Aristotele sumpta, ὁλαβήτιος τὸ πρὸς τὸν μαδία λυγρότατον.

³ *Ex aliqua parte dissimile*] Quidquid simile est alteri, nisi aliqua ex parte ab eo differat, non simile, sed idem fuerit. Vitium similitudinis erit, si quid in ea ipsa re discrepet, in qua cum altero comparatur. Contendat aliquis ut morbis corpus, ita pravis affectibus ani-

mam extinguere posse, vitio similitudinis peccabit; non enim ut corporis temperatio, sic animi natura dissolvi potest.

⁴ *Si aut dissimili de causa proferatur*] Ex hoc capite Bulbi & cæterorum iudicium Cluentio nocere non debere ostendit Tullius pro Cluentio num. 97. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, manifestis, &c.

⁵ *Aut si improba*] Vitium improbitatis in præjudiciis adversus Cluentium arguit Cicero dum pro eo perorat n. 97. Quam quidem rationem vos, si dicet, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare & penitus perspicere deberis, &c.

non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

47. Conclusiones, quæ apud Græcos ¹ ἐπίλογος nominantur, ² tripartitæ sunt: nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter: ^b ut renovetur, non redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminert, reducat. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ^c Ficta enim, & ^d dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à divisione: deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem ^d investigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ^e ex

^a Tres habent partes. ^b ut summa orationis capita retrahantur, non ut integræ oratio repetatur. ^c apparebit oratio composita & instructa summo studio. ^d ad mōvandos auditores.

¹ *Επίλογος*] Reçtè Græci ultimam orationis partem *ἐπίλογος* appellant. *ἐπίλογος* enim rebus jam ante dictis aliquid subungere. Latini perorationem dicunt.

² *Tripartita*] Perorationis quatuor partes statuit Aristoteles lib. 3. Rhetor. auditoris conciliationem, amplificationem, commotionem affectuum, & enumerationem. Cicero in Partitionibus n. 1. ad duas restringit, amplificationem & enumerationem. sub amplificatione indicatur & benevolentiam & commotionem affectuum comprehendisse, cum Aristotele consentiet. Neque cum ipso difficilior erit scriptorem Heremianum conciliare.

³ *Enumeratio*] Fit quatuor modis, ut tradit Aristoteles, vel simplici ac brevi repetitione, ut in oratione pro

Quinctio n. 86. *Ostendi quam multa ante fieri conveniret, quam hominis propinqui bonâ possideri postularentur*, &c. Fit præterea peroratio per contentionem, pro Rolcio Amerino n. 145. *Prædixi thesaurum possides*, &c. Deinde per interrogationem, in eadem peroratione n. 152. *Dubium est*, &c. Denique per ironiam, cujus exemplum habes extrema oratione de Lege Agraria.

⁴ *Dedita opera comparata*] Artis oratoris caput est latere, ut in lib. 2. de Oratore dicemus.

⁵ *Ex decem præceptis*] Cicero lib. 1. de Invent. n. 101. & sequentibus indignationis excitandæ quindecim locos præfert, quos si cum illis contuleris, scriptorem utrumque iidem ex fontibus haurisse institutiones manifestè apprehendes. Cicero paulo fufius rem explicuit;

decem præceptis commodissimè sumuntur ad augendi criminis causa.

48. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, (^a quod genus ii sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur,) an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percutiamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram.

49. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo osten-

^a Quam aliquis crimine violaverit. ^b cuius generis sunt illi, quorum auctoritas laesa excitat indignationem.

plicuit; quapropter exempla quibus illustraretur, eo rejecimus.

ⁱ Quod genus, &c.] Interpretatio nostra nititur Tullii verbis lib. i. de Invent. n. 53. Secundus, inquit, locus est

per quem illa res, ad quas pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, . . . an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur.

dimus,

dimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius, & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum ¹ legere: quòd propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione.

50. ² Misericordia commovebitur auditoris animus, si variam ^a fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodis simus, comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subjiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, cæteris ^b necessariis ^c casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria, non nostris incommodis do'ere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. ³ Nihil enim lacryma citius arefcit. Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro: quapropter huic volumini ^d modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium li-

^a Opum. ^b affinibus. ^c mali eveniat. ^d finis.

¹ Legere] Hoc loco est furari. quo sensu, teste Servio, Virgilius Æneid. lib. 10. v. 79.

Quid foeros legere, & gremiis abducere patris?

Atque inde sacrilegi nomen.

² Misericordia commovebitur] Hoc idem argumentum Cicero tractat uberiùs sub finem lib. 1. de Invent. n. 106. quem in locum varia captandæ commiserationis exempla ad oratorias in-

stitutiones exacta congerimus.

³ Nihil enim lacryma] Dictum Apollonii rhetoris, οὐδὲν ὀδῶν ἐκπνέειν δακρύ. Et verè: quippe alienis malis cum vehementissimè non afficiamur, miserationi, si qua sit, citò succedit in perpetua rerum omnium vicissitudine alius animi sensus. Cum etiam veros dolores, inquit Fabius lib. vi. cap. 1. miriget tempus: citius evanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago.

brum transferemus. Hæc si, ut ^aconquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos ^bindustriæ fructus ex tua scientia capiemus, & ^ctute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro: nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

^a Accuratè. ^b laboris nostri. ^c et ipse.

RHETORI.

RHETORICORUM

A D

C. HERENNIUM,

LIBER TERTIUS.

A R G U M E N T U M.

DISSE R I T U R de deliberatione, ejusque fine, qui est utilitas. De demonstrativo genere, quod ad laudationem & vituperationem extenditur; quomodo singulae partes orationis in hoc genere causae tractandae & disponendae. De pronuntiatione, quae posita est in vocis figura, & corporis motu. De memoria sive naturali sive artificiosa.

AD omnem judicalem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem reperiendi inveniendarum, quae pertinebant ad causas deliberativas, & demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniendi praecipio tibi quamprimum persolveretur. Reliquae quatuor partes erant ^a artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricae artis deesse possit. Interea prima quaeque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo ^b consequere; ne quid impedire,

I N T E R P R E T A T I O.

^a Artis rhetoricae, ^b hoc obtinebis, ut sine impedimento possis artem illam uti assequi.

quin

quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possit. Nunc tu fac attentum te præbeas : nos proficisci ad instituta pergemus.

2. Deliberationes partim sunt huiusmodi, ut quærat utrum potius faciendum sit : partim huiusmodi, uti, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo : ¹ Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quod potissimum, hoc pacto : ut si ² Hannibal consulat, cum e Italia Carthaginem arcessitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in ³ Ægyptum profectus occupet ⁴ Alexandriam. Item ^b deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt : ut si deliberet senatus, ⁵ captivos ab hostibus redimendos an non : partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem : ut si deliberet senatus ⁶ bello Italico solvatne legibus ⁷ Scipionem, ut eum liceat ⁸ ante tempus Consulem fieri : partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem : ut si deliberet senatus, bello Italico soc-

^a Carthago delenda, an relinquenda in pristino statu. ^b adhibenda sunt deliberationes partim propter utilitatem eorum ipsorum, qui deliberant.

¹ Carthago] Urbs æmula Romæ in Africæ littore à Didone condita, tertio bello Punico à P. Cornelio Scipione Æmiliano capta, & incensa funditus sublata est anno U. C. 106viii. ante Christum cxlvi. subinde restaurata ab Arabibus; denique eversa, nunc dicitur ab incolis Borsack.

² Hannibal] Hic Hamilcaris filius conceptum sacramento odium in Romanos ita fovit, ut eos maximis cladi- bus affligeret, omnino rem Romanam everfurus, nisi Capuæ deliciis Carthaginensium animi fuissent enervati. Cum Antiochum Magnum Syriæ regem adversus Romanos suscitasset, ne eorum in potestatem veniret, sumpto veneno mortem sibi conscivit apud Prusiam Bithyniæ regem anno U. C. 10Lxxi. ante Christum clxxxiii. Cornelius Nepos, Livius, &c.

³ Ægyptum] Celeberrimam Africæ regionem, quam Turci Elchebitz, indigenæ Chibth appellant.

⁴ Alexandriam] Urbem Ægypti insignem, quam Alexander Magnus fun-

davit. nunc dicitur Alexandreta.

⁵ Captivos ab hostibus redimas] Post Cannensem cladem agitata senatus; Captivi cum pro redemptione sua multa dixissent, T. Manlius Torquatus ne redimerentur gravissima oratione perfecit, anno U. C. 10xxxviii. ante Christum ccxvi. Livius lib. xxii.

⁶ Bello Italico] Maris Italiæ populi sperato civitatis jure frustrati à populo Romano cum plerisque Italiæ populis defecerunt; unde id bellum Mariticum & Sociale & Italicum dictum est. Dubio Marte aliquandiu pugnatum, denec de iis omnino devictis triumphavit Cn. Pompeius Strabo consul an. U. C. 10clxv. ante Christum lxxxix. Florinus, &c.

⁷ Scipionem] L. Cornelius Scipio Asiaticus, qui tempore belli Italici prærebat, consulatum gessit anno U. C. 10clxxi. ante Christum lxxxiii.

⁸ Ante tempus] Nemini licebat ante quadragesimum tertium ætatis annum ad consulatum provehi.

^a civitatem

securitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda.

3. Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conveniet ¹ utilitatis proponere, ut omnis eò totius rationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitiationem quammet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim. Vis decernitur per exercitus, classes, arma, ^b tormenta, evocationes hominum, & alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturatioes, ^c mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere velimus. Honestas res dividitur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. ² Prudentia est calliditas, quæ ratione quam potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur in prudentia, scientia cujusdam artificii. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. ³ Justitia est ^d æquitas, jus unicuique tribuens eò dignitate cujusque. ⁴ Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpassio. ⁵ Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum.

^a Jus civium Romanorum. ^b machinas bellicas. ^c mendacia. ^d virtus.

¹ Utilitatis] Dum utilitatis duas res facit securitatem & honestatem, quorum sententias conciliat, quorum deliberationis finem in utilitate, alii in dignitate, alii in utraque collo-

² Prudentia est calliditas] Deterior in partem sæpe semper sumitur à Cicerone calliditas; quod i. Offic. auctoritate philosophi confirmat. Plato autem ait scientiam, qua remota est à justitia, calliditatem potius quam sapientiam appellandam. Prudentiam accuratè definit Aristoteles in Ethicis, habi-

tum agendi vera cum ratione, circa ea, quæ homini bona aut mala sunt.

³ Justitia] Ulpiano, est constans & perpetua voluntas jus suum unicuique tribuendi.

⁴ Fortitudo] Definitor ab Aristotele, mediocritas circa metum & audaciam, id est, virtus quæ in metu & audacia moderandis consistit.

⁵ Modestia] Temperantia vocatur ab aliis: posita est in voluptatibus sensuum, & doloribus moderandis, sed potissimum in temperanda tactus & gustus delectatione, quæ major est. Quare ab Aristotele

4. ¹Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commodum cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: Aut si quam ad rem cohortabimur alium quem, cujus rei aliquam ²disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quo modo, at qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus quippiam, cujus rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriæ poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. ³Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ⁴ulcisci male meritos oportere: si fidem magis noperere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates, atque amicitias studiosè dicemus coli convenire: si, quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id religiosè colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec prece, nec precatio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à via recta ostendimus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque hujusmodi partibus justitiæ, quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, justam esse ostendemus: contrariis, injustam. Ita fiet ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum summi parati.

5. ⁴ Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse

a Usu vel institutione magistrum perceptam.

Aristotele definitur, mediocritas circa tactus gustusque voluptates & circa dolores.

¹ Prudentia partibus] His Mutianus apud Tacitum lib. 17. egregie utitur, cum Vespasiano imperium capebendum esse suadet.

² Justitia partibus] Quot sunt Ciceronis orationum epilogi, tot habes exempla, quibus ex variis justitiæ partibus reos aut absolvendos esse suadet aut condemnandos.

³ Ulcisci male meritos] Ultionem non Christiani solum, sed etiam Ethnici sapientissimi condemnarunt. Vide notas in lib. 11. de Invent. n. 66. & lib. 1. de Orat. n. 32.

⁴ Sin fortitudinis] Alexander Magnus immensa terrarum spatia jam exploratus, cum iisdem, quibus circumscriptus est orbis, limitibus vellet victorias finire, sic milites alloquebatur, lib. 9. Q. Curtii. Pervenimus ad solis ortum & oceanum, nisi obstat ignavia: invictos perdomitis sine terrarum revertemur in patriam. Nolite, quod pigri agricola faciunt, maturos fructus per inertiam amittere è manibus. Majora sunt periculis premia. Dives eadem & imbecilis est regio. Itaque non tam ad gloriam vos duco, quam ad pradam. Digni estis qui opes, quas illud mare littoribus invenit, referatis in patriam: digni, quod nihil inexpertum, nihil metu omissum relinquatur.

dicemus, ostendemus, res magnas, & celsas sequi, & apperi oportere, & item res humiles, & indignas viris fortibus, vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua judicare. Item à nulla re honesta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere : ^a Antiquiorem mortem turpitudine haberi : nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur : nullius ^b pro rei veritate metuere inimicitias : quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. ^c Modestiae partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniae, similibumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturae termino definiemus. ^c Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus.

6. Huiusmodi partes sunt virtutis, amplificandae, si suadebimus : attenuandae, si ab his dehortabimur, ut haec attenuentur, quae supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum : verum aut res non huiusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, iustitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem : quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus : quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus : quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem.

7. ^d Laudabile est, quod conficit honestam & praesentem,

^a Meliorem. ^b pro veritate defendenda. ^c si demonstramus, quatenus cuique sit satis. ^d laudabile est id, propter quod sit honorifica mentio alicujus tempore praesentis & futuro.

linguatis. Per vos gloriamque vestram, qua humanum fastidium exceditis, perque & mea in vos & in me vestra merita, quibus invicti contendimus, oro quasque, ne humanarum rerum terminos advenientem alumnium commilitonemque vestrum, ne dicam regem, deseratis.

1. Modestia partibus] Albutius Silius rhetor apud Senecam in Suasoriarum libro Alexandrum Magnum novas in oceano tetras, quas subigeret, quære-

re cogitantem à consilio sic deterret : Terra quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est : nihil infinitum est. Modum magnitudini facere debes, cum fortuna non facit. Imperium tuum claudis oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est. Aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua calum. Maria intra terminos

& sequentem commemorationem. Hoc nos ed à recto separavimus, non quodd hæ quatuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, ^a hanc honestatis commemorationem dare non soleant : sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. ^b Neque enim solum ^c laudis causa rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonstrandum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur : aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Cum hujusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit.

8. Quoniam in hujusmodi causis finis est utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honestam : si utrumque poterimus ostendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse : sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo ^c rei dilucidandæ causa dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident ; quadripartita divisione utemur : si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut ^d in consultatione alteri ab tuta ratio-

^a Hanc honorificam mentionem. ^b non unius laudis causa virtutem amplecti debet, sed si laus adhæreat virtuti, duplici nomine appetetur virtus, & propter honestatem, & propter laudem inde consequentem. ^c ad rem declarandam. ^d in deliberatione unus discat tutum honesto, alter honestum tuto præferendum.

terminos suos agitantur. Quicquid ad summum venit, incremento non relinquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrum novimus, quam ultra oceanum. Et Avitus. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, qua mundo lucere satis est.

² Laudis causa] Qui laudis causa virtutem colit, ille non virtutis, sed gloriolæ studiosus est. Verè philosophi actiones humanas aiunt ex fine designari. Furatur quis, ut effuse libidini serviat ? libidinofum rectius dixeris, quam furem.

ne, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à ¹ Pœnis circumfessi deliberant quid agant : qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur : ² Nullam rem utiliore esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit : ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsultè in periculum mittant : honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat.

9. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur : ³ virtutem nullo tempore relinquendam : vel dolo-rem, si is timeatur : vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia leviorē esse : considerare, quæ sit turpitudine consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi : nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos : virtute vel ultro ad mortem proficisci, esse præclarum : Fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere : eum tutè vivere, qui honestè vivat, non qui in præsentia incolumis sit : & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quodd in his maximè conducit quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre.

10. Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. Quoniam hæc causa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt : ut ⁴ genus, ⁵ educatio, ⁶ divitiæ, potestates, ⁷ gloriæ, ⁸ civitas, amicitia, & quæ hujusmodi sunt, &

¹ Pœnis] Carthaginenses Punici, Pœnici, & Pœni quasi Phœni dicti, quia è Phœnicia duce Didone profecti sunt.

² Nullam rem utiliore] Nabarzanis lib. v. Curtii à tutis rationibus suadet Dario rerum summam alteri permittat.

³ Virtutem nullo tempore] Quam acres ad configendum stimulos suis addit Darius eodem Q. Curtii libro petitis ab honestate rationibus.

⁴ Genus] Si clarum fuerit genus, dicemus hominem transmissam à majo-

ribus gloriæ hæreditatem amplificasse ; sin obcurum, aut infame, natalium tenuitatem aut infamiam egregiè factis compensasse : omnes æquali sorte nasci, sola virtute distingui.

⁵ Educatio] Laudis erit argumentum, si sustinuerimus bonam, si malam correxerimus.

⁶ Divitia] Vide Tullium 11. de Orat.

⁷ Gloria] Sic in plurali dixit Tullius pro Plancio n. 60. *Honorum gradus summis hominibus & infimis sunt pares, gloria disparēs.*

⁸ Civitas] Laude dignum, civitatis illustis

ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut ¹ velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt.

² Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis.

11. In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quoddam causa necessitudinis intercedat: aut studio, quoddam ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: aut quoddam rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut merito facere, quoddam ita tractati simus: aut studio, quoddam utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam, atque nequitiam cognosci: aut quoddam placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur, si laudabimus, vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam antecere. ³ Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paullo antè, exempli causa, demonstratum est.

12. Ab auditorum persona, si laudabimus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audi-

^a Ab his capitibus sumentur argumenta, quibus confirmabimus aut refellemus id, quod proposuerimus.

illustris illustrem esse civem, civitatis ignobilis nomen virtute sua commendare.

¹ Velocitas, vires.] Quarum rectus tantum usus laudi fuerit.

² Si vituperabimus.] Ab iisdem ca-

pitibus, quibus laudatio, repetetur mutata ratione vituperatio. Si genus sit infame, dicemus aliquem majorum vestigiis inhaesisse: si sit nobile, ab eorum virtute degenerasse. Cætera simili ferè modo persequemur.

atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. ^a Ab rebus ipsis, incertos esse, quid optissimum laudemus: veteri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt: quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione.

13. Principio tractato ab aliqua harum, quas antè commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necesse est consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum est, de quo loquemur, nobis narrandum fit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur: ^a Primò exponemus, quas res laudari sumus, aut vituperari. Deinde ut quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tute, quæque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, monstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vituperatione. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus sit: si bono genere, parem ^a, aut excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario.

14. Deinde transire oportet ad corporis commoda. ^b A

^a Majoribus suis. ^b Bona naturalis laude digna sunt.

Ab rebus ipsis incertos] Præstantest, quam ut præteriri possit, Latini loci in Panegyrico, quem Theophrastus dixit. Erat, inquit, iusta compensatio occasio, ut qui de patria tua laudem pauca dimissem, patrii saltem virtutis prædicandis prolixius immorarer. Quid faciam? Novam quandam paucis copia difficultatem. Quid, inquam, qua? Qua Rhenum aut Vahalem vidisti? Jam se mihi Sarmatica cades inquit. Ister objiciet. Attritam pedum præliis Bataviam referam: Saxo inquit bellis navalibus offeratur. Rem ad paludes suas Scorum loquar? Pulsus in solitudines avias omnis Mannus & uterque Maurus occur-

rent. Cum igitur impediatur turba distulit; ad hoc viri tanti præstat gesta in summam referre, quam enumerando resumere.

2 Primò exponemus] Perfectæ laudationis specimen habes in oratione Tullii pro Lege Manilia in gratiam Pompeii. Absoluta vituperationis in Verriis omnibus, in Pisoniana, & præcipue in Philippica secunda.

3 Dedecori majoribus] Quod offendit Cicero sub initium Pisonianæ. Ad illis ex factis. Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis, noti erant illi mortui; te vivum nondum noverat quicquam.

natura,

natura, in laude : si sit dignitas, atque forma, ² laudi fuisse eam ; ¹ non quemadmodum cæteris , detrimento, atque decori : si vires, atque velocitas egregia ; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata : si valetudo perpetua ; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his usum dicemus, quæ casu & natura, tanquam quilibet ² gladiator habuerit ; si non erunt præter formam, omnia ipsius culpa, & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus : divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitia, quæ inimicitia, & quibus fortiter in inimiciis gerendis fecerit ; cujus causa suscepit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit : quem admodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mors ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta.

15. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ : ut, si laudemus, aliud justè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus : si vituperemus, è contrario, aliud injustè, aliud ignavè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda ³ tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam adsumpserimus ; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quod ⁴ sæpe incidunt quidem : sæpe ita tenuiter incidunt, ut non fin-

a Dicendum.

¹ Non quemadmodum cæteris] Puta Paridi, Alcibiadi, & aliis, qui ad libidinem forma abusi sunt.

² Gladiator] Gladiatores, servile genus, ad pop. Rom. delectationem in ludis publicis soliti pugnare, ac mutuis sese vulneribus contrucidare.

³ Tripartita divisio] A triplici capite laus repetitur : à bonis externis, nempe opibus, amicis, gratia, &c. à bonis corporis : à bonis animi quæ superius enumerata sunt.

⁴ Sæpe ne incidunt quidem] Sed quid,

si laude dignum nihil occurrat in eo quem extollere velimus ? Quid si vitia vitiis scateat ? Cum vitia virtutibus finitima sint, ut observat Aristoteles, vitiorum loco substituantur virtutes. Sic amicorum vitia laudare docet Horatius lib. 1. Satyra 3.

Parcius hic vivit : frugi dicatur. inquit

Et jactantior hic paulo est : concinnius amicis

Postulas ut videatur. at est truculentior atque

necessariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, ^a legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ^b ad exitum causæ: in ipsa causa crebras breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, ed quodd raro accidit in vita, negligentius considerandum est. ^c Neque enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet vel quam accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: ¹ at in judicialibus, & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut tuperationis. Quare in hoc quoque genere causæ ^d nonnulli industriæ consummandum putamus. Nunc, absoluta notis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventione perposita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositioneagemus.

16. Quoniam ^a dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quicque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ^e ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus,

a Eligere. *b* in fine orationis. *c* quod potest contingere, ut aliquando sit faciendum, oportet velle, ut perfectissimè fieri possit. *d* credimus impendendum esse aliquid artis. *e* unum oritur ab arte, qua docet ordinem, alterum accommodatur ad varias sententias, & adjuncta.

Plus aquo liber: simplex fortisque habetur.

Calidior est: acres inter numeretur. opinor hac res & jungit, junctos & servat amicos.

At in judicialibus & deliberativis] in oratione pro Marcello Cæsaris, oratione pro Lege Manilia Pompeii des fuisse Cicero persequitur.

a Dispositio est per quam] Eleganter

ter Quintilianus in præfatione libri 7. Ut opera exstruentibus satis non est saxa atque materiam & cætera adificanti utilia congerere, nisi disponendis iis collocandisque artificum manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas easdem dispositio in ordinem digestas, atque inter se commistas devinverit.

quemadmodum

quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exortationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

17. Est autem & alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si ^a secundum principium confirmatione utamur: deinde narratione: aut, si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulare fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudinis verborum, commodè poterimus principio ^b superfedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ^c ad principii sententiam reverti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo æquanimiter principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principii sententiam revertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit.

18. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi convenit habere: ¹ firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, firmæ sint, cum cæteris conjunctæ, firmæ, & probabiles fiant.

^a Post exordium. ^b abstinere. ^c ad ea, quæ continebantur in exordio.

¹ *Firmissimas argumentationes*] Hunc locum illustrabit egregia Fabii observatio lib. 5. cap. 12. *Firmissimis argumentorum*, inquit, *singulis instandum, infirmiora congreganda sunt*: quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustentantur. itaque si non possunt valere, quia magna sunt; vale-

bunt, quia multa sunt . . . ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur, hereditatem sperabat, & magnam hereditatem, & pauper eras, & tum maxime creditoribus appellabaris, & offenderas, & cuius hæres eras, & mutaturum tabulas sperabas. Singula levia sunt, & communia: una versa verò nocent, etiam si non ut fulmen, tamen ut grandine.

interpon

interponi, & in medio collocari oportet : nam re narrata, statim exspectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuè firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facile memoriæ mandatur, utile est, cùm dicere desinemus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnan- do, parare poterit victoriam.

19. Pronuntiationem multi maximè utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse¹ non facile dixerimus; nec egregiè magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus. Nam commodæ inventiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quàm sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia² nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, vultu, & gestu dilucidè scribi, cùm hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Dividitur igitur³ pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis est, quæ suum quemdam posset habitum ratione, & industria comparatum.

20. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparatur, nonnihil hanc auget, sed maximè conservat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget, & maximè conservat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo pro no-

Non facile dixerimus] A Cornifici dissentit Tullius in Oratore n. 56. lib. 3. de Orat. n. 213. ubi sic loquitur. *Actio, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse in nullo potest; mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedit Demosthenes dicitur, cùm rogaretur quid in dicendo esset primum; huic secundas; huic tertias. Ut hinc qui intelligat libros ad Herennium Ci-*

ceroni falso supponi.

2 Nemo de ea re diligenter scripsit] Totum hoc genus actionis ait Cicero lib. 3. de Orat. oratores qui sunt veritatis ipsius actores reliquisse: imitatores autem veritatis histriones occupasse.

3 Pronuntiatio] De qua consule Tullium locis mox laudatis. Posita est in voce & gestu: vox aures, gestus movet oculos, quibus duobus sensibus animus subeunt omnes affectus.

stro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inscii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de molitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur.

21. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus. Nam læduntur ^a arteriæ, si antequam leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet: recreatur enim vox ^a spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ^b ad sermonem transire oportet: (commutationes enim faciunt, ^c ut nullo genere vocis effuso in omni voce integri simus,) & acutas vocis exclamationes vitare. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est vocis consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerum naturæ, ^d gratia quædam jure debetur velut accidit in hac re: nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, eadem attinent ad suavitatem pronunciationis: ut, quod nostræ voci profit, idem voluptate auditoris probetur.

22. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. ² Quid insuavius, quàm clamor in exordio causæ

^a Respiratione. ^b uti voce, quæ conveniat familiari sermone. ^c dum nullum genus vocis immoderatè adhibemus. — ^d suavitas.

1 Arteria] Arteria aspera est, velut magnus quidam canalis, quo aer in pulmonem invehitur. Hujus arteriæ finis superior tribus constans cartilaginibus præcipuum vocis est instrumentum, diciturque ἀσπυγξ. Nisi priùs leni sermone subacta ac mollita fuerit arteria, clamore exsiccata & exasperata raucitatem inducit, quæ ni-

mia siccitate non minùs, quàm humore superfluo contrahitur.

2 Quid insuavius, quàm clamor... Exordium tamen vehemens & inprovvisum contentionem vocis exigit. Quis enim oratorem ferat leniter ac pacè dicentem, Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? &c.

³ Intervallum

^aIntervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat; cum sermone animum ejus retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebre potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. ^aIn extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusionem causæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiacionis suavitudini profunt, de urraque re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ visa sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paullo post dicemus.

23. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eam dividimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. ^bSermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio dividitur in continuationem & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamorosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acri vociferatione.

24. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conque-

^a In extremis partibus periodorum vox continuata verbis longioribus proderit voci firmandæ. ^b sermo quadruplex est, nimirum gravis, demonstrativus, rem gestam exponens, & jocosus.

¹ Intervalla] Adversus eos, qui nimis in dicendo præcipites magno cursu verba convolvunt, quæ non effun-

dunt, sed premunt & urgent, egregiè Seneca Epistola XL.

stionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. ¹ Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus ^a quam sedatissima, & depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, ^{2b} crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inferere, atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. ^c Strenuè quod volumus ostendere factum, ³ celeriusculè dicemus: at aliud ^d otiosè, ⁴ retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mcestè, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus.

25. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva significatione risus, ^e sine ulla suspitione mimæ cachinnationis leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportet.

^a Adhibere tardam & humilem vocem. ^b frequentibus membris, & incisus adhibitis. ^c celeriter. ^d otiosè factum. ^e amoto risu scurrili.

¹ Sermo cum est in dignitate] Exordii iste præcipuè convenit, quæ ut lenta ac depressa voce pronuncientur, sententias & verba longiora exigunt. Tale est Milonianæ principium. *Esti vereor, judices, ne turpe sit, &c.*

² Crebris intervallis] Hoc præstat Tullius in Miloniana n. 10. *Est enim hæc, judices, non scripta sed nata lex, &c.*

³ Celeriusculè] Quanto impetu ferrebat Cicero, cum Catilinaria 11. diceret, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

⁴ Retardabimus] Ita lentè pronuntiandus hic Virgilii vi. *Æneid.* versus de Fabio, qui Annibalem ferociter exultantem patientia & cunctatione fregit,

----- *Tu maximus ille es,
Unus qui nobis cunctanda restituis rem.*

bit,

it, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba concipere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quam clarissima adhibere oportet : & quantum spatii per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum phortatione utemur voce attenuatissima, clamore leni, sono equali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depresso, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est : nunc de corporis motu dicendum videtur.

26. Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrioniam esse : In gestu ^b nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut ^c histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, levi exteræ motu loqui oportebit, ^e hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit demonstratione sermo, ^d paullulum corpus à cervicibus emitemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo ; idem motus poterit idoneus esse, qui paulatim demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione ; vultu mandam debemus hilaritatem significare, sine commutatione gestus.

27. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara suppositione, acri, & defixo aspectu uti

^a Vigorem. ^b nec affectatam elegantiam, nec rusticitatem. ^c vultus aptandus erit sententia sermonis, quæ sunt vel hilares, vel tristes, vel mediæ. ^d caput aliquantum est inclinandum.

^e Histriones] *Dicti*, inquit Festus, theatrum. At Livius lib. VII. Quia his primum ex Histria venerint, actorum Tusco verbo ludio dicebatur, nomen tabularum personati prodibant in histrionibus inditum.

oportebit.

oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paullo tardiore & consideratione gestu conveniet uti, similibus cæteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, ¹ fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, ² quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admodum volumus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ culturam, memoriam transeamus.

28. ³ Memoria utrum habeat quidquam artificiosi, & omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat alias ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat industria quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro, naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.

¹ *Fœmineo plangore*] Haud scio an quisquam in oratore virò gravi fœmineum ejulatum probaverit. Veteres frontem vel caput manu feriebant, & aliquando femur, quod Athenis primus creditur fecisse Cleon.

² *Quantum susceperim negotii*] Nam, ut observat Quintilianus, est quiddam in actione latens & inenarrabile. Et ut verè dictum est caput esse artis, decere quod facias: ita id neque sine arte esse,

neque totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, quibusdam vitia ipsa delectant.... Scire norit se quisque, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formanda actionis.

³ *Memoria*] De qua Tullius apud lib. 11. de Orat. n. 350. ejusque auctor à Simonide primum prolata esse fert.

29. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, ^a ut ingenio, doctrina; præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paullo post poteris intelligere. Quod si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfecte, ^b insignitè, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos faciliè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & novæ, & ^c simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit.

30. Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui *μνημονικά* didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ^a ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines, litteris: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, ^d quo se-

^a Ut doctrina ingenium, institutio naturam perficiat. ^b cum variis notis. ^c memorativa. ^d quominus.

¹ *Simulacra ejus rei*] Si habendus sermo de re militari, & navigatione sit; rei militaris simulacrum fuerit gladius, navigationis anchora.

² *Cera aut charta simillimi sunt*] Sumuntur hic pro libellis ceræ, quod ante papyri usum pugillaribus cera ob-

litis ad scribendum uterentur.

*Nonne libet medio ceras implere capaces
Quadrivis?*

Juvenalis Satyr. 1. Ceræ imprimebantur stilo ferreo litteræ; atque hinc scribendi modus stilus appellatus, & tabulæ pugillares à pungendo dictæ.

cius

cius quoto, quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ^a ut ea, quæ mandata locis erunt, edere, & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandaverimus.

31. Quare, placet & ex ordine locos comparare; & locos, quos assumpserimus, egregiè commeditari oportebit, ut perpetuè nobis hærerè possint. Nam imagines, sicut litteræ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo; deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quàm ^b in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conservat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma, atque natura loci comparandi sunt, ut distinctè interlucere possint: nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid quoquo in loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet: nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem.

32. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, ferè paulo plus, aut minus ^c pedum tricenum. Nam ut aspectus, ita cogitatio minus valet, si ve nimis procul removeris, si ve vehementer prope admoveris id quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paullo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen

^a Ut possimus ea dicere & pronunciare, quæ reposita fuerint in locis. ^b in regione, quæ frequentetur. ^c pedum triginta.

si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quam volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nostris cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare.

33. De locis satis dictum est : nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines colligere debemus, duplices similitudines esse debent : unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo : Ut, si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum : & hæreditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testes, & conscios esse : si hoc prius, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus : in primo loco rei totius imaginem confirmabimus : ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agitur, si formam ejus ^a detinebimus : si eum non agnovimus : aliquem ægrotum : ^b non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adituemus, ¹ dextra poculum, sinistra tabulas, ² ^c medico ³ testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hæreditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus.

34. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus : &, quotiescumque rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volumus, memoria consequemur. Cum ver-

^a Cognoverimus, cujusmodi forma fuerit. ^b ex loco insigni. ^c digito annulari.

¹ *Dextra poculum*] Poculum veneni, tabulæ testamenti, testiculi arietini testium memoriam excitabunt.

² *Medico*] Digitum minimo proximum vocant medicum, quod oribus abstergendis quasi mundior adhibeatur.

³ *Testiculos arietinos*] Scorteas, hoc est, ex testibus arietinis pelliceas crumenas Politianus interpretatur. *Scorteas*, inquit Festus, *pelles testium arietinorum ab iisdem pellibus dicti*. Pedianus sportas, sportulas, saccos, crumenas & scorteas ait esse nummum receptacula.

L

borum

borum similitudines imaginibus exprimere volumus, ¹ plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum ² exercēbimus. Id nos hoc modo facere oportebit. ³ Jam domuitionem reges ⁴ Attidæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cū à regibus Martiis loris cædatur. Hoc erit, Jam domuitionem reges. ⁵ In altero loco Æsopum & Cimbrum subornare ⁶ Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Attidæ parant, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primum ⁷ transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo ⁸ naturæ suppeditabit doctrina: nam utraque altera separata minus erit firma; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cū ab instituto nostro recessissemus, minus commodè servaretur hæc dilucida brevitatis præceptionis.

35. Nunc quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quæ

^a Fatigabimus. ^b nunc reges Atrei filii Agamemnon & Menelaus parant iracundiam suam. ^c in altero loco sibi representare oportet Æsopum & Cimbrum nobiles tragicædos, qui personas exhibeant Agamemnonis & Menelai, & sollicitent Iphigeniam ad parandum reditum: his imaginibus in memoriam revocabuntur hæc verba, Attidæ parant. ^d revolvamus. ^e ars juvabit naturalem memoriam.

¹ Plus negotii suscipiemus] Et quidem frustra: nec tanti est congestis ejusmodi similitudinibus imaginandi vim oblatere. Expertus quisque intelliget multo operosius esse tot imaginibus, quas hic exempli causa profert, animum obruere, quàm versiculum memoriz mandare.

² Jam domuitionem, &c.] Versus est Pacuvianus, ex tragedia depromptus, in qua Græcorum ex urbe Troja reditum scribebat poeta. Ut autem committatur memoriz, inquit Cornificius, plures animo sunt imagines informandæ. Constituendus in loco aliquis Domitius, qui à regibus Martiis cædatur loris. Domitius propter similitudinem nominis, revocabit in memoriam hoc

vocabulum domuitionem. Reges Martii filii an Romulus & Remus? facile expriment hanc vocem reges. Sed quoniam sum hic manuum sublatio & lora? idem apponi putavit Turnebus, quod imago ita sit acrior & actuosior, magisque sensum laceſcat, & memoriam ex eo efficacius exsulcitet. Domuitio porro idem est quod domum itio.

³ Attidæ] Filii Atrei, qui parentes habuit Pelopem & Hippodamiam.

⁴ Iphigeniam] Agamemnonis & Clytemnestræ filiam, quam cum pater impetrandum Græcis in patriam reditum esset immolaturus, à morte liberatam Diana in Tauricam regionem tranſtulit. A Lucretio & nonnullis Iphigenia nominatur.

vitemus

itemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus; propterea quod nulla nisi nova, aut admirabili re commovetur animus: at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile è memoria elabuntur, insignes, & novæ manent diutius.

36. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia rarè accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam ^a hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & usitata re non exsuscitari: novitate verò, & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: ^a sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur.

37. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. Id accidet, si quam maximè notas similitudines constituemus; si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus; si egregiam pulchritudinem, aut ^b unicam turpitudinem eis attribuemus; si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, quæ nobis notior sit similitudo; aut si qua re ^c deformabimus, ut si cruentam, aut cæno oblitam, aut ^d rubrica delibutam inducemus, quo magis insignita sit forma; aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus: nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed

^a Initia rerum invenit ingenium, & ars eas ad finem perducit. ^b maximam. ^c designabimus. ^d colore rubro tinctam.

^a Ha crebriores sunt.] In nostro hemisphærio plures accidunt eclipses lunæ quàm solis: at qui adversa no-

bis urgent vestigia antipodes, plures vident solares quàm lunares.

illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandarum causa celeriter animo percurramus.

38. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti qui eas ediscere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo operæ consumerent: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quodd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam remove, ut nequid ipse quærat, cum illi omnia parata, quæsitæque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam si quam similem cuiquam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quodd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo convenit imagines comparare.

39. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subicere, quo res possit esse dilucidior: ut cum de procemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conscribimus; ita arbitramur de imaginibus fieri convenire. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quodd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus.

40. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum verò in ^a *μνη-*

^a In iis, quæ pendent ex memoria.

novissimum minimum valet doctrina, ¹ nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut à cæteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. ² Nunquam est enim, quin aliud memoriæ tradere velimus, & tum maximè, cùm aliquo majore negotio detinemur. Quare cum sit utile, facilè meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. ³ Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffisi; aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, & quod maximè necesse est, exercitatione confirma.

a Nullum est tempus, quo non debeamus velle aliquid memoria mandare.

¹ Nisi industria, &c.] Nefas hic præterire de memoria excolenda insignem Quintiliani locum lib. 11. cap. 2. Si quis tamen, inquit, unam maximamque à me artem memoria quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, & si fieri potest, quotidie potentissimum est. Nihil aquè vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri statim, ut præcepi, quam plurima ediscant, & quacunque ætas operam juvanda studio memoria dabit; devoret initio tadium illud & scripta & lecta sapius revolvendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest levius, si pauca primum & quæ tadium non afferant, caperimus ediscere: tum quotidie adicere singulos versus, quorum accessio labori sen-

sum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usque perveniat: & poetica prius, tum orationem, novissimè etiam solutiora numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt jurisconsultorum.

² Pluribus verbis.] Talis est Cornificii sententia. Nolim equidem, Herenni, pluribus verbis te adhortari ad memoriam excolendam: hoc enim si faciam, existimem te non multum confidere institutionibus nostris, quasi tibi prodesse non possint, nisi diligentia tua & labor accesserit; vel existimes me diffidere tuo studio, qui sic impellendus sis: vel denique videar pauciora quam par sit dixisse; adeoque exigere, ut præceptionum nostrarum tenuitati, industria suppleas.

R H E T O R I C O R U M
A D
C. H E R E N N I U M,
L I B E R Q U A R T U S.

A R G U M E N T U M.

A G I T U R de elocutione. *Ejus exempla ab antiquis, an à se? rhetor debet repetere. Elocutionis triplex genus, grave, medium, extenuatum: tres partes, elegantia, compositio, dignitas, quæ posita est in verborum ac sententiarum figuris. Fusè enumerantur utriusque generis figurae, & subjectis exemplis illustrantur.*

I. **Q** U O N I A M in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, ^a nostris exemplis usi sumus: & id fecimus ¹ præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, ² satis erit signi, quod in superioribus libris ^b nihil neque ante rem, neque præter rem

I N T E R P R E T A T I O.

^a Ingenio nostro excogitatis. ^b nullam scripsimus præfationem, qua nos defendere, neque digressi sumus à proposito.

N O T Æ.

¹ Præter consuetudinem Græcorum.] Neque ex ingenio suo fingere solent exempla; sed ex antiquis ea desumunt: Sic in rhetoriciâ Aristoteles Homerum, Euripidem, Pindarum, Iphicratem, Theodectem, & alios, quorum opera

temporis injuria periere, sapiùs laudat. Illud idem præstant, qui Cornificium securi sunt Græci rhetores, Hermogenes, Longinus, &c.

² Satis erit signi quod, &c.] Pace Cornificii dixerim: Vix ullis probabilius

locuti

benti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolveremus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poëta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non ostendere artem.

2. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, ut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & præciperit fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteposant, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poëtis sumpta sunt. Quod se omnibus anteposant; intolerabili arrogantia sunt: si ipsos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non contenti præstare; non possunt dicere, quare sibi illos anteposant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? nam cum ipsi probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit: immò erigit omnium cupiditates, & acuit in-

a Perperam utatur.

conclusio. In superioribus libris nihil neque ante rem neque præter rem dictum sumus; necessitudine igitur adducimur, ut contra Græcorum morem citationis exempla non mutuemur à veteribus, sed à nobis ipsis nova proferamus.

1. A Graccho] De Gracchis, Crasso,

Catone, Lælio, Galba, Aftonio oratoribus, ut & aliis quamplurimis, quorum obiter in his libris fit mentio, cum expressè disserat Tullius in Bruto; dicendi commodior locus erit, cum liberum illum de claris oratoribus notis illustrabimus.

dustriam,

dustriam, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi aut Crassi consequi facultatem.

3. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & vagè disiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque generum exemplorum sub singulos artis locos subjicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cum summo teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, ^b de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtae neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scilicet benda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti.

4. ^a Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur necui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod a ea parte steterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt & vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare: intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt: cur, ^c quo secius omnia scribantur impediuntur modestia? Quasi si quis ad ² Olympiacum re-

^a Acri labore. ^b ex tot & tam longis scriptis excerpte. ^c quominus.

¹ Hæc illi cum dicunt.] Exposuit adversariorum sententiam, qui triplici ratione contendebant sumenda à veteribus exempla; tum quod sic modestiæ consuleretur, tum quod deferretur antiquitati, tum etiam quod specimen artis exhiberetur. Hæc postmodum refellenda suscipit.

² Olympiacum cursum.] Olympiaci lu-

di quinquennales ad Jovem colendos ab Hercule instituti, ab Iphito instituti sunt anno ante Christi omnem ¹ 1800. ad Pisam urbem Elidis Græcia, quæ deinde dicta est Olympia. Certamen erat quintuplex, cursum, saltus, discus, & pila sive luctatio.

merit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesque illos
 dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra ¹ carceres stet, &
 parret aliis, quomodo ² Ladas, aut Boiiscus Sicyonius cursitâ-
 rint : Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos,
 qui in eo, quod est artificii, elaborant, aiunt facere immo-
 destè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant,
 ut scripturam, sic ut in ³ stadium artis rhetoricæ prodire non
 pudeant.

5. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re lau-
 dem modestiæ ^a venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid
 nim tibi vis, aliquis inquiet? artem tuam scribis; gignis
 nobis novas præceptiones; eas ipse confirmare non potes;
 aliis exempla sumis: vide ne facias impudenter, qui tuo
 homini velis ex aliorum laboribus ^b libare laudem. Nam si
 eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ,
 suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum
 relint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum
 similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus
 probatissimis sumi. Primùm omnium exempla ponuntur hic
 non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi.
 Non enim cùm dicimus esse exornationem, quæ verbi cau-
 sâ, constet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc
 exemplum à Crasso, ⁴ *quibus possumus, & debemus*, testi-
 monium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest in-
 ter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id,
 quod dicimus, cujusmodi sit: Testimonio, esse illud ita, ut
 nos dicimus, confirmatur.

6. Præterea oportet testimonium cum re convenire: ali-
 ter enim rem non potest confirmare. At id, quod illi faciunt;
 cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se

^a Colligere volunt. ^b comparare.

¹ Carceres] Sunt repagula, ex qui-
 bus dato ad cursum signo emittuntur
 ut stadium decursuri.

² Ladas aut Boiiscus] Corruptum
 est nomen ipsa lectionum varietas indicat.
 Ladas cum Sicyoniis, Boiiscus Sicyonii,
 cum Sicyoniis, &c. Boiiscum de
 Sicyone urbe Peloponnesi oriundum
 fuisse in cursu tenuisse divinamus.
 Ladas propter velocitatem in admi-
 ratione fuisse testatur Seneca Epistola

85. & Philippi epigramma lib. 4. An-
 tholog.

³ Stadium] Exercitationem artis
 rhetoricæ, ducta à loco, in quo exer-
 centur cursu, translatione, stadium ap-
 pellat.

⁴ Quibus possumus & debemus] Ver-
 ba ex oratione Crassi ad Quirites, ut
 videre est lib. 1. de Orat. n. 52. *Nolite
 finire nos cuiquam servire, nisi vobis uni-
 versis, quibus & possumus & debemus.*

M

scribere,

scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, ¹ qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. Nam cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum: sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuò gloriemini; nisi forte etiam, si vestra manu ^a fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis: videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi.

7. Quisquis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragædiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos; quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te ^b litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id faciliè faciat quisvis mediocriter litteratus: item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erres; propterea quòd isto signo videmus te nonnihil ejus scire: aliis signis, multa scire intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere, quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commodè scripta faciliè intelligere poterit: qui eliget faciliè, non continuò ipse commodè scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores

^a Poëmata, tragædias aut comædias. ^b doctissimum.

¹ Qui artem nescierunt] Id tamen minimè novum est ingeniosos natura dace dicere & scribere ex artis legi-

bus. Notatio natura & animadvertit perit artem. Tullius in Oratore.

existimentur.

existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo, eos omnes, idè quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: ^a sed de eo, quod postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, ^b vincerem unius oportere. Primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio: liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrùm unum omnia, an omnia neminem, sed aliud aliud putet consequi posse. Si enim putabit ^c posse omnia penes unum consistere: ^d ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: sin id desperabit, in paucis se exercebit; ipsis enim contentus erit: nec mirum, cùm ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis ^a à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque: item sumptis aliis à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi.

8. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet: ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumplissent. Nunc hoc signi est, ipsos artis scripto-

^a Sed priùs differamus de eo, quod secundo loco dicendum nobis proposuimus. ^b Concederem. ^c unum scriptorem posse suppeditare omnia exempla. ^d ipso quoque comparabitur omnia suo ingenio fingere.

¹ Vincere unius oportere] Cujus ponderis sint, quas affert scriptor Hærenianus, rationes, æquas lector expendat. Duplex est omnino: primam ex eo repetit, quòd magni interit ejus qui discere vult, utrùm unum omnia, an omnia neminem, sed aliud aliud putet posse consequi. Quid inde? Cùm illi prioribus exemplis ac præcipue figuris sic tanquam condimentis perspergenda sit, non inferienda oratio, qui præceptis eloquentiæ voluerit insitui, censēbit omnia potuisse verborum & sententia-

rum lumina perfectum oratorem colligere, quorum plurima consultò præterierit, ornamenta qui nimium affectat, gratiam varietatis amittit. Altera ratio nihilo firmior est, ex qua rhetoriæ inutilitas colligitur. Omnes partes assequi posse oratorem contendimus: quarum omnium exempla suppeditasset, si exigeret argumentorum varietas.

² A Catone, à Gracchi] Jam monuimus videndum esse Tullii librum de claris oratoribus.

res non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non malè utatur hoc adjumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligimus sumenda non fuisse.

9. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, ¹ non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi què ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quærissent aliud mercis: ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si ² Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si ³ Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carboniculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, om-

³ Nonne ridiculi videantur?

¹ Non ut si quis purpuram] Inania prorsus argumenta. Qui vendit purpuram, aliunde non debet exemplum ostendere; emptor enim aliam non quærit, quàm quæ prostat in ædibus mercatoris. At qui artis oratoris exempla desiderat, ea non vulgaria, non trita, quæ mediocris rhetor fingat, sed splendida, sed vibrantia, sed ornatisissima conquirat. Constat autem præstantissimos oratores exempla commiserationis verbi gratia aut indignationis concitandæ multo illustriora, quàm jejunos plerumque rhetores suppeditaturos. Si quis tradat artem pingendi, num continuo Apellis aut Zeuxidis tabellis meliores proponet? Neque verò sitit qui dicendi fontes apere, imo ex iis haurit quantum satis est ad institutionem operis, & purissimis veterum fluminibus suas, ut ita loquar, irrigat præceptiones. Deni-

que si tyronem in arte statuaria formare velit Lysippus, quidni modo brachium Praxitelis, modo Myronis caput, modo Polycleti pectus separatim imitandum proponat? Partes tamen illæ eidem corpori, cujus membra inter se omnia consentire debent, non sunt aptandæ, ut neque in unam orationem eloquentiæ partes omnes, & sententiarum verborumque figuræ non sunt congerendæ.

² Triptolemus] Celeo Eleusinis rege natus agriculturæ rationem in Græciâ primus invenisse traditur, & à Cerere serpentibus alaris superpositus, ut ulum frumenti hominibus indicandum per totum orbem missus.

³ Prometheus] Iapeti filius, quem ob animadversos siderum motus & detectam fulminum rationem poetæ fingunt, admota ad rotam solis facula, celestem ignem subripuisse.

nium

um dicendi præceptores, non videntur sibi ridiculè facere, id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærun. Si, qui se fontes maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, siens quam maximè, loquatur, neque habeat, qui sitim det, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed seipfos fontes esse dicant, & omnium rigare debent ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id pollicentur aliis, arescant ipsi siccitate. ¹ Chares à Lyfippo statuas creare non isto modo didicit, ut ² Lyfippus caput ostendat ³ Myronis, brachia ⁴ Praxitelis, pectus ⁵ Polycleti: sed omnia coram magistram facientem videbat, cæterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius.

10. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis, exempla tam esse accommodata ad artem, quam propria, propterea quod in dicendo ⁶ leviter unusquisque locus eorumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expressè conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere, ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo nam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. ostremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt à consuetudine: quæ enim res apud nostros non erant, earum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc aspe-

a Unde comescat sitim.

[Chares] Chares Lyndius Lyfippi discipulus, insignis statuarius Solis colunt Rhodi miraculum orbis efforavit anno ante Christum natum ccxv. Plinius lib. 34. cap. 8.

[Lyfippus] Sicyonius floruit Alexandri Magni temporibus, qui ab hoc fingi volebat, cxiv. Olympiade, ut fert Plinius, id est, anno ante Christum circiter cccxiv. Ad sexcenta decem opera fecisse proditur, tantæ omniæ artis, ut claritatem possent dare vel regula.

[Myronis] Lycii, qui claruit Olympiade xc. ante Christum annis circiter cccx. Plinius lib. 34. cap. 8.

[Praxitelis] E magna Græcia in

Italia oriundus Praxiteles, statuarius marmore nobilitatus Olympiade civ. ante Christum annis cccxlv.

[Polycleti] Celebris item statuarius Olympiade lxxxvii. annis ante Christum plus minus cccxxx. inclauit.

[6 Leviter unusquisque locus, &c.] Imo ab eloquentibus viris graviter & copiosè, si non unica, pluribus certè quidem orationibus, cum exigit argumentum, unusquisque locus tractatur; qui si ex reliquis orationis partibus discernatur, tum verò ars eminet: quemadmodum ex opere vermiculato si pretiosiores tessellæ separentur, statim deprehenditur elegantia emblematum, quæ prius oculos fugiebant.

riora

reriora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. ^a Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. Hæc aliena si posuissimus, ¹ factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hæc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artem inventionem Græcorum probassimus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis ² oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

11. Sunt igitur tria genera, quæ nos ³ b figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium ^c lævi & ornate constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, & que tamen ex infima, & pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam per se sermonis consuetudinem. In gravi figura consumetur oratio, si quæ cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, si propria, sive translata, ad unamquamque rem accommodabuntur: &, si graves sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, quibus post dicemus, adhibebuntur.

12. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quod est vestrum, iudices, qui satis idoneam possit in eum personam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitant.

^a Reliquus liber. ^b formas dicendi. ^c magnifici expolita.

¹ Factum esset, ut, quod commodius, &c.] Futilis ratio, nec digna, quæ publicæ utilitatis studiosum moveat.

² Oratoria elocutio.] Definitur à Cicero lib. 1. de Invent. n. 9. idonearum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatis. Hæc si defuerit, supervacua sunt quæ ad artem eloquentiæ pertinent reliquæ, & similia gladio condito atque inera vaginam suam hærrenti, ut aiebat Quintilianus.

³ Figuras.] Cicero in Oratore for-

mat & genus dicendi, Plutarchus Hermogenes *Μία*, alii characterem appellant. De tribus illis dicendi generibus egregiè differt Cicero in Oratore ad Brutum; Qui locus consulendus. Ordinem porro Cornificii, qui in elocutionis tractat de characteribus, nimè probat Vossius, quippe cum character ex varia compositionis ac dignitatis specie resultet, periodorum, membrorum, schematumque doctrinam imponat.

quod maleficio cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violent ingenuum, matrem familias constuprassent, pulsassent quem, aut postremo necassent, maxima supplicia majorum nostri consumpserunt: huic truculentissimo, ac nefario minori singularem poenam non reliquerunt: Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato inveni- pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio unitis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros homines! ô crueles cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quomodo desum tempe- s spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem re- jectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: quod se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderent cinerem. Nequeo verbis consequi, judices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia a vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem pertur- bis ex ea civitate, quam ipse b spurcissimorum hostium do- minatu nefario voluerit obruere.

3. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, quantum demiserimus, neque tamen ad infimum de- scenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, judices, videtis: in sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi in se, & opes suas, & copiam c necessariorum norunt; non verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium eorum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, agere, & æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum susci- pere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in periculo manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat

a Non opus est vobis mea exhortatione. b crudelissimorum. c sociorum.

ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in uno proelio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid ^a Fregellani, non sua sponte conati sunt? ^a Eo quidem minus isti facile conarentur, quod illi quemadmodum descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus antè gestis exempla potestere non possunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in ^b fraudem: at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani ^c tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id, quod ^d dico, potest esse?

14. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam ut forte hic in balneas venit, ^e coepit, postquam perfulsus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in ^a alveum descenderet, ecce ibi iste ^f de transverso, Heus, inquit, adolescens, ^g pueri tui modò me pulsaverunt: satisfacias oportet. Hic, ^h qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste ⁱ clariùs eadem, & alia dicere coepit. Hic vix tandem inquit, ^k Sine me considerare. Tum verò iste coepit clamare voce ista, quæ vel facile ^l cuivis rubores

^a Eo minus isti debuerunt conari bellum inferre Romanis, quod viderunt quam feliciter cessisset desertio Fregellanis. ^b malum consilium. ^c labefactare. ^d nempe insignem amentiam. ^e caput abstergi lintheis, postquam aqua lotus est. ^f de loco obliquo. ^g servi tui me percusserunt. ^h qui ea ætate præter morem vocatus fuisset à iis ab ignoto. ⁱ voce magis elata. ^k permitte me rem examinare. ^l quemvis pro dore suffundere.

1 Fregellani] Hos majestatis damnatos, quod socii populi Romani cum essent, contra remp. iniissent consilia, improvise oblectos ad deditionem compulsi Prætor Optimus, & eorum urbem evertit Coll. M. Plautio & M. Fulvio anno U. C. 100XXIX. ante Chri-

stum CXXV. Livius in Epitoma & Velleius. Cæterum Fregellæ urbs illustis fuit Volscorum in Latio, in cujus ruinis exstructum est castrum Ceperano.

2 Alveum] Alveus erat lapidea vel struclilis fossa balnearum.

elicere

elicere posset. ^a Ita petulans es, atque acer, ut ne ad ¹ solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed pone scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, ^b cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, impetito ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset ^c scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset?

15. Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Isti autem cavendum, ne, dum hæc genera consectamur, in minima, & propinqua vitia veniamus: Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si ^d sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turgēt, & inflata est, cum aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam ^e qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in ² Neptunias depulsis erit lacunas. Pœnitet igitur istum, ^f qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quod profecti sunt, ³ aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis morem.

16. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eo non poterunt, errantes perveniunt ad confine ge-

Ad id protervus es & servidus, ut, mea quidem sententiâ, non sis idoneus ad loquendum in foro, quo conveniunt viri honesti, sed sis exercitatus ad clamandum in abjectis mimis post scenam, aut in similibus locis. b assuetus tantum fuerat argutionibus pædagogi, nec ejusmodi convicia audierat. c sannionem impudentissimum. d inflata. e qui rebellionem prodit patriam, non satis gravem penam patiens, si precipitetur in mare. f qui tumultum belli excitavit, & abstulit tranquillitatem pacis.

¹ Solarium] Fori Romani locus, in quo erat solarium, ubi otiosis deambulare mos fuit.

² Neptunias] Multo duriores, quam iri possit, metaphora, mare diceretur æpuniæ lacunæ. Lacunæ fossæ sunt, in quibus aqua collecta continetur. Nep-

tunus poëtis deus est maris.

³ Aberraverunt] Nimirum auream mediocritatem tenera, operosius quidam est, quam vulgo putetur.

In vitium ducit culpa fuga, si caret arte.

Horat. in Arte.

nus ejus generis, quod appellamus ^a fluctuans, & dissolutum : eò quòd sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi : Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem : diffuit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum, & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cujusmodi est hoc : Nam istic ille ad balneas accessit, ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, & magis magisque presentibus multis clamavit. Frivulus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur ; ¹ quæ si raræ disponentur, ^b distinctam, sicuti coloribus : si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed ^a figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satiety varietate vitetur.

17. Quoniam, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegancia est, quæ facit, ut

^a Non coherens & dissipatum, quia nulla membrorum connexiono hinc inde fertur
^b convenientem.

¹ Quæ si raræ disponentur] Quod in tabella colores, illud idem efficiunt in oratione exornationes. Hæ si raræ fuerint, convenientem & distinctam quasi coloribus, reddunt orationem ; si frequentiores, opimam & quasi adipatam.

² Figuram in dicendo commutari]

Id videre est in orationibus Ciceronis, quarum alie licet alio sint characteres scriptæ, omnes tamen pro variis partibus triplex dicendi genus expressum habent. Exordia plerumque mediocris, perorationes attenuato, figura constant,

numquidque purè, & apertè dici videatur. Hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vicio remotum. Vicia in sermone, quò minus is Latinus sit, duo possunt esse: Solæcismus, & Barbarismus. ¹ Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. ² Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc quæ ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, quæ de loquimur.

18. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est; ³ *Baccæ æneæ amoenissimæ impendebant: & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem; cui vitio versus hic erit exemplo: (nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti:)*

“O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyrannè tulisti. Et hic ejus-

a Fructus arborum ex ære. b O Tite Tati tyrannè, tu ipse tibi tam gravia attulisti.

¹ *Solæcismus*] Est oratio vitiosa, ut si quis dixerit, *virtus est ab omnibus sequendus*; nomen habet à civibus urbis Solorum, quæ urbs in Cilicia à Solone conditore appellata est. Scilicet hujus incolæ, licet Attici, ab Atticæ linguæ venustate ita deslexerant, ut sermonem Atticæ Solicæ linguæ vitiis inquinarent. Hinc Solæcismus ad significandam orationis pravitatem abiit in proverbium. Ingeniosè nescio quis apud Eustathium in lib. 1. Iliados solæcismum interpretatur *ὁυ λόγος εἰς ὅσον, sana orationis depravationem*.

² *Barbarismus*] Definitur à Quintiliano lib. 1. cap. 5. vitium quod sit in singulis verbis, ut si quis Afrum aut Hispanum orationi Latinæ nomen infereat: item si quis in verbo litteram vel syllabam adjiciat, muret, detrahat: nomen accepit à peregrinis in Græciam profectis, qui cum Græcè loqui conarentur, atque voces absurdas, ut aiunt,

Cap, Cap, sæpe pronuntiarent, barbari vocati sunt. Unde vitium posteri barbarismum dixerunt. Barbarismum cum Gellius lib. v. cap. 20. dixit se non invenisse apud Græcos scriptores idoneos, vel poeticam Aristotelis, qui eo vocabulo sæpius usus est, non legerat, vel memoria lapsus est.

³ *Bacca æneæ*] Legunt nonnulli *baccæ Eor*, id est, uniones orientales.

⁴ *O Tite*] Versus Ennianus ex Annalium libro primo. Titus Tatius Sabinorum rex injuriam raptarum virginum ulturus, bellum adversus Romanos movit, quod ancipiti Marte triennio gestum, iis tandem legibus compositum est, ut pari jure Romulus & Tatius in Urbe regnarent, Urbi à Romulo nomen maneret, populus à Curibus Tatii patriâ Quirites appellarentur. Tatius post quinquennium per insidias occisus est Lavinii, anno U.C. xliii. ante Christi ortum dccxli. *Livius, Dionysius, &c.*

dem poetæ: "*Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget.* Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est hujusmodi: ^a Nam cujus rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: "¹ *Plentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes.* Et, si verborum ^b transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in vitio est ² Lucilius assiduus; ut hoc est in priore libro: "*Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Eli.* Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. ³ Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum ^c exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

19. Repetitio est, cum ^d continenter ab uno, atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item, ⁴ Scipio ⁵ Numantiam su-

^a Nam aliquid sine ratione credere non oportet. ^b separando quæ sunt conjungenda. ^c figurat. ^d semper.

¹ *Plentes*] Versus hexameter spondaicus.

² *Lucilius*] De quo diximus in notis ad n. 19. libri 11. ad Heren.

³ *Dignitas*] Consistit in figuris verborum & sententiarum. Scilicet postea quam res ordine quæque suo inventæ & dispositæ sunt, sequitur ut animo rectè informetur & quasi figurentur. Duplex est autem rerum inventarum conformatio, altera simplex, rudis & quæ se ultro offert: altera verò est elegans, plena dignitatis, quæ ab illa vulgari conformatione recedit, & figurata dicitur. Cum igitur figura omnis sit exquisita rerum inventarum conformatio, quæ recedit à vulgari cum dignitate, figura verborum propriè posita erit, vel in translatione, quæ uni rei accommodamus alterius imaginem & ad eam exprimendam quasi transferimus, vel in repetitione, complexione, &c. de quibus

hic differitur. Figura autem sententiarum rectè definitur exquisita sententiarum conformatio à vulgari recedens non sine dignitate & utilitate.

⁴ *Scipio*] P. scilicet Scipio Aemilianus L. Pauli, qui Persen vicit, filius. Hic, ut Velleii verbis utar, vir avitis P. Africani, paternisque L. Pauli virtutibus simillimus, omnibus belli & togæ dotibus, ingenisque ac studiorum, eminentissimus saculi sui; qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit, aut dixit aut sensit . . . semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Edilitatem petens consul creatus est: Carthaginenses & in Hispania & in Africa variis proeliis fregit. Carthaginem invisam Romano nomini, ut ait idem Paternulus, funditus sustulit, sociisque sua virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus elementis. Numantiam item excisam aqua-

ulit, Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conspicer, tu in horum conspectum venire conaris? audes^a verbum facere? audes quidquam ab istis petere? aures supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? b non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum enustatis habet, tum gravitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. Conversio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: Pœnos populus Romanus iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respub. sublata est. Item, C. Lælius, homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat: ergo in civitate primus erat. Item, Nam cum istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas.

20. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur eadem primum verbum sæpius, & crebro ad idem postremum revertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe rupe-
runt? Carthaginienſes. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienſes. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Carthaginienſes. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conveniat eos

a Loqui. b nonne patrem percussisti?

solo.... Post duos consulatus duosque triumphos, mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quadam elisæum fau-
cem in cervice reperirantur nota; anno C. 106xxv. ante Christum cxxix.
[Numantiam] Numantia urbs Hispaniæ Tarraconensis post longam à Romanis obsidionem illustri civium de-
structione ac ruina nobilis. Locus, ubi fuit, nunc pagus est, teste Morali,

dictus Garray, ab urbe Soria vix leuca distans.

1. C. Lælius] De quo Tullius in libro de claris oratoribus, n. 82. &c.

2. Hoc modo] Complexionis exemplum apud Ciceronem habes de lege agraria. Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem populi partem suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præsuis? idem Rullus.

impetrare.

impetrare. Item, Quem senatus damnârit, quem populus Rom. damnârit, quem omnium existimatio damnârit, eum vos sententiis vestris absolvetis? Transductio est, quæ facit ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniores orationem reddat. ^a hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non potest ^a colere. Item, eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Divitiis ^b sine divitum esse; tu verò virtutem præfer divitiis: nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis ^c pedisequæ sint.

21. Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari jucundum sit, si curetur, ne quid infit amari. Item, Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius, sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicatur, quam verbis demonstrari potest. ^a Contentio est, cum e contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto. Habet assentatio jucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuarius, in tumultu solus otiosus. In re frigidissima cales, in ferventissima friges. Tunc cito cum opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum queris: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, graves poterimus esse.

^a Transfere. ^b patere divites possidere. ^c famula. ^d Antithesis.

¹ Hoc pacto] Ad translationem pertinet dictum illud Platonis, qui interrogatus quomodo respublica beata fieret, respondit. Si aut qui sapiunt, imperare: aut qui imperant, sapere dicant.

² Contentio] Quam antithesis vocat scriptor Herennianus contentionem. Fit, ut ait Cicero in Oratore num. 166. cum contraria contentiones opponuntur.

22. ¹ Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut socii, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, ² Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiose ³ Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabulistis! ut, cum nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquæ maneat. Item, Bonorum insidiatores atrocino vitam innocentissimi cuiusque petistis: tantamne iniquitate judiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & rard, & cum rei magnitudo postulare videbitur; ad quam volumus indignationem, animum auditoris adducemus. ⁴ Interrogatio non minus gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia diceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab rebus removebas, & alienabas, an non? &, utramne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non?

23. ⁵ Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem oscimus, quare quidque dicamus, & crebrò nosmet à nobis

¹ Exclamatio] Exclamationem hic cum apostrophe confundit ac permiscet permiscuit, quas alij rectius distinguunt. Exclamatio propriè est oratio, qua interjectio expressa aut intellecta vehementem animi affectum indicat, ideoque ad significandam rei gratiam vox contendit debet. Ut in illa Philippicæ secundæ num. 64. *Hæc ista pro ade Jovis Statoris, bona (mirum me! consumptis enim lacrymis, amen infixus animo haret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerrimissima subiecta praconis.* Apostrophe tum fit, cum sermo ad personam vel quasi personam aliam convertitur, quàm instituta oratio videatur postulare. Sic in Miloniana n. 101. apostrophe adhibetur. *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: ve-*

bis non modo inspectantibus, sed etiam armatis & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, ejicietur?

² Africane] Vide notas superiores in n. 19. hujus libri.

³ Fregellæ] Quænam sit urbs, intelliges ex notis superioribus in n. 13.

⁴ Interrogatio] Quam acriter ea utitur ad commovendos in Verrem iudices lib. 3. n. 208?

⁵ Ratiocinatio] Apophasin sive ætiologiam appellat Julius Rufinianus, elegans schema, ubi quasi alio interrogante nobis ipsis respondemus & rationem reddimus; assertque exemplum illud Ciceronis pro Tullio: *Si quis occiderit furem, injuria occideris, quamobrem? quia jus constitutum nullum est. quid si se reo defenderis? non injuria. quid ita? quia constitutum est.*

petimus

petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: Majores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant; quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarent, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, naturam muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nullum facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum, cujus animæ mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putarent. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene majores nostri hoc^a comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis^b facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio^c consumere, quos eadem fortuna paullo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi.

24. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommo-

a Usurpaverunt. b potestatem. c perdere.

1 *Ut neminem regem*] Hoc ad palæstram potius dictum, quam ad veritatem. Mos erat apud Romanos extremum de regibus, aut hostium ducibus supplicium sumere. *Captivi reges*, inquit Eumenius in panegyrico Constantino, cum

à portis usque ad forum triumphantium currus honestabant, simul atque in Capitolium currum flectere ceperat imperator, abrepti in carcerem necabantur. Quibusdam tamen aut omnis aut capitalis poena condonata.

data

ata est, & animum auditoris retinet attentum, tum venu-
ate sermonis, tum rationum expectatione. ¹ Sententia est
ratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat
in vita, breviter ostendit, hoc modo : Difficile est pri-
um virtutes revereri, ² qui semper secunda fortuna sit usus.
em, Liber is est existimandus, qui nulli ^b turpitudini servit.
em, Egens æquè est is, qui non satis habet, & is, cui ni-
l satis potest esse. Item, Optima vivendi ratio est eligen-
a : eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi senten-
æ simplices, non sunt improbandæ, propterea quod habet
evis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delecta-
onem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ,
od confirmatur subjectione rationis, hoc modo : Omnes
ene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea
od sola virtus ^c in sua potestate est : omnia præter eam
bjecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis ali-
jus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, ^d simul ac for-
na dilapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res,
æ fuit ^e consuetudinis causa, nihil superest, quare possint
amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter ef-
euntur, sine ratione, & cum ratione. Hoc modo sine ra-
one : Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortu-
e se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus se-
andis casus adversos reformidant.

25. Cum ratione, hoc pacto : ^f Qui adolescentium pec-
atis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod
as illa non est impedimento bonis studiis : at hi sapienter
ciunt, qui adolescentes maximè castigant, ut, quibus vir-
tibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate ^g maturissimè
a velint comparare. Sententias ² interponi rarè convenit,

a Illi homini. b vitio. c nonnisi à se ipsa pendet. d statim atque adversa fa-
a est fortuna, omnes subito discedunt. e familiaritatis. f errant qui credunt in-
legendum peccantibus adolescentibus, quia aetatis illius vitia non prohibent, quominus
virtutem colant reliquo vitæ tempore. g ad virtutem maximè tempestiva.

[Sententia] Eam ex Plutarcho re-
definieris dictum generale & breve
re ad vitam pertinente. Occurrunt in
probatos scriptoribus innumerabiles sen-
tentiae. Duas tantum proferemus, alte-
ram ex Panegyrico Plinii, Secunda fa-
ces, adversa magnos probant. alteram ex
Ciceronii lib. 1. epist. 1.

Virtus est vitium fugere, & sapientia
prima

Stultitia caruisse.

2 Interponi rarè convenit] Rectè A-
ristoteles lib. 2. Rhetoricorum cap. 21.

Ἀφ' οὗτου δὲ γινώσκοντες ἡλικία μὴ πρὸς ὅ-
τερον, ἀλλ' ὅτι τοῦτοι οὐκ ἐμπύροις τίς ἐστι.
Homini seniori precipue convenit senten-
tias

* ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. Cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumptam. Contrarium, idem ferè est, quod contentum. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter, & facillè confirmat, hoc pacto: Nam, ^b qui suis relationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item, Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias ^c cum se de habere posse? Et, Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate quis speret? Et, qui in sermonibus, & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi potius quam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores?

26. Hoc exornationis genus, brevibus & continuatis rebus perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. ¹ Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine tertius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas: id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiant oportet ab altero, Et amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba inter-

^a Ut videamur rem enunciare, non vita præcepta dare. ^b qui sua utilitati magis quam studueris. ^c cum constantia.

rias dicere, atque illi potissimum qui magnam rerum usum habeat. His enim ut plurimum credere solemus.

¹ Membrum] De membris & ar-

ticolis, quæ non tam ad schemata pertinent, quam ad periodos, cujus sunt partes, agemus in notis ad Oratores Tullii, in quo ea fusius tractantur.

illis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu adversarios perterritisti. Item, Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & alius superioris vehementiam hoc interest, quoddam illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius, & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione extræ gladius ad corpus affertur: in hoc autem crebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur.

27. ¹ Continuatio est densa & continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissime tripertito: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmitus in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere eas obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim aded frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem ^a frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque ^d nonnunquam non alienum est, tamen si necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes. ² Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: nam ³ id quidem puerile est,) sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem patet oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia

^a Membrum. ^b quod dicitur articulus. ^c continuatio. ^d aliquando prodest.

¹ Continuatio] Hanc Gemci *mesochorus*, Cicero in *Oratore* *circumium*, & *ambitum* appellat.

² Compar] *Isocholon* à Græcis dicitur.

³ Id quidem puerile est] Putidiusculum certe, & ab illustrium oratorum usu abhorrens, membra paribus con-

stantia syllabis affectare. Aliquando tamen venustè adhibentur à poetis, quando ultero nata occurrere, non longius petita obtundi videntur. Ovidius in epistola *Paridis ad Helenam*:

O Jove digna viro, si Jove nata foret.
Et alibi,
Cadere jussit aquam, jussa recessit aqua.

graves casus administrabant. Item, Illi fortuna fœlicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit.

28. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est ^a alterum brevius : ^b aut si, cùm in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt : ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. ¹ Similiter cadens, exornatio dicitur, cùm in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo : Hominem laudas egentem virtutis, abundantem fœlicitatis. Item, Cujus omnis in pecunia spes est, ejus à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum : & tamen cùm ita vivit, neminem præ se ducit hominem. ² Similiter desinens est, cùm, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto : Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiosè, delinquis studiosè, loqueris odiosè. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt : & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet : Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere : diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes : & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

29. ³ Annominatio est, cùm ad idem verbum, & idem no-

^a Unum membrum est altero membro brevius. ^b aut si cum in uno membro plures sunt syllabæ, in altero membro una est longior : aut si cùm in uno membro longiores sunt syllabæ, in altero membro ponitur una plenior aut pleniores syllabæ.

¹ Similiter cadens] *ὁμοεικισμός* Græci vocant figuram, qua nomina iisdem casibus, verba iisdem temporibus, in sententiæ vel initio vel medio vel fine conjunguntur, sive similis sive dissimilis sint soni, ut sentit Vossius. Refragatur Julius Scaliger, cui *ὁμοεικισμός* & *ὁμοεικισμός* sunt idem schema. Utitur hac exornatione Cicero pro Roscio n. 72. ubi agit de supplicio parricidarum. Quid tam est commune, quàm spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuanti-

bus, litus ejectis, &c.

² Similiter desinens] Est Græci *ὁμοεικισμός*. cujus exemplum hoc sit ex Ciceronis lib. 1. in Verrem n. 9. Quis hoc non perspicit præclarè nobiscum alium iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus erit, &c.

³ Annominatio] Græcè *ἁννομινatio* unius litteræ vel plurium additione, detractiōe, immutatione, transpositione aliam efficit sententiam. Confutatur notæ in lib. 2. de Orat. n. 256.

men

nen acceditur commutatione unius litteræ, aut litterarum, syllabæ, aut syllabarum : aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem litteræ, sic : Hic, qui se magnificè jactat, atque ostentat, ^a venit à te antè, nam Romam venit. Ex contrario : Hic, quos homines a te vincit, eos ferro statim ^b vincit. Productione ejusdem litteræ, hoc modo : ² Hunc avium dulcedo ducit ^c ad avium. Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo : Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum ³ curiam diligit, quantum Curiam. Addendis litteris, hoc pacto : ^d Hic sibi posset temperare, nisi amorì mallet obtemperare. Demendis litteris, sic : Si lenones, tanquam leones vitasset, ^e vitæ se tradidisset. Transferendis litteris, sic : Videte, judices, utrùm hominì ^f navo, an vano credere malitis. Item, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo : Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in litteratura, brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur.

30. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt : quibus de generibus unum est hujusmodi, ⁸ Quid veniam, qui enim, quare veniam, quem insimulem, cui prosum, ^h quem populum, brevi cognoscetis. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi : Demus operam, ⁴ Quirites, ne omnino ⁵ Patres

^a Venditus est à te, quia servus erat. ^b ligavit. ^c ad locum inaccessum. ^d posset esse temperans. ^e vita sua consulisset. ^f generoso. ^g qua mente veniam, ^h quæ sim, qua de causa veniam. ^h quem deferam.

[Attenuatione aut complexione] Attenuationem crasin cum Aldo interpretamur, qua ex duabus syllabis unica fit, sicut ex *venit* venit. Complexionem tem synæresin, qua in duas syllabas una dissolvitur : ex *vincit* fit *vinciit*. Item cum eodem Aldo legimus, cui præfragatur Lambinus : alioquin exemptionibus non respondebunt. Vincio facit præterito vincivi & vixi, sicut sancio sancivi & sanxi?

[² Hunc avium] Forfan ad hunc locum respexerit Virgilius, cum a. Georg. ait,

Avia tum resonant avibus virgulta canoris.

[³ Curiam] Curia prima syllaba producta publici consilii sedes est : prima syllaba correpta, mulieris nomen videtur. Tale est illud quod ex epigrammatis Ovidii quæ perierunt, affert Quintilianus.

Cur ego non dicam Furia, te furiam.

[⁴ Quirites] Vide quæ diximus de Tito Tatius ad n. 18. hujus libri.

[⁵ Patres conscripti] Senatores propter ætatem seniores, patres propter paternum in populum anioem appellati,

conscripti ^a circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior : sed minus, quàm illæ superiores : propterea quòd non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurimum nominum.

31. Unius nominis, hoc modo : ¹ Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum manus Macedonum transvolasset. Variè hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem : ² Ti. Gracchum repub. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Gracchus similiter ^b occiso oblatus est, quæ virum reipub. amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. ^c Saturninum fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuns, & Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis asperfit. Sulpicium, cui paullo ante omnia concedebant, cum brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt.

32. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, pertractanda sunt, ^d cum in veritate dicemus : propterea quòd non hæc videntur reperiri posse ^e sine elaboratione & consumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus.

^a Dolis capti. ^b mors allata est. ^c crimen perfidionum eripuit vitam Saturninum, qui se malorum fidei commiserat. ^d cum aliquid verum decere ac persuadere volumus. ^e sine summa studio, & arte.

ti, primùm à Romulo centum instituti sunt : numerus paulo post ad ducentos, adeoque sub Tarquinio Prisco ad trecentos excrevit. Ex equestri ordine senatorium in ordinem ascripti dicebantur patres conscripti.

¹ Alexander Macedo] Qui Græcis terrore sibi subditis, Persarum imperium victo Dario evertit, tum India ac tota

prope Asia potitus est. Morbo per ebrietatem contracto, vel, ut alii volunt, veneno extinctus est, anno æræ xxxiii. regni xiiii. ante Christum cccxxiv. Curtius, &c.

² Ti. Gracchum] De Gracchis & ceteris in notis ad librum de Claris Oratoribus. De Saturnino, Druso, ac Sulpicio consule notas superiores.

tionibus

tionibus frequenter collocatis : & non modò tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor ; propterea quod est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt : quæ lepida & concinna, citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari : ita si rarò has interferemus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem.

33. ¹ Subjectio est, cum interrogamus adversarios, aut quaerimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit : deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo : Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est ? at patris bona venierunt. Hæreditas aliqua obvenit ? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut judicio cepit ? non modò id non cepit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis : aut isti domi nascitur aurum, aut, unde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possunt, sibi præsidium petere : quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet ? at eum vos jurati capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam ? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos nos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri ? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet ? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, ini-

a Vos, qui jurejurando obligati debetis judicare ex aequitate, eum morti addixistis.

¹ Subjectio] Latius patet, quàm dedit hic Cornificius. Subjectio enim non solum quaeritur ab adversario, quid ab illo aut contra nos dici possit : sed orator vel interrogat seipsum & respondet sibi, vel cum alium rogaverit non expectato responso quippiam de suo

addit. Cicero pro Quinctio n. 56. *Quid si nunquam vadimonium deservisti? . . . quote nomine appellemus? improbum, &c.* Cæterum subjectio, ut & aliæ nonnullæ figuræ, quæ hic referuntur, ad schemata sententiarum, non verborum, pertinent.

micum,

micum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti non; nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse te veteris amicitiae commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tuus pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti.

34 Multum inest acrimoniae, & gravitatis in hac exortatione, propterea quodd, cum quaesitum est, quid oportet subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: Nam quid mihi facere conveniret, cum à tanta Gallorum multitudine circumfederer? an dimicarem? at cum parva manu tum prodimus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquerem? & obsidebar. Vitam militum negligerem? at ea videbar me accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum fuerat faciendum fuisse. ¹ Gradatio est, in qua non antè ad conueniens verbum descenditur, quàm ad superius consensum est hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illa & quod libet, licet: & quod licet, possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere coepi: neque facere coepi, & non perfeci: neque perfeci, & non probavi. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriæ gloria æmulos comparavit. Item, ² Imperium Græciæ fuit

¹ Gradatio] Tum fit, cum per quosdam quasi gradus ab infimo ad summum aliquod ascenditur, vel à summo descenditur ad infimum. Parcior, ut notat Quintilianus, debet esse usus huius schematis, quod apertiore habeat artem, & magis affectuam. Mirè tamen aliquando valet ad commovendos affectus. 7. Verrina

n. 169. Facinus est vinciri civem Romanum: scelus verberari: prope parricidium necari: quid dicam in crucem tollere?

² Imperium Græciæ] Atheniensium primus rex Cecrops regnare coepit, & deinde, ex Eusebii calculo, ante Christum nasci, CIOIOLVIII. regum decimus septimus & postremus fuit Codrus. Hunc ex-

apud ¹ Athenienses, Atheniensium potiti sunt ² Spartiatæ, Spartiatas superavere ³ Thebani, Thebanos ⁴ Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam.

35. Habet in se quendam leporem superioris cujusque rebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. Definitio est, ^a quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: Majestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item, injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed avaritiæ: ideo quod diligentia est curata conservatio suorum: avaritia injuriosa appetitio minorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpeffione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cujuspiam vim, & potestatem ita lucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus ver-

^a Quæ rei naturam breviter & perfecte explicat.

prætores perpetui, deinde decemviri, denique annui instituti sunt. Bello Peloponnesiaco finis impositus Athenis a Pericle Lacedæmonum duce captis Olympiade xciv. anno ante Christum civ. In Leuctrica pugna Lacedæmones ab Epaminonda Thebano superavit, ut referunt Xenophon & Cornelius Nepos, anno 11. Olympiadis cii. ante Christum cccxxx1. Denique Alexander Magnus Macedoniæ rex, Theborum urbem vi expugnatam fundi evertit, civibus partim occisis, partim in servitutem abductis, teste Plutarcho. Contigit ea clades Olympiadis anno 11. ante Christum cccxxxv. paulo post idem Alexander Asiam regit.

Athenienses] Athenæ urbs in Attica armis pariter & litteris olim claram. Incolis & Turcis dicitur *Athina*. Nomen habuit à Minerva, quæ Græci *Athina* dicitur, & hanc urbem fecundidisse.

Spartiatæ] Sparta, quæ & Lacedæ-

dæmon, Laconix in Peloponneso caput, à Sparto Inachi nepote fundata; à Lycurgo optimis temperata legibus, à Sophiano vocatur *Misitra*. Dissentiunt recentiores alii, ejusque rudera videri aiunt, ubi vicus est *Moreæ Patrochori* aliquot milliaria distans à *Misitra*.

Thebani] Thebæ urbs Boeotix caput; à Sophiano *Thiva* appellatur.

Macedones] Macedonia celebris Græciæ regio nunc partes habet quatuor, quæ dicuntur *Iamboli*, *Macedonia*, *Comenolitari* & *Ianna*.

Definitio] Referenda est ad locos, de quibus in Topicis.

Injuria] Angustioribus, quam par sit, injuriam terminis coercet. Quid enim, si quis alteri pecuniam aut clam surripuerit, aut vi abstulerit, non faciet injuriam? Rectius Aristoteles Rhetor. lib. 1. cap. 10. Εἰς δὲ τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἐκτὸς πρὸς τὸν νόμον. Injuria officere est sponte contra leges alicui nocere.

bis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. ¹ Transito vocatur, quæ cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: In patriam cujusmodi fuerit, habetis: nunc in parentes quilibet exstiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam &, quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

36. ² Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quod si iste suos hospites rogasset, immo ³ innuisset modo: hoc facile perfici posset. Item, Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidia, ^b quæ bonos insequeris plerumque, atque aded infectaris! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: ast ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit ^c pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? ^d Est, cum non est satius, commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quod si continuò venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

37. ³ Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non

^a Si nutu ab iis petiisset. ^b qua bonos plerumque sequeris, imo persequeris. ^c pro viori affirmatione. ^d aliquando tempus est, cum non præstas optimum verbum inchoare ponere, scilicet quando commutata vocabula videberis minus aliquid dixisse communi verbo, ut prolato meliori verbo rem facias illustriorem.

¹ Transito] Perfecta est, qua utrumque exponitur, & quid dictum fuerit, & quid dicendum sit: inperfecta alterum tantum exprimit, ut apud Tullium in oratione pro Roscio. *Ago nunc illa videamus, iudices, qua consecuta sunt.*

² Correctio] Illustris est illa ad laudem apud Ciceronem correctio lib. 2. Offic. *Italiam ornare, quam domum suam, maluit: quanquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatio.* Hæc

ad convicium aculeata pro Caelio in honorem Clodii: *Quid quidem facerem vehementius, nisi inimicitia intercederent cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro.*

³ Occupatio] Melius ab aliis prætermissio vel præteritio appellatur; Cuius exemplum suggerit Tullius in Philippica n. 6. *Et quidem: cuius temerantia fuit de M. Antonio querentis abstinere maledicto? &c.*

scire,

scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. Et illud prætereo, ^a quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quodd ^b injuriarum satisfacisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item, non dico te ab fociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quodd civitates, regna, domos omnium ^c depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto. ² Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occultè admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut ^d planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ^e ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quàm hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. Disjunctio est, cùm eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus Romanus Numantiam delevit, Carthaginem fustulit, ³ Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate exstinguitur. Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus.

38. Conjunctio est, cùm interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adjunctio est, cùm verbum, quo res comprehenditur, non

^a Tribuni militum dixerunt te sapius abesse ab exercitu. ^b injuriarum causa. ^c compilasti. ^d aut manifestum aut impossibile. ^e ut sit utilius rei quæ prætermittitur suspicionem dare, quasi esset alicujus momenti, quàm eam apertè exponere, quæ facile refutari possit.

¹ Depēculatus es] Cùm primis temporibus maxima pars divitiarum ex pecoribus constaret, qui furarentur, depēculari dicēti sunt.

² Hæc utilis] Adhibendam esse prætermisionem tribus de causis monet Hermogenes; vel quia res sunt parvæ,

vel quia notæ, vel quia ingratiæ.

³ Corinthum disjecit] Notissima urbs Achaïæ Corinthus à L. Mummiō cōsule capta & incensa est, anno U. C. 106viii. ante Christum cxlvi. Vulgo nunc dicitur Corinto, Turcis Girene, ut ait Leunclavius.

interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festivitatem disjunctio est appositâ; quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes ^a de simplici genere manant. ¹ Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem ^b redintegratio verbi, & vulnus majus efficit, ^c in contrario causæ; quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. ² Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Remp. radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, Patrem nefariè verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necessè est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.

39. ³ Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex ^d transjectione ita efferuntur, ut à priori posterior,

^a Oriuntur ex Grammatica præceptionibus, ubi agitur de conjunctionibus. ^b repetitio. ^c in contraria causâ. ^d transposita.

¹ Conduplicatio] Ἀναπνοῦν Græci vocant, Cicero 12. in Catilinam n. 1. O tempora! ô mores! senatus hoc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. vivit? imo verò etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad eandem unumquemque nostrum.

² Interpretatio] Latiùs patet, quam hic describitur: est enim interpretatio ornata ejusdem sententiæ verbis idem ferdè valentibus explicatio. Tullius Verrina 6. num. 45. Superbum est enim, judices, & non ferendum dicere prætorum in provincia homini honesto, locupleti, splendida, Vende mihi vasa ca-

lata. hoc est enim dicere, Non es dignus tu qui habeas quæ tam bene facta sint: mea dignitatis ista sunt. Tu dignior Verres, quam Calidius?

³ Commutatio] Græcis est ἀντιρρητική, cujus egregium exemplum suggerit Mulonius philosophus apud Gellium lib. 16. Si quid boni feceris cum labore, labor quidem transit, bonum autem manet: si quid turpe feceris cum voluptate, voluptas quidem transit, turpe autem manet. Et Tullius lib. 3. de Legibus, Verè, inquit, dici potest magistratum esse legem loquentem, legem autem mutum magistratum.

contraria

contraria priori, proficiscatur, hoc modo: ^a Esse oportet, ut vivas: non vivere, ut edas. Item, ^b Ea re poëmata non facio: quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, non volo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poëma loquens pictura est: pictura tacitum poëma debet esse. Item, Quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commodè fiat, cùm contrariæ sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, dilucidum esset, ut, cùm bene esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur. ¹ Permissio est, cùm ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius voluntati, sic: Quoniam omnibus rebus ereptis, superest animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, ^c utamini, atque abutamini licebit, impune: in me, quicquid libet, statuite: edicite, ^d atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissimè est accommodatum.

40. ² Dubitatio est, cùm quærere videtur orator, utrùm de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum, sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque. Item, Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? Quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cùm rationibus compluribus enumeratis, qui-

^a Comedere. ^b idcirco. ^c bene vel malè accipite. ^d statim parebo.

¹ Permissio] Sive concessio tum fit, cum orator aliquid de suo remittere, et adversario videtur iniquum concedere, ut quæ deinde dicturus est, gratiora videantur. Tullius lib. 2. in Verrem n. 46. *Qua est ista pratura? Eripis hereditatem, qua venerat à propinquo, venerat testamento, venerat legibus...* Verum esto, eripe hereditatem propinquis, palæstritis, pradare in bonis alienis, nomine civitatis: evertē leges, testamentum, voluntates mortuorum, iura vivorum: num etiam patriis Heraclium bonis ex-

turbare oportuit?

² Dubitatio] Qua egregiè utitur Mæmærtinus sub initium panegyrici, quem dixit Maximiano Augusto. Unde igitur ordiar? Commemorabo nimirum patriæ tuæ in remp. merita? &c.

³ Expeditio] Sic Tullius in oratione pro Dejotaro conjurationis adversus Cæsarem reo, hujus criminis labem ab eo removel, n. 15. *Is igitur non modo à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te sua interficere voluisse, &c.*

bus

bus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Neceſſe eſt, cùm conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas, te aut vacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi veniſſe. Vacuum, cùm ego adeſſem poſſidere non potuiſti : tuum uſu feciſſe etiamnum non potes : emptio nulla profertur : hæreditate tibi me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris.

41. Hæc exornatio plurimùm juvabit conjecturales argumentationes, ſed non erit, tanquam in plerisque, ut, cùm velimus, ea poſſimus uti : nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotii natura dabit facultatem. ¹ Diffolutio eſt, quæ conjunctionibus verborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo : Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item, Deſcende in integram deſenſionem : noli quidquam recuſare : deſervos in quæſtionem : ſtude verum invenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt, & ad brevitatem accommodatum. ² Præciſio eſt, cùm, dictis quibuldam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio, ſic : ^a Mihi tecum præcertatio non eſt, ideò quòd populus Romanus me, nolo dicere, ne cui forte arrogans videar : te autem ſæpe ignominia dignum putavi. Item, Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui non auſim dicere, ne, cùm te digna dixero, me indignum quippiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. ³ Concluſio eſt, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficitur id, quod neceſſariò conſequatur, hoc modo : Quod ſi ^b Denais datum erat oraculum, non poſſe capi Trojam ſine ⁴ Philo-

^a Tecum non contendo, ^b græcis.

¹ Diffolutio] *Ἀνάλυσις* Græcè dicitur : quale eſt illud Cæſaris de victoria ſua Pontica, *Veni, vidi, vici*, & Cicero ² Catilinaria, *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit*.

² Præciſio] Græcis *ἀποκοπή*, Cicero ni reticentia. Virgil. Ecloga 3. *Novimus & qui te, tranſverſa tuenti-*
bus hirci

Et quo (ſed ſaciles Nympha riſere) *pro*
cello.

Et lib. 1. *Æneid.*

Quos ego : ſed motos præſtat compen-
ſtus.

³ Concluſio] Ad argumentationis partes potiori jure, quàm ad verborum ſig-
guras referetur.

⁴ Philocteta] Philoctetes Pzantis &

Ætæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi ¹ Alexandrum perculerunt : hunc exstinguere, id nimirum capi fuit rojam.

42. Restant etiam decem exornationes verborum, quas circò non vagè dispersimus, sed à superioribus separavi-
mus, quòd omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ² ut ab usitata verborum potestate cedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate ratio conferatur. De quibus exornationibus ³ nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, ut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellaverunt. Significandæ rei causa, ut : Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis in primis est auditus. Hoc genere rarè utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat : sed si commodè quis utatur, & rarè, non modò non offendet novitate, sed ornabit etiam orationem. ⁴ Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest ; ut, si quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, si quis, de adversario dicat : Videte nunc, inquit, iuvenes, quemadmodum me ⁵ Plagiosippus iste tractarit. Hoc

ab Hercule moriente sagittas Hyæ felle imbutas accepit ; sine quibus rojam capi non posse Græcos monuerat oraculum Delphicum.

¹ Alexandrum] Paris, qui & idem Alexander est appellatus, Priami regis Trojanorum & Hecubæ filius à Philoctete, quanquam alii à Pyrrho trahunt, interfectus est.

² Ut ab usitata verborum potestate cedatur.] Hujusmodi exornationes copii sunt. Tropus autem, teste Fabio, est verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Decem hic enumerantur, cum rationem principes sint tantum quatuor, synecdoche, metonymia, metaphora, & personificatio, de quibus infra disseremus.

³ Nominatio] Notior est Græco nomine *ἀντωνυμία*, qua nomen fingitur. pro latrare dixit Lucretius *baucæ* ; machinæ bellicæ, quæ cum soni-

tu & flamma ferreos globos evomit, recentiores *bombarda* nomen fecerunt.

⁴ Pronominatio] Græcis est *ἀντωνυμία*. Duum esse generum rectè Vossius observat : nam vel proprium ponitur pro communi, ut cum Clodius propter flagitium cum sororibus admissum *Romanus Jupiter* vocatur à Cicerone, quoniam Jovem serunt sororem habuisse conjugem : hic Jupiter proprium nomen ponitur pro quovis, qui sororem novit : vel commune accipitur pro proprio, ut cum *Urbs* pro *Roma*, *Astus* pro *Athenis* dicitur.

⁵ *Plagiosippus*] Hac voce Philippum oratorem designari vulgo consentiunt : sed mira lectionum varietas depravati loci suspensionem affert. Plerisque, ut nobis, placet, *Plagiosippus*, qua voce plagium & furtum objicitur Philippo : alii *Plagioxiphus* à transverso gladio, aliis denique *Plagioxypus*.

facto

pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

43. ¹ Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de ² Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab invento, ut si quis pro ³ Libero vinum, pro ⁴ Cerere frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellârit, hoc modo: Non tam citò ⁵ Sarissæ Græciæ potitæ sunt: Aut idem Gallos significans dicat, Nec tam facillè ex Italia ⁶ materis transalpina depulsa est: Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: ⁷ Mars istud te facere necessariò coëgit: Aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut, cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigidum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis: nam hic pro Græcis Italia, quæ continet, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quam in querendo difficilis inventio est, idè quòd plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. ⁸ Circuitio, est oratio

¹ *Denominatio*] Metonymia dicitur à Cicerone, à nonnullis hypallage, fitque cum causa pro effectu, vel subiectum pro adjuncto ponitur, aut contra.

² *De Tarpeio*] Vestalis virgo Tarpeia cum arcem Sabinis prodidisset, ibi eorum scutis obruta Tarpeio monti nomen fecit. Capitolinus quoque dictus est, à capite hominis reperto, cum ibidem templi Jovis fundamenta jacerent.

³ *Libero*] Bacchus vini repertor appellatus est Liber, an quod Bœotiam in qua natus erat, liberam fecerit? an quod vinum liberet animum curis, & loquendi libertatem inducat?

⁴ *Cerere*] Quam Saturni & Opis filiam frugum inventricem veteres dixerunt.

⁵ *Sarissa*] Hastæ prælongæ quatuordecim cubitorum, quibus Macedones utebantur.

⁶ *Materis*] Teli Gallici genus, ut meminit Strabo lib. iv. & Silius historicus apud Nonium, & alii. Materis transalpina nomine intelligit Gallos, qui sunt, habita ratione Romæ, trans Alpes montes altissimos, quibus ab Italia dividitur Gallia.

⁷ *Mars*] Veterum deus belli preses.

⁸ *Circuitio*] Sive periphrasis rem unam pluribus verbis exponit: ut, si quis appellare Ciceronem velit, eloquentiæ Romanæ principem dicat.

tem simplicem assumptam circumscribens elocutione, hoc pacto : Scipionis providentia Carthaginis opes fregit. Nam sic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari.

44. ¹ Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Perversione sic : Hoc vobis eos immortales arbitror dedisse pietate pro vestra. Transjectione hoc modo : Instabilis in istum plurimum fortuna valet. Item, Omnes invidiosè eripuit tibi bene vivendi casus & cultates. Hujusmodi transjectio, quæ rem non reddit obcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antea dictum est : in quibus oportet verba, sicut à poëtis, in quædam extruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint se absolutæ. ² Superlatio, est oratio superans veritatem, & cuius augendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, & cum comparatione. Separatim sic : Quod si concordiam habebimus, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu ætietur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur : A similitudine sic : Corpore nitidum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo : Cujus ore sermo melle dulcior probebat. Eodem genere hoc est, Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur. ³ Intellectio est, cum

Transgressio] *Hyperbaton* appellant, quod schema non ad verba, sed etiam ad sententias pertinet.

Quamobrem à Longino rectè dicitur verborum aut sententiarum in orationis serie translatio. Præcipue conuenit vehementibus animi motibus exprimendis. Quisquis enim vel ira, vel timore, vel metu maxime perturbatur, minime compos vix in oratione consistit. Sic *Aneas*, lib. 2. *Aeneidos* à Virgilium inproviso commotus in incendio, ubi arma amens cepit, suorum cohortem ad pugnam excitat :

— *Juvenes, fortissimos frustra cecidisse, si vobis audentem extrema cupido est.*
— *Porta sequi, quæ sit robur fortuna videtur, accersere omnes aditus, arisque palatis dii, quibus imperium hoc steterat, succurrere urbi.*
— *Incensa, moriamur, & in media arma ruamus.*

Talis est sensus non perturbatus. *Juvenes fortissimi, omnes dii quibus hoc imperium steterat excelsere reliquis adiutoribus & aris. Frustra succurratis urbi incensa : si vobis certa cupido est me sequi audentem extrema, in media arma ruamus & moriamur.*

² *Superlatio*] Aliis *ensuperatio*, Græcis dicitur *hyperbole*. Eam Aristoteles *Rhetoricæ* lib. 3. juvenibus plerumque convenire dicit & iratis, quippe quæ vehementem animi motum indicet. *Cicero Philippica 11. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdis dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus medius fides vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam eas absorbere potuisse.* De hyperbole plura *Tullius* lib. 2. de *Oratore*, n. 268.

³ *Intellectio*] Sive *synecdoche* sit, cum totum pro parte, aut pars pro toto sumitur. Id autem sex modis accidit. Vel enim ponitur genus pro specie, æquæ pro

res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiæ intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat, Ostentas mihi divitias, & locupletes copias jactas.

45. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus: in Italia quoque idem non nemo ¹ togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora moerore pulsabat. Inque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illi diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. ² Abusio est, quæ verbo simili, & propinquo, pro cetero & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breves sunt aut parva statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti paucio sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusione esse traducta. ³ Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Brevitatis causa, sic: Recens adventus exercitus subivit civitatem exstinxit. Obscenitatis vitandæ causa, sic: Cupit

pro canicula, quod usurpavit Theophrastus; vel species pro genere, ut Virgil. 11. Æneid.

Sellaque intaxunt abiectæ costas;
Vel totum pro parte; Virgilius. *Nunc te fluctus habet*, id est tuum corpus;

Dona dehinc auro gravis sellaque elephantis.

Vel pars pro toto; Ajax apud Ovidium 13. Metam.

Nempe ego mille meo protexi corpore pupper.

Et cum Lucanus apicem, quod est fastigium pilei, cujus in extremo est modica lana, usurpat pro ipso pileo,

Attollensque apicem generoso vertice flamen.

Vel singularis pro plurali; Virg.

Aur Ararim Partius bibet, aut Germania Tigrim.

Vel denique pluralis pro singulari; Dicitur,

Sella prætendens colla Medusa.

¹ Togatus] Cum toga Romanorum esset propria, Romani appellabantur togati.

² Abusio] Sive catachresis significatio est, qua vocis alicujus significatio durius desectimus ad aliam longe propria recedentem. Ita calamus sumitur vulgè pro penna, cum ille ex aviarum sine fiat, hæc avium propria sit, notavit Isidorus. Parricidæ nomen, quod ad occisorem patris pertineat, committitur à jurisconsultis ad eum, qui patrem aut patrum aut patrum interfecerit.

³ Translatio] Consule Tullium de Orat. n. 155. & sequentibus, ubi & eleganter de metaphora scribit.

mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: Nul-
lius moeror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefa-
riam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Ma-
gno se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus diffi-
cillimis aspiravit. Ornandi causa, sic: Aliquando reip. ra-
tiones, quæ malitia nocentum exaruerant, virtute optimati-
um reviruerunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere,
ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu
temerè & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse.

46. ¹ Permutatio, est oratio, aliud verbis, aliud sententia
demonstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, ar-
gumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum
translationes, una, aut plures frequenter ponuntur à simplici
ratione ductæ, sic: Nam cum canes funguntur officiis lu-
porum, cui præsidio ² pecua credemus? Per argumentum
tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua, simili-
tudo, augendi, aut minuendi causa, ducitur: ut si quis
Drusum, Gracchum, ³ Numitorem obsoletum dicat. ⁴ Ex
contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum, & luxu-
riosum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc
postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod
à similitudine ducitur, per translationem argumento pote-
rimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atque
Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius ⁴ Atreus?
Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit,

a Pecora.

¹ Permutatio] Sive allegoria, quam
non malè continuatam metaphoram di-
xeris; cum obscurior est, appellatur
ænigma; cum aliud verbis aliud sen-
tentia, sed oppositum demonstrat, ad
ironiam refertur; cum autem aliud,
sed simile connotat, propriè est alle-
goria. Cujus hoc sit exemplum ex Pi-
soniana, n. 20. Neque fui tam timidus,
ut qui in maximis turbinibus ac flucti-
bus reip. navem gubernassem, salvamque
in portu collocassem, frontis tua nubecu-
lam, cum collega tui contaminatum spi-
ritum pertimescerem. Alios ego vidi ven-
tos: alias animo prospexi procellas: aliis
impendentibus tempestatibus non cessi.

² Numitorem obsoletum] Turnebus
de homine seditioso dictum accipit,

quodd Numitor cum suo nepote coortus
in Amulium, regno ipsum exturbavit.
Idem tamen censet ex antiquis libris
potius legendum, ut si quis Drusum,
Gracchum, munitorem obsoletum dicat.
nam Gracchum constat, ut Plutarchus
in ejus vita scribit, è viarum munitio-
ne plebis Romanæ gratiam sibi concilia-
visse.

³ Ex contrario] Tumque est ironia.
Tullius Philippica 3. n. 27. O praecla-
rum custodem ovium, ut aiunt, lupum!
custosne urbis, an direptor & vexator esset
Antonius?

⁴ Atreus] Pelopis & Hippodamiae
filius, uxoris stuprum ukurus Thy-
este fratri filium comedendum appo-
suit.

Q 2

¹ Aeneam

¹ *Aeneam* vocemus : intemperantem & adulterum, ² *Hippolytum* nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationem transeamus.

47. ³ Distributio est, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam dispertuntur, hoc modo : Qui vestrum, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est : petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo, maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendere istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consilio qui voluntatem senatus. ⁴ Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maximè suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina : Defensoris, diluere & propulsare : Testis est, dicere, quæ scierit, aut audierit : ⁵ Quæstitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, & conjectura prosequi patieris : jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehen-

¹ *Aeneam*] Heroem illum, qui patrem Anchisen ex ardente Troja sublatum humeris eripuit, Virgilii carmine notissimum.

² *Hippolytum*] Thesei & Hippolytæ Amaronis filius, cum Phædra nociveræ libidini constantissimè resisteret, ab ea apud patrem accusatus fugit ; ab equis exterritis dejectus curru & loris implicatus, abiit miserè disceptus. At mox ad vitam ab Esculapio revocatus in Italiam se recepit, & se Virbium nominari iussit, quod bis vir fuisset.

³ *Distributio*] Est, cum totum in partes dividitur. Ut 2. Catilinaria n. 7. *Quis roga Italia venisset ? quis gladi-*

tor ? quis lætro ? quis parricida ? quis adulter ? qua mulier infamia ? quis potius inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè venisse fatetur ? Paterat sine ornatu rem uno verbo comprehendere ; improbi omnes sunt familiares Catilinae.

⁴ *Populi*] Populum Romanum intellige, cujus erat tanta auctoritas, ut non modo summos magistratus eligeret ; verum etiam ab ipsa regibus aliisque ad eum incolumi republica provocari liceret.

⁵ *Quæstitoris*] Qui scilicet iudex capitalibus questionibus præfectus, credebatur ne quid accusaret, defensor, & testis præter leges faceret.

lit enim brevi multa, & suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

48. ^a Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minimè offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato verè reprehendi posse videantur, hoc modo: Mimini, Quirites, quod ab omnibus vestrae rationes deservunt? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se ne vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestrae culpae; neque definite mirari. Quid enim est, quare non omnes eam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos ponite: inde exitus omnium considerate: tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius, quod omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item, eam quid fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium amplaveritis? non aperta res erat crimini data? non omnes hæc testibus comprobata? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? Hic si veriti estis, si ^b primo metu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam vitastis vituperationem, quae longè vobis erat abfutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavii staremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accipistis: cum etiam majores impendere videantur, sederis, & scitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid cotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur, & eum, cujus mala vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; ac perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate.

49. Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniae habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuè aliquid ejusmodi licebit inferre. Hic ego virtutem vestram quaero,

^a Diffularis iudicium hominis scelerati. ^b prima alitio. ^c estis etiam.

^a Licentia? Quam rectè Graeci *ωπαρτία* laudabilem loquendi libertatem appellant; minus commode, ut observat Plinius, hic dicitur licentia, cum ea vox vitio ponatur. Quintilianus lib. 9. cap. 2. negat eam esse figuram, *Quid minus figuratum*, inquit, *quam veritas*? Est tamen figurata quidam

ωπαρτία, ut, cum ait Tullius pro Ligario: *Suscepit bello, Caesar, gesta etiam in magna parte, nulla vi coactus, iudicio meo ac voluntate, ad eam artem profectus sum, quae erat sumpta contra te.* Quo loco notat Fabius non solum ad utilitatem Ligarii respici, sed magis laudari victoris clementiam non posse.

sapientiam

sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si ^a loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutior ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, ¹ quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subijciemus Prioris, hujusmodi: Nimiùm, Quirites, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimiùm creditis unicuique: exilis matris unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe jam diu detinemini: ^b Sollicitia vestra est, qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi fuissetis vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui.

50. Ergo hæc exortatio, cui licentiæ nomen est, sic demonstravimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quod si nimiùm fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione.

^a Opportune. ^b simplicitas.

¹ Quomodo ipsi se cupiunt objurgari? Eximium in paucis offert exemplum Incerti Panegyricus Constantino Augusto n. 9. Laudare me cunctissimas, Imperator, cuncta qua in illa praelio feceris? Ego vero iterum quæro. Prospexeras omnia, disposueras universa, summi imperatoris officia compleveras, cur ipse pugnasti? cur te densissimis hostium glabris misceveris? cur salutem reipublica in pericula tanta misisti? An noscitur nos putat, quod dum nimis rapaveris ardore, in media hostium tela deventeris, & nisi viam tibi cadibus aperuisset, spem totius generis humani & vota deciperet? .... Quid est tibi, Imperator, cum inso-

riore fortuna? Illos pugnare fas est, peribus suis cuiusque fato aut vincendum est aut cadendum; tu cuius ex vita commissa pendent, ad ullum discrimen addas? inter tot tela gladiisque versaris? Quis hoc à te exigit, aut qui pati possit, ut quidquam in te belli casus placeat? Deceat te, Imperator, hostem ferire? Imo non debes laborare.... sed ego non dicere neque ab aliis dicta memorarem, nisi beneficia tua lenitatis ceterior esset nostra in verbum, quàm tua in armis audacia. Nova enim quadam virtute natura, confusaque virtutum imperamento, idem es in praeliis ferocissimus & parva securitate misissimus.

de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. ¹ *Deminutio* est, cum aliquid esse nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo jure, judices, dico, ne labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optimè tenerem, tamen si verè dixisset, tamen arrogans visus esset: tunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Utrum igitur avaritiæ causa, an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? aut huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. Nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

§ 1. ² *Descriptio* nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è ^a cavea leo missus, aut aliqua terribissima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cujusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurans; aliorum famam ^b depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perfringens, temp. funditus

^a *Area*, quæ est in medio theatro. ^b *everrens*.

¹ *Deminutio*] *Tenuitatem* appellant Græci; ut, cum uberrimos fletus lacrymulam vocabat Plancii adversarius: quod indicant illa verba Ciceronis pro Plancio. num. 76. *Es mihi lacrymulam Cæsariani iudicii obsecras. Sic enim dixisti, Vidi ego lacrymulam tuam. Vides quam me verbi tui perniteat. Non modo lacrymulam, sed multas lacrymas & fle-*

sum cum singultu videre potuisti. Fabius lib. viii. cap. 3. *placorem* vocat, cum aliquid sermoni deest, quominus plenus sit, & inter orationis obscuræ vitia reponit.

² *Descriptio*] Refertur ad hypotyposin, quam Demonstrationem Cornificius, Cicerone vocat subjectionem sub aspectum; cujus exempla proferemus inferius n. 68.

labefactans.

labefactans. Quare, iudices, ejicite eum de civitate, libe-
rate omnes formidine; vobis denique ipsis consulite. Nam
si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite,
feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item,
Nam si de hoc, iudices, gravem sententiam tuleritis, uno ju-
dicio simul multos jugulaveritis: grandis natu parens, cujus
spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare
velit in vita manere, non habebit; filii parvi, privati patris
auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppo-
siti; tota domus hujus indigna concidet calamitate; at ini-
mici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria po-
titi, insultabunt in horum miseras, & superbi re simul, &
verbis invehentur. Item, Nam neminem nostrum fugit, Qui-
rites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui
contra tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui
possunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in ser-
vitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique, at-
que eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quæ
natura, aut voluntas necessitudine, aut benevolentia conjun-
xit, distrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripi-
untur, partim in sinu jugulantur, partim ante pedes consti-
prantur: nemo, iudices, est, qui possit satis rem consequi
verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc
genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest
commoveri, cum res consequentes comprehensæ universæ
perspicua breviter exprimuntur oratione.

52. ^a Divisio est, quæ rem semovens à re, & utramque ab-
solvit, ratione subjecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quic-
quam objiciam? si probus es, non meruisti: si improbus,
non commoveris. Item, Quid nunc ego de meis propriis
meritis prædicem? si meministis, obtundam: si obliti estis,
cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim?
Item, Duæ res sunt, quæ possunt homines ^b ad turpe com-
pendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in
fraterna divisione cognovimus; inopem atque egentem nunc

^a Rei propositæ solutionem offert. ^b ad infamem quæstum.

^a Divisio] Rem dividi, non concidi
velle est, inquit Seneca Epistola 89.
idem enim habes vitii nimia, quod pat-

la divisio, simile confuso est, quicquid
usque in pulverem sedum est.

videmus:

videmus : ^a qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse ? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus ^b secundam narrationem, hoc interest : Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit : hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subiciens rationes, exornat orationem. ^c Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminiosior oratio sit, hoc pacto : A quo tandem abest iste vitio ? quid est, judices, cur velitis eum liberare ? Sux pudicitia proditor est ; insidiator alienæ : cupidus, intemperans, petulans, superbus : impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.

53. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, ^d non suspiciosam, hoc pacto : Nolite igitur, nolite, judices, ea, quæ dixi, separatim spectare : sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & ^e res ista bono nemini præter istum fuit : neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit : neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium : neque factum, quod opus non fuerit : & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, remus adeundi opportunissimus, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe : & præterea antè quam occisus homo esset, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus : paullo post in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est : deinde post occisionem, istum multa nocte do-

^a Qua ratione. ^b post narrationem. ^c colliguntur. ^d non sola suspicione innixum. ^e res ista nulli nisi isti fuit utilis.

[¹ Frequentatio] Ad anacephalæosin, cuius est præcipue in peroratione locus, reducitur. Tot exempla serè sunt apud Tullium, quot orationum epilogi.

num rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim questionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, iudices, his in unum locum collatis, certo sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum convergant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione, causa ferme semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

54. ^a Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo (nam id quidem ^a obtundere auditorem est, non rem expolire) ^b sed commutate. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sæpius ab his verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum agitur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectum nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum peritabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studio ^c quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimur. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum: quare non eget exempli.

55. Tertium genus est commutationis, quod tractando

^a Fatigare. ^b sed diverso modo. ^c ex animo se obiciat cuiuslibet magno vitæ periculo.

^a Expolitio } Hanc adhibet Tullius pro Sextio, n. 47. Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expertus consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? &c. Non adeo jejunam ac pauperem, quod notat Fabius, natura clo-

quentiam fecit, ut una de re bene diceret nisi semel non possit: verum in id potissimum incumbere debet orator, ut cum idem dicat, aliud dicere videatur, alioquin in *Bartholomæus* incidet, qui idem ineptè ac sine causa repetitur.

conficitur,

conficitur, ^a si sententiam trajiciemus aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem. ¹ Sermocinatio est, de qua plinius paullo post suo loco dicemus. Nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ^b ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia reipub. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque aded multo potius, natus sum patriæ: vitæ, quæ fato debetur, saluti patriæ pietissimum solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè ^c produxit usque ad hanc ætatem: ^d muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & hos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reip. fortunis, quamvis magnum, atque atrox periculum studiosè suscipiat, & libenter subeat? Equidem ^e hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc ceritò scio vobis omnibus usu venire.

56. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur modis, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ

^a Si transferamus sententiam ad dialogismum, aut ad commotionem tum nostri, tum auditorum. ^b ab exemplo, quod sit ejusdem generis. ^c educavit. ^d procuravit meas utilitates legibus, &c. ^e tantum virum laudibus offerre minus possim, quam velim.

¹ Sermocinatio] De qua paulo inferius n. 65.

opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur ¹ septem partibus tractabitur: sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facilè præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur.

57. Sapiens nullum pro repub. periculum vitabit; ideo quòd sæpe fit, ut, cum pro repub. perire noluerit, necessarium cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est: ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est, stultè faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo experunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignaviam vivere: &, cum pro amicis, & parentibus, & cæteris necessariis adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus, quàm communi salutis, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod

¹ Septem partibus] Septem illæ partes in eo ipso, quo utitur Cornificius, exemplo exhibendæ sunt. Prima est propositio. Sapiens nullum pro republica periculum vitabit. Secunda confirmatio propositionis, ideo quòd sæpe fit, ut, cum pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat. Tertia est expolitio confirmationis. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum

est. Quarta petitur à contrario; ergo qui fugiunt id periculum, quod pro patria subeundum est, stultè faciunt. Quinta à similitudine. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui suæ plus, quàm communi salutis, consulit. Sexta ab exemplo. Decius pro legionibus se devovit. Septima pars est conclusio. Quòd si pro rep. debere accedere ad periculum, &c.

mibi

mihi bene videtur ¹ Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. ² Amisit vitam: at non perdidit: re enim vilissima, & perparva maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potius est gloria, quæ cum summa laude ^b prodita veritate quotidie magis enitescit. Quodd si pro rep. debere cedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nulum pro salute patriæ periculum vitant.

§ 8. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quodd non modò, cum causam dicimus, adjuvat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur utius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maxime convenit, id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic templum satis idoneum subjici non potuit, propterea quodd hic locus non est à tota causa separatus, sicuti membrum aliud, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. ² Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea fit in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In

a Reliquit vitam. b commendata. c impulsus sumus.

[Decius] Decii tres variis temporibus se pro patria devoverunt. Primus P. Decius Mus consul in bello Latino, cum inclinaret sinistram cornu, præerat, solemnibus verbis, præeuntpontifice, se Diis Manibus devovit, admissio in medios hostes equo, forter pugnans obiit, ac morte sua viatoriam Romanis consecutus est, anno C. ccccxlii. ante Christum cccxli. Livius lib. 8. Hujus filius P. Decius consul patris exemplum secutus, cum Etruscis, Umbris, Gallis & Samnitibus in fugam verteretur Romanus exercitus, in hostium cohortes irrumens voluntaria morte suis victoriam

peperit anno U. C. cccclviii. ante Christum cccxvi. Livius lib. 10. Denique P. Decius consul Publii filius, Publii nepos, cum Pyrrho bellum gerens sese hostium telis exposuit, seque ex continenti genere tertiam victimam reip. præbuit anno U. C. cccclxxv. ante Christum cclxxix. De tribus illis Romanis heroibus Tullius lib. 1. Tuscul. Quæstionum sic scribit. Si mors timeretur, non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos se hostium telis objecissent.

² Contentio] Vide quæ supra diximus num. 21.

sententiarum

sententiarum ^a, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis iste reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentio- num genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis con- stat: hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

59. ¹ Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam ^b aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ^a ornandi cau- sa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos po- nendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita qua- tuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per brevitem, per collationem. Ad unamquamque sumenda causam similitudinis accommodabimus singulos modos pro- nuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum ³ in palæstra qui tædas candentes ac- cipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit: ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ^b le, qui decedit: propterea quod defatigatus cursor ^c in- grō facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradi- dit. Hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter di- citur potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos imperatores à me- lioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam comparetur.

60. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc simili-

^a Exornationibus. ^b aliquid simile sumptum ex re, qua specie differat à re, quæ tradatur. ^c tradit facem non fatigatus.

1 Similitudo] Rectè monet ex re di- spari petendam esse similitudinem: ni- si enim aliqua in re differret id, ex quo sumitur similitudo, jam non esset si- mile, sed prorsus idem. Porro cum ad verum imaginem exprimendam inventa sit similitudo, cavendum ne id, quod similitudinis gratia accersitur, ignotum sit aut obscurum.

2 Ornandi causa] Cuiusmodi est hæc apud Tullium in oratione pro Roscio Amerino num. 131. similitudo. Etenim si Jupiter optime munimus, cuius nuntii & arboribus cultum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, arbores delevit, fruges perdidit, &c.

3 In palæstra qui tædas candentes ac- cipit] Græci, ut tradit vetus interpret Aristophanis in Ranis, in tribus cer- minibus solebant *ἀγῶνας ποιεῖν*, id est facies gestare, in Prometheus, in Pro- metheus, & Panathenæis. Hoc ludi po- nus ferunt à Prometheus institutum, ut in cursu suæ ardens ferretur, quam de- fatigatus proxime sequenti, ac de- ceptus alius daret in manus. Sic de- storiæ Prometheus exprimebant, & se- cutam, qui caelestem ignem ex so- lis exceperat, ne extingueretur, con- tinuo motu jactavit, in terram de- lans. Hinc cursu lampada trahere dicitur in proverbium, pro eo quod est, pueri suas quasi successionē in alium alium transferre. Vide Erasmi adage.

udo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paullo antè, cum de cursoribus diserebamus. ¹ Per negationem dicetur, probandi causa hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumetur & ² apertius dicendi causa similitudo per brevitatem, hoc modo: ³ In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita contenti exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed productus studio, & viribus, ultra facile procurras: Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos ejus custodiant, propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico tantum benevolentia, ut ultra, quam amicus sentire possit, procuret amicitia studio. Dictum autem simile est per brevitatem. Non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata, sed utraque res conjunctè & confusè comparata. Ante oculis ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, & c.: Uti citharædus, cum prodierit optime vestitus, ⁴ palla

¹ Per negationem dicetur probandi causa.] Ita Cicero philosophorum opinionem refutat, qui mundum sortitum amicorum concursu factum censebant, 2. de Natura Deorum n. 93. Hic ego mirer esse quemquam, qui sibi periculis corpora quadam solida, atque liquidum vi & gravitate ferri, munusque effici ornatissimum & pulcherrimum ex eorum corporum concursione putat? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius & viginti formæ librarum, vel aureæ, vel qualeslibet aliæ conjiciantur, posse ex his in terram cussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio, an in uno eisdem versu, possit tantum valere fortuna.

² Apertius dicendi causa per brevitatem.] Tale est illud Ciceronis in Philippica 2. n. 115. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo & sensus stupore suavitatem ejus non sentiant: sic libidinosi, avari, facinorosi veram laudis gustum non habent.

³ In amicitia gerenda.] Sensus est: in certamine currendi cætenus se quisque exercet, quatenus metam tantum attingat, nec ultra progredi curat, dissimilis esse debet amicitia ratio: ultra mortem amici benevolentia excurret, ad ejus etiam liberos extendatur.

⁴ Palla.] Pallam vestimentum mulierum inducunt olim, qui salabant in sepe, & cantabant, aut citharam pulabant, ut liquet ex Plauti Menæchmis Act. 1. scena 3.

inaurata

inaurata indutus, cum ^a chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura appositae ad dignitatem; si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: qui melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus ejicitur: ita si quis in excelsa loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutibus & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quo magis cæteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit.

61. Dictum autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus observare oportebit diligenter; ut, cum rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verum quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est hujusmodi: Ut hirundines æstivo tempore ^a præsto sunt, hi-gore pulsæ recedunt. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ^a ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt: simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & ^b cælestes, & maritimas, artificia casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam ^c venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiores rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res totæ toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod comparatur, similitudinem habeat oportet.

^a Apparent. ^b & volucres & pisces. ^c investigare.

¹ Chlamyde] Quæ proprie militaris, ut ex Epidico Plauti: aut viatoria vestis fuit, ut ex ejusdem Pseudolo colligitur.

² Ita falsi amici] Cui lentitiæ

congruit iste Ovidii locus:

Donec eris felix, multos numerabis
amicos:

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

62. ¹ Exem-

62. ¹ Exemplum, est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertio, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, et causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare nolui- mus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re in- lecta, plura conscribere. ² Imago, est ^b forma cum forma eadem quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibat in præli- um, corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in con- temptionem adducat. Ut in odium, hoc modo: Iste quoti- die per forum medium, tanquam ³ jubatus draco serpit, den- tibus aduncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circumspe- ciens huc, & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali fauci- bus afflare, quem ore attingere, dentibus inficere, lingua spargere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: iste, cum divitias suas jactat, sicut ⁴ Gallus à Phrygia, aut ⁵ ariolus in Hispania depressus, & oneratus auro, clamat, & dejerat. Ut

a Tractari. b unius rei plerumque hominis cum alia re comparatio.

¹ Exemplum] Insignis est in eo ge- nere Tullii locus pro Lege Manilia c. 11. quo bellum adversus Mithridatem suscipiendum probat. *Majores vestri sa- mercatoribus ac navicularioribus injuria- bus suadati bello gesserunt: vos vos civi- bus Romanorum milibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo de debitis?* &c. Hæc uno loco exem- plum habes, quod rem & ornatorem & apertioem & probabiliorem simul facit.

² Imago] Hæc teste Aristotele lib. 2. Rhet. aliud nihil est, nisi transla- tio addito adverbio, vel adjectivo no- mine similitudinis. Itaque Cicero in Panathum utitur imagine, cum ait n. 4. *repente enim ea tanquam serpens & lani- ans, oculis eminentibus, inflato collo,*

tumidis cervicibus intulisti. Translatio- nem autem in Pisopem n. 41. adhibet detracta similitudinis particula. *Atque adeo vos gemina voragine, scopulique reipublica.*

³ Jubatus draco] Draconum jubas- criste sunt in eorum capitibus eminentes.

⁴ Gallus à Phrygia] Sacerdos Cy- beleus nomen habuit à Gallo Phrygia in Asia minore regionis fluvio, cujus aquam qui degustassent, contrabebant insaniam. Hujusmodi semivirorum ge- nere ut nihil habebatur contemptior, ita si divitiis affluerent, publica flagra- bant invidia.

⁵ Ariolus] Sive ut alii scribunt ha- riolus, futurorum conjector, quasi fa- riolum à fando dictum volunt.

in contemtionem adducat, sic : Ille, qui tamquam cochlea abscondens ^a retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & auferitur.

63. ¹ Effictio est, cum exprimitur & effingitur verbis, corporis cujuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo : Hunc dico, judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, caesium, cui sane magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere : tum venustatem, si breviter & dilucidè facta est. ² Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicut notæ quædam, naturæ sunt attributa : Ut si velis non divitem, sed ostentatorem pecuniosum describere : Ille, inquit, judices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur : nonne vobis videtur dicere, Darem, si mihi molesti non essetis ? cum verò sinistra mentum sublevat, existimat se gemmæ ^b nitore, & ^c splendore aspectus omnium præstringere. Cum ^d puerum respicit hunc unum, quem ego novi, (vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio : Hætu, inquit, veni ³ Sannio, ne quid isti Barbari perturbent : ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis : ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab avunculo rogetur ⁴ Æthiops, qui ad balneas veniat, ⁵ asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ ⁶ choragium

^a Sape clam domi se continet instar limacis. ^b quam digito gestat. ^c annuli. ^d servulum. ^e inanis falsa gloria ostentatio.

¹ Effictio] Characterisum vocat Rutilius, quo ut pictor coloribus figuras describit, sic orator vitia aut virtutes eorum, de quibus loquitur, deformat.

² Notatio] Quam ethopceiam recte dixeris, cum certæ personæ ficta tribuitur oratio, qua ejus affectus, mores, & facta exprimantur. Tale est illud, inquit Aquila Romanus, Cicero nis pro Quintio n. 55. Quid ad hac Navius ? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideramus, & instituta bonorum virorum requiramus, &c.

³ Sannio] Ut & Libanus & Sofia fervorum nomina sunt.

⁴ Æthiops] Delicatis olim apud Græcos ministrabant Æthiopes. Theophrastus inter signa *μυροποιῶντες* hoc reponit ; *ἰνυμυροῦντες ὄντας ὁ ἀνθρώπος* *ἄλδιος* *ἴσας*, dare operam ut pedibus quous Æthiops comitetur. Ipsi etiam Romani eorum ministerio utebantur. Jo. venalis Satyra v.

-----Tibi pocula curser
Getulus dabit, aus nigri manus osto
Mauri.

⁵ Asturco] Equus ab Asturia Hispaniæ Tarraconensis regione sic appellatus, cui commodissimus in cursu gaudus est.

⁶ Choragium] Propriè locus est potestatem scenam satis amplus, unde omnia ad locum

gloria comparatur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Vi-
 leto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer,
 qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas
 oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc
 tecum Libanum, & Sofiam. ^a Sanè. Deinde casu veniunt
 hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, re-
 ceperant. Ex ea re homo hercle sanè conturbatur: sed tamen
 vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum veni-
 tis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis.
 Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At istud
 quidem facile fuit ^b undelibet invenire. Verùm ite mecum.
 Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in
 ostentatione. Quærit, in agris cujusmodi frumenta sint:
 regat, se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædifi-
 care etiam nunc audere; tametsi in ^c Tusculano quidem cœ-
 li ^e insanire, & in iisdem fundamentis ædificare.

64. Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus
 sodalitium erat eodem die futurum: quod iste pro notitia
 homini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habi-
 to: perspicit argentum, quod erat expositum, visit ^a triclini-
 um stratum, probat. Accedit servulus: dicit homini clarè,
 dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus
 hospites: frater venit ex ^b Salerno: ego illi obviam pergam:
 vos huc ^c decima veniote. Hospites discedunt. Iste se rap-
 idam domum suam conjicit: illi decima, quod jusserat, veni-
 unt: quærant hunc: reperiunt ^d, domus cuja sit: in diverso-
 rum derisi conferunt sese. Vident hominem postera die:
 errant, expostulant, accusant. Ait iste, eos similitudine loci

^a Certe id faciendum. ^b à quolibet rescire. ^c sumptus insanos ædificando face-
^d in quibus eo die conventus erat futurus. ^e hora. ^f eum, cujus erat domus.

quos requisita deprimebantur. ^a *χορηγία*
 nim non solum est chorum ducere, sed
 etiam suppeditare & subministrare.
 transferri potest ad quemlibet alterius
 ei apparatus.

¹ *Tusculano*] Subauditur territorio.
 Tusculum urbs Latii antiquissima, nunc
 est *Frascati*. Tusculanum etiam fuit Ci-
 ceronis prædium prope Tusculum, quæ
 Crypta Ferrata dicitur his temporibus,
 vulgo *Grotta Ferrata*.

² *Triclinium*] Locus in quo cœna-
 bant; à tribus lectis, quos in eo sterne-

bant, nomen habet, *τρίπτερον* enim tres &
κλίνη lectum significat. Solebant quip-
 pe veterum in conviviiis tres mensæ
 apponi, quibus accumbentes cibum su-
 merent.

³ *Salerno*] Salernum urbs olim Pi-
 centinorum in Italia, hodiè in regno
 Neapolitano, *Salerno*.

⁴ *Decima*] Hora, ut Galli numera-
 mus, quarta circiter pomeridiana.
 Horarum enim initium ab ortu solis
 Romani repetebant.

deceptos, ^a angiporto toto deerrasse: contra valetudinem suam ad noctem multam expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret: servulus non inurbanus satis strenue, & concinne comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodasse: nuntiat interea puer ^a argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vultu tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos ^a b Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim.

65. Hujusmodi notationes, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, cœperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, ^a quadruplatoris; denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione. ^a Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit ille cum ^c sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adulescentes hominem simili ornatu subsequuntur: irrumpit in ædes subito, deinde magna voce: Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? ^d quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic

^a Vasa argentea è vasis fictilibus. ^b hac figura. ^c veste militari. ^d cur mihi mihi personæ adest?

1 *Angiporto*] Angiportum vel angiportus quasi angustus ad portum aditus, vel via est exitum non habens, vel vicus angustus, & in modum anguis flexuosus.

2 *Samiis*] Samos insula ad Ioniam in Egeæ mari, hodieque dicitur Samo: vasis fictilibus, quæ apud veteres in pretio fuere, nobilia.

3 *Quadruplatoris*] Consule notis ad lib. 2. Heren. n. 41.

4 *Sermocinatio*] Videndum ex Cornificii præceptione ut sermo exponatur cum ratione dignitatis, id est, quemad-

modum ex Quintiliano Vossius exponit, ut ea locutus homines fingamus, quæ cogitasti non sit absurdum. In hoc schemate, quem *Quadruplator* Cicerone appellant, excolit Cicerone cum ultimum Verrina ultima n. 209. Cicerone habet hos hos *Ariften* Dacian filius, quid ita? prodiderat classem. Quod ob premium? destruxerat interitum. Quod Cicerone? ignavus fuerat. At cum in ob virtutem corona aurea donaret. Quod miserat nautas, tu ab omnibus mercibus missis accepisti, &c.

alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicis
 cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. Parce,
 inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere
 nostri: noli extinguere extinctos. * Fer mansuete fortuna:
 nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At
 ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare
 desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, &
 amore maximo mortem minari. Quod simul ut audit, ^a
 deus, inquit, Gorgia, pedisequa puerorum, absconde pue-
 ros: defende: fac, ut incolumes ad adolescentiam perdu-
 cas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit,
 iudax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias
 meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille ^b cum magno
 spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc vi-
 deo in iudicio mecum contendere non vis, ubi superari tur-
 pissimum, & superare pulcherrimum est: interficere me vis:
 occidat equidem, sed victus non peribo. At ille, In extremo
 ita tempore etiam sententiosè loqueris? neque ei, quem
 des dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem
 te rogat, & supplicat: sed tu ^c quæso, commoveare: &
^d per deos, inquit, hunc amplexare: dominus est; vicit
 te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor,
 qui, quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda sunt,
 cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem
 ea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentan-
 tem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum vide-
 ret illius virtute esset, & gladium in latere defixit. Puto in
 hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem
 commodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt
 enim fermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid
 miramur illos dicturos, si hoc iudicaveritis? nonne hac om-
 nis utentur oratione? deinde subicere sermonem.

66. ^a Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, per-

Ne abutaris tua felicitate. ^b cum ingenti fiducia. ^c miles. ^d marite. ^e miles.

Conformatio I Sive prosopopeia.
 et mirificè Tullius utitur in Cæliana
 oratione ad exagrandas Clodii libi-
 nes n. 33. & sequentibus. Sed tamen
 ipsa quæram prius, utrum me fecerit
 vere & graviter & præcisè agere malis,
 remisit ac leniter & urbanè. Sin il-

lo austerè more ac modo, aliquis mihi ad
 inferis excitandus est, ex barbaris illis,
 non hæc barbula, quæ ista delectatur;
 sed illa horrida, quam in statuis antiquis,
 & in imaginibus videmus: qui obijcet
 mulierem, & pro me loquatur, ut ista mi-
 hi fortè succubant. Exstat igitur ex
 hac

sona confingitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, sit eloquens, & ² formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitiosa ¹ Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiementi nunc ab hominibus deterrimis proteri, atque conculcari? Item, Quod si nunc ³ L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci; vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperî; vos patriam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi; vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas, atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione.

67. ³ Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. Ea fit per exuberationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. ⁴ Per

² Animata.

hac ipsa familia aliquis; ac potissimum Cæcus ille: minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. qui profecto si existeris, sic aget & sic loquetur. Mulier quid tibi cum Cæso? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patrum, non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? &c.

¹ Carthago] De qua, ut & Numantia & Corintho supra jam dictum.

² L. Brutus] L. Junius Brutus, quem Plutarchus patricium, Halicarnassicus plebeium dicit, cum insidias à Tarquinio Superbo sibi metueret, simulata stultitia nomen Stolidi seu Bruti non recusavit. Paulo post cum Tarquinii filius Lucretiæ stuprum obtulisset, Brutus populum ad libertatem vocans, Tarquinium regem expulit, primusque consul creatus est collega L. Tarquinio

Collatino, anno U. C. ineunte cent. ante Christum 101x. Filios, qui de recipiendis in urbem regibus consilia habuerant, capitali supplicio affecit. Hii versibus à Virgilio celebratus est, lib. 6. *Æneid.*

*Consulis imperium hic primus, sensit
que secures*

*Accipiet: natosque pater nova tela
moveret*

*Ad parnam pulchra pro libertate
cabit*

*Infelix: utcumque ferent ea sua
noves,*

*Vincet amor patria, laudumque immensa
cupido.*

³ Significatio] Ad emphasim refertur, quæ plus ad intelligendum, quàm dicitur, relinquit.

² Per exuberationem] Quæ potius præcipue familiaris est, ut cum de Polyphemus Virgilius ait

--- Jacuitque per antrum
Immensum.

exuberationem, cum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic : Hic de tanto patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem^a, non reliquit. Per ambiguum, cum verbum potest in duas, pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit : ut de eo si dicas, qui multas hæreditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita^a hæc consequenda, quæ faciunt huiusmodi significationem. Ea reperiuntur faciliè, si noverimus, & animadverterimus verborum incipites, aut multiplices^b potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicionem, ut si falsamentarii filio dicas : Quiesce tu, cujus pater cubito se emungere solebat, ³ Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic : Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo : Noli, ⁴ Saturnine, nimiam populi frequentia fretus esse : inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis : finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari.

68. Brevitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo : ⁵ Lemnum præteriens cepit : inde

a A vicino, more veterum. b significationes.

Nec ignota est oratoribus. Tu istis fau-
ribus, inquit Tullius Philippica 2. istis
lateribus, ista gladiatoria totius corporis
firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis
exhaustas, ut tibi necesse esset in populi
Romani conspectu vomere postridie.

1 Qui plurimum cernis] Cernere am-
bigua vox & videre & hæreditatem adi-
re significat.

2 Hac consequenda] Ambigua in ver-
bis ad facietas plurimum valere pro-
bat exemplis Tullius lib. 2. de Orat.
num. 153.

3 Per abscissionem] Qua utendum
præcipuè obcenitatis vitandæ causa,
exemplo Tullii in Cæliana num. 69.

Hic etiam miramur, si illam commen-
titiam pyxidem obscurissima sit fabula
consecuta. Nihil est quod in huiusmodi
mulierem non cadere videatur. Audita
& perulgata & perecelebrata sermoni-
bus res est; perspiciti animis, iudices,
jamdudum quid velim, vel potius quid
nolim dicere, quod etiam si est factum, certè
à Cælio non est factum.

4 Saturnine] De quo diximus in no-
tis ad n. 21. lib. 1. De Gracchiis agetur
in libro de Claris Oratoribus.

5 Lemnum] Lemnos insula maris
Ægæi, Vulcano quondam sacra, hodie
Statimene appellatur.

¹ Thasi

¹Thasi praesidium reliquit: post urbem in ²Bithynia sustulit: inde pulsus in ³Hellespontum, statim ponitur ⁴Abydos. Item, Modò consul, quondam tribunus, deinde primus erit civitatis: tum proficiscitur in Asiam, deinde exsul, & hostis est dictus, post imperator, postremò consul factus est. ⁵Habet paucis comprehensa brevisitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda spe est, cum aut res non eget longæ orationis, aut tempus non finit commorari. ⁶Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non receperimus, hoc modo: Quod simul atque Gracchus prospexit, statuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, jubet advocari concionem. Ille interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolaret templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capite,

⁷Cuncta brevisitas multa paucis absolvit.

¹Thasi.] Thasia sive Thassus ejusdem maris insula Thraciæ proxima: varii olim nominibus Æria, Æthria, Ogygia & Chrysa dicta est: nunc, teste Sophiano, Tassa.

²Bithynia.] Quæ Asiæ minoris regio Bœsangial teste Castaldo appellatur, à Turcis autem Osman illi, ut scribit Leunclavius.

³Hellespontum.] Ab Helle Asiamatis Thebanorum regis filia, quæ ibi submersa est, nomen habuit. Hellespontus fretum inter Sestum & Abydum. Le detroit de Gallipoli.

⁴Abydos.] Abydos urbs Phrygiæ minoris in Asia in litore Bosphori Thraciæ & regione Sessii, quæ est in Europa. In hac utraque urbe arces munitissimas extruxere Turci, unde tormentis explosis facile navium transitum intercludant. Dicuntur Dardanellæ seu Dardanellæ.

⁵Demonstratio.] Quam Anaximachus alii, alii hypotyposin, Cicero subjectionem sub aspectum vocat. Qualis est ista in Pisonem num. 13. Meministine canum, cum ad te quinta fere hora, cum C. Pisonem venissem, nescio quæ e gurgustio te prodire involuto capite, soleatam, &

cum isto confuside reserminam reliquum nam inbalasas, circumfacione te ui videndi, quid diceret vinolentis te quibus medicaminibus sibi curari? quæ in causam cum accepissemus, quid enim fore poteramus? paulisper stetit in illo ganeorum tuarum nidore atque fumi in tu, nos cum improbissima respondendi, turpissima cruciando eiecisti. Ejusdem didam ingluviem eodem schemate agit n. 67. Est quadam, quæque amovis est visiosa atque turpis, tam ingenuo ac libero dignior luxuria. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) u magnopere quidem quidquam præbidimes sumptuosum: torcularum maximis calices, & hi, na contemneris videatur. Placentini: exstremis non conchylia aut piscibus, sed multis carne subrancida. Servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes, idem quæ, idem attriens: pisces domi nati: nulla cella: panis & vinum à populo, atque de cupa: Græci sipari, quæ in lectulis, sæpe plures: ipse salus turus, quæ eodem de solio ministrant. ubi galli cantum audieris, avum suum visisse putas: mensam tolli jubet.

contorta

contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, ^a dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus ^b deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus convolant: atque è populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge: non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit ^c tempus. Ille nulla voce delibans insitam virtutem concidit tacitus. Ille viri fortissimi miserando sanguine adpersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese.

69. Hæc exornatio plurimum prodest ^d in amplificanda & commiseranda re, hujusmodi enarrationibus: statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos. Omnes rationes ^e honestandæ elocutionis studiosè collegimus, in quibus, Herennii, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio, vulgari sermone offeratur. Nunc identidem ^f nosmet ipsi nobis instemus: res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maximè faciunt: aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea

^a Frangit dextra manu pedem subsellii, ut armis deficientibus, eo uteretur ad vim faciendam. ^b partem capitis. ^c imminuens innatam virtutem. ^d in re exaggeranda & excitanda commiseratione. ^e ornanda. ^f nos ipsos excitemus.

¹ Præco] Præcones à præcinendo dicti sunt. Solebant & jussu magistratus aliquid populo denunciare, & facere auctionem, & audientiam in theatris indicare. Plautus in Pœnulo, Exurge præco, fac populo audientiam.

² Deos precari inciperet] Id est, cum

orationem inciperet. Servius in illud Virgilii Æneid. 11.

Præfatus divos, solio rex insit ab altis.

Mors inquit antiquo. Nam majores nullam orationem nisi invocatis numinibus inceperant.

T

quod

quod & aliquantulum processimus : ¹ & alia meliora sunt, quæ multo ² intentius petimus in vita, ut, etiam si non pervenerimus in dicendo, quod volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur : & viam, quam sequamur, habemus : propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus canfarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus : distinctè, & ordinatè disponemus : graviter, & venustè pronuntiabimus : firmè, & perpetuè meminerimus : ornatè, & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentè consequemur, & exercitatione.

² Majori cupiditate.

¹ Et alia meliora] Sensus est. Viribus nostris non discedimus : tum quia jam aliquem in eloquentia progressum fecimus : tum quia aliæ sunt res ipsa eloquentia præstantiores, quas,

dum vivimus, majore studio potuimus, & assequi speramus, adeo ut, etiam si primas in dicendi facultate non tenerimus, exiguum quid nobis ad beatè vivendum deesse videatur.

M. TULLI

M. TULLII CICERONIS
R H E T O R I C O R U M,

SEU DE

I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,

L I B R I D U O,

Qui reliqui sunt ex quatuor.

L I B E R P R I M U S.

A R G U M E N T U M.

DISSERIT Tullius de eloquentiæ utilitate, principio, progressu, abusu, studio, & arte, quæ certis continentur præceptis. De ejusdem officio, fine, materia, & partibus. De inventione, quæ præcipua pars est, & qualis esse debeat in omni causarum constitutione, tum conjecturali, tum definitiva, tum generali. De exordio, narratione, parti-

N O T Æ.

[*Rhetoricorum*] Hac inscriptione summum citantur à Quintiliano & Prisciano hi libri, quos rudes & impolitos Tullius adolescens, ut ipse testatur lib. de Orat. n. 5. edidit. Tantis est, ut memini me jam observare, in hisce de inventione commentariis & libris ad Herennium tum præceptionum & exemplorum, tum rerum prope omnium consensus, ut scriptorem utrumque Ciceronem & Cornificium non casu in eadem incurrisse vestigia, sed præeuntem alterum, Hermagoram scilicet, dedita opera secutos esse, non temerè possit

affirmari. Si quid porro nostris hic notis deesse videbitur, ex iis, quas præmisimus, facile quivis supplebit. Brevitatis ubique studiosi lectorum fastidius, quantum in nobis est, occurrere decrevimus.

[*Qui reliqui sunt ex quatuor*] Duos solum de Inventione Ciceronis libros periisse colligimus ex ultimis libri secundi verbis. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc à superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

tionem, confirmationem, refutationem, conclusionem, earumque omnium orationis partium variis generibus, partibus, virtutibus, ac vitiis.

I. **S**ÆPÊ, & multum hoc mecum cogitavi, bonine, et mali plus attulerit hominibus, & civitatibus copiam dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cum &¹ nostræ reipublicæ detrimenta considero, &² maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo; non minimam video per disertissimos homines invecnam partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex litterarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella distincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparata. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, Sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis, atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis dicitur: cui verò ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare commodum patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis & p-

¹ Ex annalibus, & historiis.

¹ *Nostræ reipublicæ detrimenta*] Laude dicendi celebres Titus Gracchus propter turbulentissimum tribunatum interfectus est, C. Carbo propter perpetuam in populari ratione levitatem morte voluntaria carnificis partes in se occupavit. *Cicero in Bruto* n. 103. Q. Rubrius Varro à senatu hostis iudicatus est. *Ibidem* n. 168. Saturninus item, de quo diximus in notis ad n. 21. libri 1. ad Heren. seditiosorum post Gracchos eloquentissimus, teste Cicerone, vitus est.

² *Maximarum civitatum &c.*] Ex iis, qui inter Græcos singulari dicendi facultate præstiterunt, plurimi tristissimis patriam affecere cladibus. Themistocles Atheniensis ad Xerxem Persarum regem ingenti patriæ damno transfugit. Pericles dictus à nonnullis Olympius, quòd

in concione vox ejus fulminis vim exprimeret, septem millibus talentum expensis, ne rationes reddere cogeretur, omnia permiscuit, & luctuosissimo bello Peloponnesiaco initium dedit, cuius anno secundo pestilentia mortuus est, nonis ante Christum ccccxxxiv. *Plutarchus*. Si quis tamen eloquentia modo utatur, non continuò damnanda est, inquit Aristoteles lib. 1. *Rhetorica*, cum id eloquentiæ commune sit cum bonis omnibus præter virtutem; & cum illi præcipuè, quæ maximas utilitates afferre solent, ut cum robore corporis, cum sanitate, cum divitiis, cum arte imperatoria: quibus si quis rectè utatur, plurimum prodesse, sin malè, non modicè obesse potest. In arte non est ritium, sed in eo, qui abutitur. *Confutatio* Fabium lib. 11. cap. 16.

blicis

blicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

2. Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive studii, sive artis, sive exercitationis cujusdam, sive facultatis à natura profectæ considerare principium: reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim^a bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quispiam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, permiciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam^a magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis esset hominum, si quis eam posset elicere, & b præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis sylvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens, utilem, atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter^c rationem, atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & mansuetos.

3. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret.

a Quæ esset in animis hominum materia, ex qua egregium aliquid fieri posset.
b præceptis. c propter sententiarum gravitatem & ornamenta verborum.

1. Bestiarum modo] Quod Evander apud Virgilium lib. viii. Ængidos sic exponit:

Hæc nemora indigena Fauni, Nymphæque tenebant,

Consuevit virum truncis, & duro robore nata,

Quæ neque mos, neque cultus erat, nec jungere tauras,

Aut componere opes natans, aut parere parto:

Sed rami, atque asper villis venatus alebat.

2. Magnus videlicet vir] Hanc Tullii sententiam Quintilianus lib. 3. cap.

2. minime probat; cum sint, inquit, orationum quadam vaga, & sine urbibus, ac singulis gentes, & tamen qui sunt in in nati & legationibus fungantur, & accusant aliqua, ac defendant, & denique alium alio melius loqui credant.

Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & justitiam retinere discerent, & aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis ¹ in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

4. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus ^a infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere, sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse ^b non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis ^c cum sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessarid superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter

^a Indisertes. ^b non simplices. ^c cum sæpe solerent adversus veritatem partes mendacii defendere.

¹ In rebus pacis & belli. Inter Græcos Lycurgus eloquentissimus, ejus tempora ad primam Olympiadem nonnulli referunt, id est, annum ante Christum 1000. Lacedæmoniorum remp. optimis legibus fundavit. Epaminondas Thebanus Spartanos victoriis fregit, & cives suos ad principa-

tum evexit, circa Olympiadem civ. ante Christum annis 334. Quantum autem Romæ reip. sapientia & consilio profuerint viri in dicendo exercitissimi L. Brutus, M. Valerius dictator, Appius Claudius, C. Fabricius & alii, Tullius indicat in Bruto.

eloquentiam, comparasset, fiebat, ut & multitudinis & suo iudicio, dignus, qui reipub. gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipub. temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent^b quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta, atque honesta per otium^c concelebata ab optimis, enituisse: ^d hoc verò à plebisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum.

5. Nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam violabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia, summo cum reipub. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. ^f Quod nostrum illum non fuit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute multiplicata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & privatim, & publicè perversè abutuntur: sed eo quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium perniciæ plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempubl. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est Sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, auctoritas, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quod loqui

^a Non immerito. ^b remotum à forasibus causis. ^c sapiens exculta. ^d hoc autem eloquentiæ studium à plebisque abjectum defuisse esse in usu. ^e corrumpobat. ^f hoc non ignoravit Cato, neque Lælius, &c.

¹ Catonem] De Catone, Lælio, Gracchis & alijs oratoribus tum Græcis tum Latinis, quorum mores & cha-

racterem suis coloribus depingit Tullius in Bruto, dicemus in nostris ad eum librum notis.

possunt.

possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quæ re homines bestiis præstant, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur: non alienum est videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorii dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, faciliùs, & expeditiùs uniuscujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

6. ¹ Civilis quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Ejus quædam magna, & ampla pars est, ² artificiosa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, ³ dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quod in officio, quid fieri: in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum appositè: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus.

7. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ex facultas, quæ conficitur ex arte, versatur; ut si medicina

¹ Civilis] Politicæ sive civili scientiæ multum prodest eloquentia, ut probat Plato in Politico. Est autem Politicæ scientia reipublicæ bene gerendæ: tres habet partes, monarchiam, aristocratiam, & democratiam, de quibus Philosophi disputant.

² Artificiosa eloquentia] Scitè Quint. lib. 3. c. 2. Initium dicendū dedit natura: initium artis observatio. Homines enim si-
cut in medicina cum viderent alia salubria, alia insalubria, ex observatione eorum effecerunt artem: ita cum dicendo

alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum vitandumque. Et quadam secundum rationem unum adjucecerunt ipsi quoque: hac confirmati sunt usu: tum qua sciebant quique, de-
cui.

³ Dicere appositè, &c.] Oratoris officium, ut observat in hunc locum V. & orinus, non est tantum dicere; dicunt enim & poëtæ & philosophi: nec persuadere, nam persuadetur testibus, commentis, aliisque rebus; sed persuadere dictione.

materiam

materiam dicamus morbos, ac vulnera, quodd in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit: hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subicere videtur. ¹ Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod positum in disceptatione, & consultatione civili, ² habet in se sententiæ dictionem. Judiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem, & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est.

8. Nam ² Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam, & in quæstionem dividat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam tres ei partes, quas antè diximus, supponimus, judicialem, deliberativam,

¹ In eo consistit, ut qui deliberant, exponant suam sententiam.

¹ Aristoteles] Hic & sibi sapiens à Cullio summa cum laude appellandus, cum plurimos de omnibus philosophiæ partibus libros edidit, tum de arte rhetorica tres, quibus nihil præstantius dici aut excogitari potest. Philosophorum ac rhetorum haud dubiè princeps, Stagira in Macedonia natus, post datam magistrum Platoni operam Alexandro Magno doctor accitus est. Post mortem Alexandri conjiciunt historici eum, ne in potestatem Antipatri tyranni veniret, manus sibi violentas attulisse. Fabula ferunt, cum Euripi æstum non posset comprehendere, in mare se præcipitem egisse. Ejus mors incidit in annum ante Christum cccxxii.

² Hermagoras] Floruit post Aristotelis & Theophrasti tempora, ut ex Quintilianii lib. 3. cap. 1. colligi potest; fecitque, ut idem tradit, velut propriam in oratoriis institutionibus viam, quam plurimi secuti sunt. Hic ipse est, quem corrupto, ut opinor, nomine, Hermetem sæpius vocat Cornificius, quemadmodum observatum est in notis ad librum 1. ad Herennium n. 18. Oratoris materiam Hermagoras dividebat in thesim, id est, argumentum nullis locorum, temporum, ac personarum circumstantiis definitum; & in Hypothesim, quæ causa erat cum certarum personarum interpositione.

U

demonstra-

demonstrativam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum¹ præter honestatem, ² Verine sint sensus, ³ Quæ sit mundi forma, ⁴ Quæ solis magnitudo: quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facillè omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas, ⁵ sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset^a facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non, quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc vero^b ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neque edò dico, quòd

^a Dicendi peritiam. ^b tale est ingenium & studium Hermagora, ut qui necesse potius dicat eum non esse rhetorem, quàm philosophum asserat.

¹ *Præter honestatem*] Mira fuit de summo bono inter philosophos sententiarum varietas; illud honestate Stoici, Epicurei voluptate metiebantur, alii aliis in rebus constituiebant. Disputant præterea an sit bonum utile, an jucundum.

² *Verine sint sensus*] Sceptici sive Pyrrhonii philosophi, cum dicerent sensus esse fallaces, assensum in omnibus sustinebant. Quantumlibet pro eorum opinione tuenda contendat Sextus Empiricus, aurium, oculorum, cæterorumque sensum, modò sani sint & integri, & res objectæ recte sint dispositæ, verum esse iudicium tam constat, quàm certò dolorem ab igne percipit, quisquis comburitur. Anaxagoras tamen, ut refert Tullius lib. iv. Academicarum Quæstionum, non modo albam nivem esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam ne videri quidem. . . . . Habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium & montium. . . . Nicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque præter terram rem ullam in mundo moveri. Quid facias istis hominibus? Nescio, inquit Cicero lib. 2. de Divinatione n. 119, quomodo nihil tam absurdè dici potest, quod

non dicatur ab aliquo philosophorum.

³ *Qua sit mundi forma*] Globula est terra, ut liquet ex ejus umbra, quæ cum in lunæ deficientis corpus incurrit, videtur rotunda. Fuere tamen qui plana facie, qui quadrata, qui in modum camera formatam affirmarent.

⁴ *Qua solis magnitudo*] Multis partibus solem universa terra majorem atque ampliorem esse, ex eo demonstrant mathematici, quod umbra terræ in cœnum attenuata lunam in apogeo deficientem non omnino obscurat. si sol major esset terra, hujus umbra magis magis dilatata, in immensum circumfunderetur. Nihilominus Epicurus veritatis & alieni de se iudicii securus, teste Tullio lib. 1. de Finibus n. 20. solem existimavit fortasse bipedalem: tantum enim esse censuit, quantum videtur, vel paulo aut majorem, aut minorem.

⁵ *Sicut aliquas parvas res*] Sensus est. Cum tantum sit oratoris munus, ut suas ipse partes vix implere possit de rebus in medio positis, & ad usum forensis accommodatis disserendo; quàm absurdum illud est quasi tenui ac facili argumento eum tractandis quæstionibus attingere, in quibus ingeniosissimi philosophi desudarunt?

ejus

ejus ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur : (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque novi protulisse) verùm oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit : multo maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus.

9. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum, ¹ ad sententiarum inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possumus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ ^b princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

10. Omnis res, quæ habet in se positam ^c in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam, ³ aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio, est prima conflictio causarum ⁴ ex de-

² *Altit est idonea vocis & corporis conformatio, qualem exigunt verba & sententia, quæ proferuntur.* ^b *primum locum tenet.* ^c *in genere exornativo aut deliberativo & judiciali.*

¹ *Ad sententiarum inventionem.] Ita corrigiit Laisinus. Vulgata lectio: Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio.*

² *In dictione.] Interpretationem nostram expressimus ex Victorino. In genere exornativum cadere potest triplex status, an quis rectè fecerit, &c. De*

aliis generibus nullum dubium.

³ *Aut facti, &c.]* Quadruplicem hic statum causarum facit Tullius, cum non nisi triplicem ex Hermetis sententia asserat auctor ad Herennium lib. 1. n. 18.

⁴ *Ex depulsione intentionis.]* Intentio est; Tu Ulyssè occidisti Ajacem: depulsio; non occidi. Item intentio est;

pulsione intentionis profecta, hoc modo : Fecisti, non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, translativa dicitur constitutio : quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ : quare eam ne causam quidem convenit putari.

II. Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo : Occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo : Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo : Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controversia est, cum de facto convenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere, necesse est idem nominis esse controversiam, non quod de re ipsa non conveniat, non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda : ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit judicandus. Nam id, cum quæritur, necesse erit definire utrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarii dicunt.

12. Generis est controversia, cum & quid factum sit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat : & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quæritur ; hoc modo : Justum, an injustum : utile, an inutile, &

Tu Milo Clodium occidisti : depulsio ; occidi, sed jure. Porro doctrinæ de statibus, si quid hic sit obscurum, lucem

afferent nostræ in librum 1, ad Herennium notæ n. 19. &c.

omnia,

omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, iudiciale, negotialem : quod ejus, ut nos putamus, non mediocriter peccatum reprehendendum videtur : verum brevi, ne, si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur : aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. ¹ Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest : eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Unum autem iudiciale solum esse qui potest, cum deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudicali genere plurimum diffideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat ? relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

13. ² Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis : non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non pos-

¹ Eadem enim res &c.] Opinionem Hermagoræ variis refutat argumentis. Primum est, quod res eadem eidem genus esse, & pars non possit. Totum hoc ostendit exemplo. Virtus genus est respectu iustitiæ ac prudentiæ, eademque pars est respectu habituum, quorum alii sunt virtutes, alii vitia. at virtus quæ iustitiæ ac prudentiæ genus est, iustitiæ ac prudentiæ tanquam pars subjici non potest. Sic, cum triplex sit causarum genus, deliberativum, demonstrativum, & iudiciale ; certè cujuscumque causæ, iudicialis, pars esse nequit deliberatio & demonstratio.

conficit argumento. Si deliberatio & demonstratio propterea, quod sint genera causarum, non possunt rectè dici partes alicujus generis causæ, multo minus partes dici possunt partis causæ : constitutio autem, cujus partes deliberatio & demonstratio dicuntur ab Hermagora, est pars causæ iudicialis. Quemadmodum, ut hæreamus in exemplo superiore, si virtus genus iustitiæ, non potest esse pars propria iustitiæ, haud dubiè pars iustitiæ, puta pietas in parentes, tanquam partem sibi subjectam non habebit virtutem : imo potius ab ipsa derivabitur tanquam effectus.

² Quod si generis, &c.] Idem altero

sunt

sunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. ¹ Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus quælibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem primam causæ, accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem: nam eum eadem omnia incommoda sequentur.

14. ² Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: idè quòd unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem

¹ Deinde si constitutio] Tertium contra Hermagoram argumentum. Definitio generis ad speciem extenditur, non pertinet autem ad genus definitio speciei. verbi causa: Virtutis definitio, habitus inclinans in bonum, justitiæ convenit: nulla enim justitia est, quæ non sit habitus inclinans in bonum; at definitio justitiæ, constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi, non quadrat in virtutem: quoniam enim virtus est ejusmodi? Ergo, inquit Tullius, si demonstratio & deliberatio sunt partes siue species constitutionis, debet ipsa constitutionis definitio ipsis congruere: non congruit autem: constitutio enim est intentionis depulsio, hoc modo: fecisti, non feci, aut jure feci. Quod in deliberationem aut demonstrationem cadere, quis dixerit?

² Deinde conjecturalis] Quarto argumento impugnatur Hermagoram. Collibet constitutioni, ejusque singulis partibus sua est notio, qua distinguitur à reliquis. alia nimirum est conjecturalis, alia definitiva, alia generalis, alia denique translativa. At deliberativa causa has omnes partes aliquando complexitur, non debet igitur ipsa ad generalem constitutionem referri. Quod autem deliberatio plures habere soleat constitutiones sibi subjectas, liquet exemplo consultationis de evertenda Carthagine: Tum enim esse potest quasi conjecturalis constitutio, an evertenda Carthago: deinde definitiva, si evertenda Carthago, quid sit evertere Carthaginem, an civis exilio mulctare, an ipsis alias leges imponere, an vita privare, an ipsam urbem flammis abolere, &c.

parte

parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam. Ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis. Hæc ergo constitutio, ¹ quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicalem, & negotialem. ² Juridicalis est, in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut poenæ ratio quæritur. ³ Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiae præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

15. Ac juridicalis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, & assumptivam. ⁴ Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris, & injuriæ quæstionem. ⁵ Assumptiva est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, confessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Confessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut agnoscatur, postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur: hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perituro potest accidere. ⁶ Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remove conatur.

¹ *Quam generalem nominamus*] Dicitur quoque constitutio qualitatis, qui status generis, sive generalis hic appellatur.

² *Juridicalis*] Judiciis convenit & esse solet de re præterita, cui si justa sit, præmium: si iniqua, supplicium rependi debet.

³ *Negotialis*] Est de re facienda, & ad genus deliberativum pertinet.

⁴ *Absoluta*] Cum simpliciter ac directè factum defenditur. Hujus quatuor loci sunt, teste Fortunatiano; Lex, mos, secta, ars. Legem, qua vim vi licet repellere, proferet Milo homicidii reus: morem Scythæ, qui ex gentis suæ con-

suetudine Athenis patrem sexagenarium in fluvium dejecerat: sectam philosophi damni accusatus, quod multi, qui eum de bono mortis differentem audierant, laqueo vitam finissent: artem denique pictor læsæ reip. reus, quod naufragii pictura in portu diis marinis appensa, reliqui cives à navigando deterriti essent.

⁵ *Assumptiva*] Cum debilis per se est facti defensio, sed probabili facti causa foris assumpta confirmatur. Vide lib. 1. ad Heren. n. 24. &c. & lib. 2. de Invent. n. 71. &c.

⁶ *Remotio criminis*] De qua fusiè lib. 2. de Invent. n. 86. &c.

Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod alius ante injuria lacefferit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

16. In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quaeritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores saepe multi, sed quia non animadvertent artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventum multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam invidia, atque obestimatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodius expositari videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari.

17. Constitutione causae reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an conjuncta: & si conjuncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Conjuncta ex pluribus quaestionibus; in qua plura quaeruntur, hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an Carthaginienibus reddatur,¹ an eò² colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra² Philippum mittatur, qui sociis

² An illuc deducendi sint cives Romani aut Latini ad stabiliendam coloniam.

¹ Colonia] Oppidum erat, in quod Romani magistratus cives traduxerant,

quibus erat jus ferendi suffragii.
² Philippum] Non Alexandri Magni patrem.

auxilio: an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Hannibalem copiae sint. Deinde considerandum est, in ratione, an in scripto sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quæ ex descriptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de scripto & sententia: secundum, ex contrariis legibus: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinativum: quintum, definitivum nominamus.

18. Ratio autem est, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. At tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cum, simplexne, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris: deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione profisciscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controversia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controversiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & pervulgato exemplo constitamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem: qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causæ ratio est; quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione

a Sive legis, sive senatus consulti, sive testamenti.

patrem, sed alterum Macedoniæ regem, qui tempore belli Punici secundi inito cum Hannibale fœdere, Italiæ imminens à Lavino prætoris coercitus in Macedoniam incensis ultro navibus se recipere coactus est. Pace facta intervenientibus Epirotis; rursus bellum exarsit Mace-

donicum. Philippus Demetrium filium apud Romanos antea obsidem fratris Persei calumniis suspectum capitali supplicio multavit; ipseque obiit Olympiadis cl. anno II. U. C. 101XIV. ante Christum CLXXIX. Polybium, Livium, &c.

rationis nascitur controversia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paullo antè exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. Ea est huiusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset.

19. Firmamentum, est firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & judicationem: ut factum est, factum non est: factumne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tunc denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: idèd quidd illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & coherere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

a Prima est omnium orationis partium.

1 Non ut quidque dicendum primum, &c.] Omnino quemadmodum architectus fundamentum, quod in ædificio primum est, non antè locat, quàm totius operis formam animo comprehensam designaverit, ut singulæ sibi

partes aptè respondeant: sic orator, si exordium primo dicere debet, illud tamen non aggreditur, nisi attentè meditata & perspecta totius causæ ratione, ex cujus visceribus duci debet initium.

20. Exordium

20. Exordium, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus. ¹ Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audienturi sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut ² judicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis pariceps: ut & benevolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari oratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & insinuationem. Principium, est oratio perspicuè, & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum.

21. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit: sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicuè pax, & benevolentia petitur; non modò ea non invenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est, sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut à nar-

² Propria iudicii questio.

¹ Admirabile] Τὸ ἰδιόειρον, id est, honesto causæ generi opponitur τὸ κακόν, id est, turpe, ut Tullius hic & Fortunatianus interpretantur; cùm is

defenditur, quem ob sceleris gravitatem defendi posse nemo suspicaretur. Rectè dici posset aut inhonestum aut odiosum.

ratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: fin uti principio placebit, benevolentiae partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

22. Benevolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluamus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ insint difficultates, proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab adversariorum autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptum adducemus. In odium adducuntur, si quod eorum ^a spurcè, superbè, crudeliter, malitiosè factum proferetur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans, & intollerabilis; ut his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptum adducuntur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona benevolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, ut ne qua affectatio nimia significetur: & si de his, quàm honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, & auctoritatis expectatio sit, ostendatur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemptum deprimemus.

23. ¹ Attentos autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut

² Turpiter.

¹ Attentos] Attentionem sibi maxime conciliat orator, ut notat Aristoteles lib. 3. Rhetoricorum, inducta suæ probitatis opinione; Quomodo Cicero actione 1. in Verrem, Adductus sum, inquit, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque majorum, ut orus hoc

laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempora mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio, tamen in me res, iudices, consolat, quod hac quæ videtur accusatio mea, non possum accusatio, quam defensio est existimanda. defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam.

ad

ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere: & si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breviter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat controversia. Nam & cùm docilem velis facere, simul attentum facias oportet: nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. ¹Insinuatione igitur utendum est, cùm admirabile genus causæ est, hoc est, ut antè diximus, cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudine, aut ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cùm jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur.

24. Si causæ turpitudine contrahet offensionem: aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: ² aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimes defensurus: deinde, cùm jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri: deinde, cum

¹ Insinuatione] Insigne est in eo genere cuiusdam ad Cæsarem de rep. ordinanda exordium è Sallustii fragmentis excerptum. Scio ego quàm difficile atque asperum factu sit consilium dare regi, aut imperatori, postremo cuiquam mortali, cuius opes in excelso sunt: quippe cùm & illis consultorum copia adsint, neque de futuro quisquam satis callidus satisque prudens sit. Quin etiam sæpe prava magis quàm bona consilia prospero eveniunt; quæ pleræque res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo temp. capessere. . . . Itaque mihi multa cum animo agitantis consilium fuit summam modestiamque meam post tuam dignitatem habere; & huius rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloria

accederet. Idque non temerè aut ex fortuna tua decrevi: sed quia in te præter ceteras artes unam egregiè mirabilem comperi, semper tibi majorem in adversis, quàm in secundis rebus animum esse. Sed per ceteros mortales illa res clarior est, quod & prius defessi sunt homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quàm tu faciendo, quæ gloriæ digna essent. In lubrico atque difficili loco versabatur, quisquis Cæsarem, cui summa rerum omnium potestas, de republica bene gerenda in se susceperat admonere: itaque huiusmodi insinuatio præmittenda fuit.

² Aut pro re hominem] Leges notat in lib. 1. ad Heren. n. 9.

lenieris

lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud : ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem : & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam : deinde eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu ; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit : aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temerè assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur.

25. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causa, te brevius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri ; non imitaturum adversarium. ^a Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut ridicula incipere : aut ex tempore quæ nata sit ; ^b quod genus, strepitum, acclamationem : aut jam parata ; quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisiionem : aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi satietas, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur : sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. ¹ Exordium, sententiarum, & gravitatis

^a Si occasio se offerat. ^b quod accidit, si fortè clamor aut strepitus alicunde excitetur.

¹ Exordium sententiarum, &c.] Sanè ex artis regulis observat Fabius lib. iv. cap. i. accuratum esse debere exordium, cum iudices contemni se credant, nisi in dicendo diligentia appareat ; non ta-

men studiosius expolitum, quòd videtur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Est difficilis hujus rei moderatio : quæ tamen ita temperari potest, ut videamur accuratè, non callidè dicere.

plurimum

plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat: splendoris, & festivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiae nascitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

26. Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summo opere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quam in contrariam partem causæ, potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultra quàm satis est producit. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cum benevolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benevolentem, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus est, ut contra sit^a, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

27. Narratio, est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus, est remotum à civilibus causis, quod de delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maximè versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam,

^a Nimirum insensus nobis, aversus ab audiendo, nec ullo modo docilis.

argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur: cujusmodi est:

^a *Angues ingentes alites, juncti iugo.*

² Historia, est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota: quod genus, ³ Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud ⁴ Terentium:

^b *Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia:*

Illam autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspicui possint, hoc modo:

⁶ *Venit ad me saepe clamitans, Quid agis Mitio?*

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?

Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipse durus est præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumentur.

^a Magni serpentes alati, ad currum juncti. ^b nam ille filius meus Pamphilus, & Sosia, postquam excessit annum ætatis decimum quartum; ^c vestes pretiosas sumpsit, nimis ineptè facis. Sed ille austerior est, quàm jus & ratio postulat.

¹ *Angues ingentes*] Versus senarius veteris poetæ describentis fortasse Medeam, quæ occisus, quos ab Jasonem susceperat, liberis; fugam per medium æra, submissis iugo serpentibus alatis, corripuit.

² *Historia est gesta res, &c.*] Eodem vicio laborat hæc definitio, quod in lib. 1. ad Herennium n. 19. carpsimus.

³ *Appius*] Appius Claudius Caudex consul anno U.C. CCCXC. ante Christum CCLXIV. Livii lib. 31. mendosè legitur Urbis conditæ CCCCXXXVII. primus, ut ibi refertur, bellum Carthaginiensibus intulit, cum scilicet exercitum in Siciliam contra Pænos transportavit.

⁴ *Terentium*] P. Terentius Afer comicorum inter Latinos facilè princeps, Carthagine natus, servivit Romæ Te-

rentio Lucano senatori, à quo ob ingenium & formam non institutum modo liberaliter, sed & mature munusculum est, ut in ejus vita tradit Suetonius. Cum ex Græcia rediret in Italiam, in mari periit Coss. Cn. Cornelio Dolabella & M. Fulvio Nobiliori anno U.C. 1085. ante Christum CXXXI. Scripsit sex comœdias, quæ, ut ad Tullium lib. VII. ad Atticum epist. 1. propter elegantiam sermonis putabantur à C. Lelio scribi.

⁵ *Nam is postquam*] Verba Simonis de suo filio ad Sositam libertum, in Andria actu 1. scena 1.

⁶ *Venit ad me*] Versus ex Adelphi Terentii comœdia, actu 1. scena 1. Micio senex plus æquo indulgens loquitur.

28. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. ¹ Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & ² non ³ ab ultimo repetetur; & si ejus rei ³ satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur; (nam sæpe satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum:) & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedetur; & si nullam in rem aliam transibitur; & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur; & si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur; & si semel unum quidque dicetur; & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatatis decipit, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad pedes, puerum evocavi: respondit: quæsi dominum: domini negavit esse. Hic, tametsi tot res breviter non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domini negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatibus imitatio, & non minus rerum non necessarium, quam verborum ^b superfluum est.

29. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, sicut ut potuisse geri videbantur. Hic considerandum erit, ne

^a Non alius repetatur. ^b abstinendum est.

¹ Brevis erit] Brevis esse debet narratio, tum quia cum sit rei gestæ tantum expositio, adeoque facile comprehendere solet, qui semel eam percepit, aliud nihil præterea requirit: tum quia cum factum aliquod pluribus describitur, auditor iniquo animo patitur suam solertiam oratori suspectam videri, quasi uno intuitu rem concipere non posset. Vide Lib. 1. ad Herennium n. 14.

² Non ab ultimo] Idem præcipit Horatius in Arte, ne alius reperatur narratio, & si de bello Trojano sit dicendum, ne ab ipso Helenæ ortu, sed

tantum à raptu ducat initium.

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Cave itaque quod hic ultimum vocat Tullius, extremum interpreteris: imo primum est. quo sensu de primo Latini regis progenitore Saturno apud Virgilium lib. viii. Aeneidos dicitur,

—Tu sanguinis ultimus auctor.

³ Satis erit summam dixisse] Exempli gratia, cum sufficiat dicere, occidit, longior fuerit narratio, si dixerimus, & voluit & potuit & occidit.

Y

quid

quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur; & omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda: nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur, si causæ factorum exstabant, si fuisse facultates faciendi videbuntur, ^a si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendatur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

30. Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut cum obsit narratio, aut cum nihil profit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narratur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere ^b præstib medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab adversariis re exposita nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide & ornatè exponitur, aut id quod ipsum ^c adjuvat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præ-

^a Si sit opportunitas temporis, si sit satis intervallū. ^b continuè adfit. ^c qui narrat.

teriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter, & ^aenodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur: deinceps ad partitionem transeamus.

31. ^b Rectè habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Ejus partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ^c ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat ^d fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit: hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra, Interfectum esse à Clytæmnestra Agamemnonem, convenit. Nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ comodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in ^ejudicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum est.

32. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc ^a habere debet brevitatem, absolutionem, pau-

^a Dilucide. ^b in aliqua causa partitio rectè adhibita. ^c ad declarandam rationem causa. ^d absolvendam esse orationem. ^e ejus rei, in qua præcipua pars causa consistit.

1 Rectè habita partitio] Partitio sive divisio perfecta, si logicos audimus, est oratio, qua totum tribuitur in suas, ut ipsi aiunt, partes subjectivas: imperfecta triplex est, subjecti in accidentia, ut homo alius albus, alius niger, alius fuscus, accidentis in subjecta, ut albor alius nivis, alius cyani, &c. accidentis in accidentia, ut dulcis aliud album, aliud flavum, &c.

2 Habere debet brevitatem] Quatuor vulgè divisionis leges statuunt subtiliores dialectici. Prima, divisionis partes debent esse finitæ & paucissimæ. secunda, debent esse minores toto; vitiosè

itaque sic divideret aliquis, homo vel est particeps rationis, vel scientia præditus: nam rationis particeps tam laudè extenditur quam homo. tertia, omnes partes simul sumptæ debent adæquare totum, siue, ut hic Tullius loquitur, debet habere absolutionem; malè igitur divideretur virtus moralis in prudentiam & justitiam: quid enim de temperantia & fortitudine accideret? quarta, debent esse partes oppositæ: una pars in altera non debet contineri; perperam igitur quis diceret, hac virtus vel est justitia, vel pietas in parentes.

citatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur: in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permisceri cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal.^a Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; ¹ Thebani, aut Trojani genus. Hæc idem diligentius ^b inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, ^c paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur: Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempubl. pervenisse: is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium numerum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia.

33. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ distributione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo; Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse: nam fecisse ostendere satis est: Aut, cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod per-

^a Species. ^b regula affertur. ^c paucitas partium divisionis.

¹ Thebani, aut Trojani genus] Genus ad substantiam pertinet; esse Trojanum aut Thebanum non est nisi, ut vocant, accidentale; itaque genus hominis propriè esse non potest, alio for-

tasle rectius uteretur exemplo. Animal est genus respectu hominis, quæ species est: idem animal est species respectu viventis, quod genus est.

rard

ard potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur: quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè¹ senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

*Ea pacto, & quati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.*

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati vitam:

*Nam is postquam excessit ex ephebis, Sofia,
Liberius vivendi fuit potestas.*

Deinde suum consilium: "^a *Et nunc id operam do.* Post hæc quid Sofiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, ut nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut modo ipse postulat, præciendum videtur.

34. Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividuntur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam^b silvam, atque materiam universam antè permissam, & confusam exponere omnium argumentationum: postquam tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur,² aut ex

^a Et nunc hoc meum consilium est. ^b copiam & ubertatem.

¹ Senex] Simo, cujus verba deponit ex Actus primi scena prima.

² Aut ex eo quod personis] Silva rerum ac verborum ei nunquam deerit,

qui ea omnia attentè consideraverit, quæ & personis quibuscum ager, & negotiis de quibus disset, convenient. Sit Alexander Magnus nobis propositus,

eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, videtur, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. ¹ Nomen est, quod unicuique personae datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. ² Naturam ipsam definire difficile est : partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est.

35. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit : & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an ³ Barbarus : Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius : Cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis : Ætate, puer, an adolescens ; natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo : valens, an imbecillus : longus, an brevis : formosus, an deformis : velox, an tardus sit ; acutus, an hebetior : memor, an obliviosus : comis, officiosus, pudens, patiens, an contrarius. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura considerata sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicus utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus : quo modo rem familiarem administret, ^a qua consuetudine domesticata sit. In fortuna quæritur, servus sit, an liber : pecu-

^a Quomodo se gerat in convitio domestico.

tus, cui suadere velimus aliquid, quem laudemus vel vituperemus, acculemus aut defendamus, certè undecim illa capita personis attributa, quæ suggerit Tullius percurrentibus, suppetet uberimum dicendi argumentum.

¹ Nomen] Notum illud ex Platonis Cratylo rerum imagines esse nomina, quibus si minus ipsa rerum natura, saltem affectiones exprimantur.

² Naturam] Naturæ nomine intelliguntur ea, quæ à natura tum animo

tum corpori data sunt, sive laudi sive probro verti possint.

³ Barbarus] Dicebatur quisquis Græcus non erat, ut ait Festus. hinc barbarè pro Latine dixit Plautus in prologo Trinummii :

Huic nomen Græcè est Thesauri fabula :

Philemo scripsit, Plautus vertit latine.

Idem ferè ait in prologo Asinariæ.

nicius,

niosus, an tenuis : privatus, an cum potestate : si cum potestate ; jure, an injuria : fœlix, clarus, an contrà : quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

36. Habitum autem appellamus animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem ; ut virtutis, ut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam. ¹ Affectio est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa commutatio, ut ætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, ² geometriæ, ³ litterarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit ; aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat ; aut quid facturum sit, ^b quid ipsi futurum sit, qua sit usus oratione. Ac, personis quidem hæc videntur esse attributa.

37. Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii consistunt, partim adjuncta negotio, partim gestam negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo : Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quomobrem, & cujus rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit.

^a Eruditionis. ^b quid sit ipsi eventurum.

¹ Affectio] Quod Græci *πάθος*, rectè tullius hic vocat *affectionem*. Alibi *perturbationem, morbum animi & agitationem* minus propriè appellat, quibus vocabulis ii tantum animi morus designantur, qui rationi consentanei non sunt. Vossius non improbat cum eodem

πάθος vel *commotiones animorum* vel simpliciter *permutationes* vocari.

² Geometria] Scientiæ sive artis, quæ tum locorum intervalla, tum rerum quæ sub aspectum cadunt, longitudinem & latitudinem, altitudinem ac profunditatem dimetitur. *γὰρ τῆς γῆς, καὶ τῆς οὐρανῆς, καὶ τῆς ἀέρος, καὶ τῆς ὕδατος, καὶ τῆς πυρὸς, καὶ τῆς σελήνης, καὶ τῆς ἀστέρων, καὶ τῆς κοίτης, καὶ τῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς ζώης, καὶ τῆς φυτῆς, καὶ τῆς οὐρανῆς, καὶ τῆς γῆς, καὶ τῆς ἀέρος, καὶ τῆς ὕδατος, καὶ τῆς πυρὸς, καὶ τῆς σελήνης, καὶ τῆς ἀστέρων, καὶ τῆς κοίτης, καὶ τῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς ζώης, καὶ τῆς φυτῆς.*

38. In

38. In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, ² celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit.

39. Tempus autem est, id quo nunc utimur, (nam ¹ ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, mensuri, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obli-
 leverunt, ² ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris exstent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insunt in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas ejus est consideranda. Nam sæpe oportet commetari cum tempore negotium, & videre potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

² *Frequentia.*

¹ *Ipsam generaliter definire*] Temporis naturam in genere definire, quatenus ipsum mundi conditum imaginandi vi fingitur præcessisse, arduum & operosum esse dicit. Quo pertinet illud Augustini lib. xi. Confessionum c. 14. *Quid est ergo tempus? si nemo ex me querit, scio; si querenti explicare velim, nescio.* Tempus definit Aristoteles lib. iv. Physicorum, cap. 11. *Tempus autem est numerus motus ratione prioris & posterioris.* Id est, tempus est mensura motus summe æquabi-

lis, qualis est conversio suprema sphaeræ, quæ in tota naturæ universitate maxime nota est. Dubium tamen præcipue siderum conversione conficitur, solis atque lunæ, quorum prior circuitu suo annum, luna mensem facit.

² *Ut incredibilia videantur*] Tali sunt quæ de Græcorum historiis leguntur ante primam Olympiadem quæ incidit in annum ante Christi æram 1060. xvi. Ante hæc tempora quæ à prophanis scriptoribus produntur, habili, quam vero, propiora sunt, ut et Varrone Censorinus observant.

40. ¹ *Occasio* autem, est pars temporis, habens in se aliqujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utramque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cum genere idem fit, fit aliud, quod parte quadam, & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus.

41. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasionem fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. ² *Adjunctum* autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus. Majus, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statuta corporis, consideratur.

42. Simile autem ex specie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura judicatur. ³ *Contrarium* est, quod positum in genere diverso, ab eodem,

2 Circumstantia.

¹ *Occasio*] *Tempus actionis opportunum*
Græci *ἰσχυρία*, Latine appellatur *ocasio*.
Cicero lib. 1. de Officiis n. 142.

² *Adjunctum*] Quæ tradit obiter hic
Cicero de adjunctis, de majori & minori, de simili, contrario, genere & specie, ea referri debent ad locos rhetoricos, de quibus agendi proprius est in

Topicis locus.

³ *Contrarium*] Multo accuratior est Peripateticorum definitio. Contraria sunt ea, inquit post Aristotelem, quæ sub eodem genere maximè distant, & eadem subiecto vicissim insunt, à quo

cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, ¹ vitæ mors. ² Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. Eventus, est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: ³ Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

43. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac eæ res quærentur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: Deinde, ^b ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli: Deinde eque ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium: ^c Deinde natura ejus evenire vulgò soleat, an insolenter ac rarò: Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint, & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo, attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

44. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio

^a Oriri solet. ^b *quinam hoc, de quo agitur, primi fecerint; quinam deinde factum probaverint ac secuti sint.* ^c *deinde, an id, quod evenit ex tali facto, naturaliter & sæpe oriatur, an infrequenter & raro.*

mutuò se expellunt, nisi alterum eorum insit à natura. Exempli gratia, sub genere coloris albor & nigrities, sub genere habius virtus & vitium, error & scientia maximè differunt.

¹ *Vitæ mors*] Non contrariè, sed privativè, ut aiunt Logici, mors opponitur vitæ.

² *Disparatum*] Privationem vocant Logici, cum forma, quæ negatur de subiecto, ipsi convenire potest, ut si quis homo visu careat: negationem, cum forma subiecto non convenit, ut visu lapidi. non videre in homine privatio, in lapide negatio appellatur.

³ *videtur*

¹ videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demonstrans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo : ² Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

45. ³ Complexio est, in qua, utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum : Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessariè confirmatur, hoc pacto : Neesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum : nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors ejus pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo : Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui : relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ⁴ ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

46. Probabile autem est id, quodd ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quan-

^a Danda est opera, ut confirmatio non pra se ferat formam argumentationis & speciem aliquam necessariæ conclusionis, sed ut verè ipsa argumentatio conficiatur ex rationibus necessariò concludentibus.

¹ Videtur esse inventum] A Logicis argumentatio definitur, operatio mentis ab una veritate nota ad alteram prius ignotam progredientis.

² Si peperit, cum viro concubuit] Necessaria conclusio Ethnicis ordinem rerum tantum naturalem intuentibus. Nam alias certum est Christum singula-

ri miraculo virgine matre natum esse.

³ Complexio] Alibi argumenti conclusionem, hic dilemma significat ; quæ species argumentationis, utrum concesseris, reprehendit. Tullius in epistola ad Q. Fratrem. Nam si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas : si autem exorabiles, summa levitas.

dam similitudinem, five id falsum est, five verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: Si avarus est, negligit iusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: ¹ Impiis apud inferos pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophiæ dent operam, ² non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur.

47. In contrariis, hoc modo: ³ Nam si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci convenit, iis, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: ⁴ Nam

1 Impiis apud inferos] Non esse commenticia inferorum supplicia censebat Plato in Gorgia, cum de iis egregiè differentem Socratem inducit. Quid senserit Tullius, ambigitur: aliquando enim fidem iis abrogat, non modo cum in concione dicit ad populum, verum etiam cum philosophico more res accuratius expendit. Sic enim in oratione pro Cluentio n. 171. Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimus illum apud inferos supplicia perferre, ac plures illuc offendisse inimicos, quam hic reliquisse: à foris, ab uxorum, à fratris, à liberum pœnis altum esse præcipientem in sceleratorum sedem atque regionem. quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter sensum doloris? Et lib. 1. Tutsulan. Quæst. n. 36. Sed ut deus esse natura opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: quæ in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbatur. Contrariam in opinionem inclinat Philippica xiv. n. 32. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos parricidii pœnas lunt: vos verò, qui extremum spiritum in victoria effuditis, piorum estis sedem et locum consecrasti.

2 Non arbitrari deos esse] Conviti-

um hic facit Tullius philosophis, quos atheos probabile esse dicit. Omnium mentem imbuunt deorum opinio, si paucissimos excipias, Epicurum qui re sustulit, oratione reliquit deos, Protagoram qui esse dubitavit, Diagoram, Theodorum Cyrenaicum & alios fortasse nullius aut obscuri nominis, qui nullos esse omnino putaverunt.

3 Nam si iis qui imprudentes, &c.] Hic contraria sunt prodesse & nocere: sed ipsa contraria, quemadmodum observat Victorinus in hunc locum, non faciunt argumentum, nisi habeant inter se aliquam similitudinem: hic inque animorum similitudo est. Nam si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit: neque ille voluit obesse, neque hic voluit prodesse. Ergo si igitur scitur ei qui non voluntate, sed imprudentia læsit, & illi gratia non habenda est, qui non voluntate profuit, sed necessitate.

4 Nam si Rhodii] Locus ex Aristotelis lib. 2. cap. 43. Rhetoricorum expressus, ubi nescio quis Diomedon publicanus accusatus, quod redimendis publicis vestigalibus rem familiarem amplificaret, ita causam peroravit: Si vobis turpe non est vestigalia vendere, neque publicanis ea redimere turpe fuerit. Et ὅτι μὴ ὁ μὲν ἀνὴρ τὰ πωλῶν, ὁ δ' ἄνθρωπος τὰ ἀντιπῶν.

si Rhodiis turpe non est ^a portorium locare, ne Herma-
creonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt,
hoc pacto : Quoniam cicatrix est, fuit vulnus. Tum verifi-
cilia, hoc modo : Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere
eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in
partes distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumen-
tationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut
comparabile.

48. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quid-
dam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut
ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, &
tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis : ut cru-
or, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. ^b Credibile
est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc
modo : Nemo est, qui non liberos suos incolumes, & bea-
tos esse cupiat. ^c Judicatum est, res assensione, aut auctori-
tate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tri-
bus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato.
Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune
est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, hujusmodi :
et majoribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Ap-
probatum est, quod homines, cum dubium esset, quale ha-

^a Tradere conducenti vestigal, quod in portu exigitur ex rerum portatione. ^b cre-
dibile est argumentum quod per se ipsum fidem facit, neque ut probetur desiderat te-
stem. ^c religiosum est, si quid de re aliqua jurati iudices ex legibus judicarunt.

[Rhodiis] Rhodus insula in mari
ægeio. ^L Ille de Rhodes.

[Judicatum] A rebus judicatis de-
ducitur argumentum. Quod enim sa-
piens auctoritate semel aut sæpius
verbum est, id nullo modo censetur
esse immutandum. Præjudicium vocat
etiam rem, quæ, eam statuta fuerit,
est judicaturis exemplum, quod se-
quitur. Tullius Catilinam plebendum
est à præjudiciis sic probat orat. 1. in
Catil. d. 3. & 4. An verò vir amplissi-
mus P. Scipio pontifex maximus, Tiberium
Catilinam mediocriter labefactantem fla-
mme reip. privatus interfecit : Catilinam
eum terra cade atque incendiis vastare
contemtem, nos consules perferemus ? Nam
et nimis antiqua prætereo, quod Q.
Fulvius Alaba Sp. Melium nova rebus

studenter manu sua occidit . . . . De-
crevit quondam senatus, ut L. Opimius
consul videret, ne quid resp. detrimenti
caperet. Nox nulla intercessit ; interfectus
est propter quasdam seditionum suspicio-
nes, C. Gracchus clarissimo patre, avo,
majoribus : occisus est cum liberis M.
Fulvius consularis. Simili senatusconsul-
to C. Mario & L. Valerio coss. permessa est
respublica. Num unum diem postea L. Sa-
turninum trib. plebis, & C. Servilium præ-
torem morti ac reip. pena remota est ?
At nos vicesimum jam diem patimur he-
bescere aciem horum auctoritatis. Haba-
mus enim hujusmodi senatusconsultum,
verumtamen inclusum in tabulis tanquam
in vagina reconditum : quo ex senatus-
consulto confessim interfectum esse, Ca-
tilinam, convenit.

beri oporteret, sua constituerunt auctoritate : ¹ velut Gracchi patris factum, quem populus Rom. ob id, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit.

49. Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt imago, collatio, exemplum. ² Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. Ac ³ fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minùs dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, ^b sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes convenient, singillatim in ³ secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodò numeros, & modos, & partes argumentandi confusè, & permixtè dispersimus : post ^c discretè

^a Principia confirmationis pro viribus nostris explicata sunt. ^b sive dicendum si pro sententia ac mente scribentis, sive pro ipsis scripti verba. ^c distinctè.

¹ Velut Gracchi.] Cùm veteris codicis plagula in editione Schrevelii, tum verò Victorini commentarius, locum hunc mutilum ostendit. Ita codex *velut gracchi* (lege Horatii) factum est à pop. Rom. approbatum, quod occidit sororem, cùm illa devictum ab eo Curia-rium hostem deleteret, (l. deſteret) & velut Gracchi, &c. Victorinus autem scriptor antiquus, & alias urbis Romæ rhetor, hunc locum sic exponit. *Approbatum est, inquit Tullius, quod cum dubium eſſet circa qualitatē bonam malamve, ad unam partem homines inclinaverunt. Ut, inquit, cùm sororem Horatius occidiſſet & de facto ejus populus eſſet incertus, tamēn abſolutus eſt. Deinde, ut Tib. Gracchus cūm cenſor, &c. Tale autem fuit Gracchi, quod hic perſtringitur, factum. C. Claudius Appius Pulcher, & T. Sempromius Gracchus cenſores cum in equitibus recenſendis multis equos ademiſſent, publica invidia, annitētibz tribunis plebis, fla-*

garunt. Odioſior omnibus Appius populi ſententia unus dammandus erat. Gracchus conceptis verbis juravit, ſi quid in collegam decerneretur, non eſpectato de ſe judicio, comitem exitii futurum. Conſtans Gracchi integritas populum ad abſolvendum Appium commovit anno U. C. 101. ante Chriſtum clxix. Pighius ex aſterilcis, qui in antiquis libris notantur, locum hunc truncum arbitratur, & ſic ſerè ſuppletum conjicit. *Velut Gracchi patris factum, collegam reum non deſerentis, ſed utriuſque cauſam unam eſſe volentis. Quem pop. Rom. ob id factum, & quod insciente collega in cenſura nihil egisset, poſt cenſuram iterum conſulem fecit, anno ſcilicet 101. ante Chriſtum clxxi.*

² Imago.] Ad translationem referitur ab Ariſtotele, eſtque brevior ſimilitudo.

³ Secundo libro.] Num. 46. &c. de ſcripti & ſententiæ controverſia diſpoſerit.

& electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

50. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventum exornari, & certas in partes distinguere & suavissimum est, & summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem argumenti, ¹ absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

51. Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. ¹ Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis caprat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probeatur: velut apud Socraticum ² Æschinem demonstrat ³ Socrates, cum ⁴ Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte ⁵ Aspasiâ locutam: Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum Illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod si vestem, & cæ-

^a Perfectio argumentationis.

¹ Inductio] Est argumentatio, quæ ex pluribus collationibus pervenit, quò inveniuntur. Quintilianus lib. v. cap. 11. hoc affert exemplum. Quod pomum generosissimum? puto quod optimum: & equus? mihi velocissimus. Ita hominum, non qui claritate nascendi, sed qui virtute maxime excellit.

² Socraticum Æschinem] Non oratorem illum Demosthenis æmulum, qui Socratem, ut in ejus vita scribit Apollonius, nunquam audivit; sed alium Atheniensem ignobili loco natum perpetuum Socratis comitem, cujus dialogos plurimos à Xanthippe acceptos sibi tribuere ferebatur. Laertius in ejus vita. Claruit Olympiade LXXVII. annis ante Christum cccclxxii.

³ Socrates] Philosophiæ parens, Apollinis oraculo sapientissimus hominum appellatus, natus est Athenis Olympiadis LXXVII. anno IV. ante Christi ortum cccclxix Eodem semper vulgatus visus est, maximus cæteris qui cavil-

lator, adeo ut ipse nominaretur: quod de diis malè sentiret, à iudicibus damnatus, venenum intrepidus hausit anno ætatis LXX. Ipse quidem litteram nullam reliquit: Verum & Plato, & Æschines, & alii primas ipsi in dialogis partes assignant: nam hic erat mos discipulis, quemadmodum notat Marius Victorinus, ut ingenio proprio reperta ad magistros referrent.

⁴ Xenophontis] De quo identidem Cicero in libro 2. de Oratore, & nos ibidem in notis dicemus.

⁵ Aspasiâ] Non uxorem Xenophontis, ut falsò credidit Quintilianus, sed Milesiâ nobilem sophistriam, ipsiusque Socratis, teste Athenæo, in eloquentiæ studiis magistrâ, quæ pudicitie minùs consulens, cum tandem nupisset Pericli, duorum subinde bellorum & Samii & Peloponnesiaci causa exstirpit. Plutarchus in Pericle & Suidas. Claruit Olympiade LXXXVII. annis ante Christum cccclxx.

terum

terum ornatum muliebre pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrumne tuum, an illius malis?

52. Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quàm tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quod si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque foemina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè requiretis, ut & tu maritus sis quam optimæ, & hæc quam optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi concederetur.

53. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducimus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi: nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus: nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non

1 Hoc modo sermonis] Socrates minus interrogariunculis id, quod sibi proposuerat, solebat efficere; ut videtur est in omnibus Platonis dialogis.

intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ.

54. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere ^a rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alià utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam ¹ taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita sit hoc genus argumentandi triperitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causæ similitudines adhibitæ sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

55. Sed quia non satis alicui videbitur dilucidè demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subiecerimus: videtur huiusmodi quoque utendum exemplo, non quò præceptio differat; ^b aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causâ, quæ apud Græcos est ^c pervagata, quod ² Epaminondas, Thebanorum ³ imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat,

^a Interrogationem. ^b aut utendum sit hoc exemplo inductionis aliter in sermone philosophi, aliter in dictione oratoris. ^c notissima.

¹ Taciturnitas] Rectè in Euripidis Iphigenia in Aulide,

Αὐτὸ δὲ τὸ σιωπῆν πολεμικῶς ἐστὶν οὐκ.

Ipsam tuum silentium te consentem arguit.

Et regula 43 juris, Qui tacet, consentire videtur.

² Epaminondas] Vir & liberalium artium & disciplinæ militaris gloria insignis, Thebanorum civium suorum columen, Lacedæmoniorum hostium terror, multis pro patria fortiter gestis,

in extremo prælio victor de hostibus, ad Mantineam in ipsa morte triumphavit anno 2. Olymp. cv. ante Christum cccxix. Diodorus, Xenophon, Cornelius Nepos.

³ Imperator] Notare debemus, inquit Victorinus, omnes magistratus & prætores, imperatores appellatos: ut hic quod Epaminondas Thebanorum imperator ei, qui sibi ex lege prætor successerat; cum imperatori debeat succedere imperator.

A a

exercitum

exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, ^a cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum:

56. Si, iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat ¹exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIP. CAUSA EXERCITUM NON TRADERIT, patiemini? non opinor. Quodd si vosmetipsi, quodd à vestra religione, & sapientia remotissimum est, ^b istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur.

57. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur; paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam ^c partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

58. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum convenire exponere summam argumentationis, ad

^a Cum tueatur ipsa verba legis contra interpretationem allatam ab Epaminonda. ^b ut istum Epaminondam honoretis. ^c alii quinque partes habere dixerunt, alii tantum tres.

¹ Exceptionem] Sic definitur ab Ulpiano. Exceptio, inquit, dicta est quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cujusque rei solet, ad excludendum id quod in intentionem condemnatio-

nemve deductum est. Ejus vulgæ sunt formulæ; Extra quam si quid ita factum sit, uti lege fieri licuit. Si in ea re nihil dolo malo aëoris factum sit, &c.

hunc

hunc modum: Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quam copiosissimis verbis approbati putant oportere, hoc modo: Dominus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigatio est: nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

59. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur. Hujus assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatae quidquam nocuerunt. ^b Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus ^c cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem, & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur quam omnis mundus: consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.

60. Qui autem tripertitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. ¹ Negant enim, neque à propositione,

^a Ortus & occasus astrorum. ^b quæ omnia probant. ^c concluditur.

¹ Negant enim neque, &c.] Licet quando tamen, ut hoc loco, magis negar, & 1. de Officiis n. 4. Nulla enim vis-

neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem : quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

61. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, ¹ quam omnes ab Aristotele & ² Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractaverunt : sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque à ³ Peripateticis, & Theophrasto frequentatum : Deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur : & breviter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur.

62. ⁴ Si quadam in argumentatione satis est uti propo-

se pars, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altera contrahas, vacare officio potest. Et alibi. Neminem unquam non re, non verbo, non cultu denique offendi. Etc lib. 2. de Invent. n. 91. negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse.

¹ Quam omnes ab Aristotele, &c.] Qui vel à limine salutaverit Organum Aristotelis, statim hic intelligit decipi Tullium. Omnes post Aristotelem Peripatetici tripartito syllogismo utuntur.

² Theophrasto] Is philosophus ex urbe Eretria in insula Lesbos oriundus, ob sermonis suavitatem, quasi divina tantum loqueretur, Theophrastus est ab Aristotele appellatus, cum prius Tyrtamus diceretur. Post mortem Aristotelis, eius scholam rexit Athenis, Olympiadis cxiv. anno 3. ante Chri-

stum cccxxi. Laertius, Tzetzes et Suidas. Tanto omnium plausu docuit, ut ad eum audiendum discipuli circiter bis mille confluerent. Vixit Hieronymo auctore in epistola ad Nepotianum annos cvii. Ipse testatur in proœmio Characterum moralium, se cum eum librum scriberet, annos xcix jam vixisse. ut hinc mendam apud Laertium corrigatur, qui Theophrastum obiisse credit anno lxxv. Mirum tamen eum neque à Censorino lib. de die natali cap. xv. neque à Luciano inter philosophos esse numeratum.

³ Peripatetici] Sic appellati sed à Aristotelicis philosophi cum vi reverterentur, à circumambulando, quod inambulantibus disputarent in Lyceo. Cic. Academ. 1.

⁴ Si quadam in argumentatione, &c.] Si quis rem suis ponderibus ac momentis examinare voluerit, nullum nisi tripartitum

tionem, & non oportet adungere approbationem propositioni: quædam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione: ut ostendimus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet.

63. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc si non constat, indiget approbationis: qua induta, complexio consequetur: Igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. Nam esse quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuiusvis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quam tripertitam argumentationem.

64. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nam si quædam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adungere approbationem assumptioni: quædam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine ap-

probatum reperiet syllogismum. approbatio tum propositionis, tum assumptionis, quam syllogismi quinquepertiti secundam & quartam partem esse continent. Tullius, alii sunt syllogismi, quorum conclusio fuerit ipsa propositio &

assumptio. Quid enim si controversa sit ipsa approbatio propositionis & assumptionis, indigeatque rationibus aliis quibus confirmetur, cum septem aut etiam pluribus constans partibus syllogismus admittetur?

probatione,

probatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo :

65. Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. Ea est huiusmodi : Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hæc propositio indiget approbationis : non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc : Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio : igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget : nam quandam indigere perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem.

66. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, (ut certum quiddam, & breve, exempli causa, ponamus :) Si summopere sapientia petenda est ; summopere stultitia vitanda est : summo autem opere sapientia petenda est : summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est : quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem.

67. Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur : Propositio, per quam locus breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur.

Complexio,

Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. De una quoque parte potest alicui videri posse, consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus : horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus.

68. Quinquepartita argumentatio est hujusmodi : ¹ Omnes leges, iudices, ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. ² Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem reip. proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant : &, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa ³ salvas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes reip. optimè putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit : hoc est, quoniam reip. servimus, & reip. commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta : sic à legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reip. conducatur, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ.

69. ³ Ergo in hoc quoque judicio definite litteras legis perscrutari ; & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. considerare. ⁴ Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi ? Cui rei magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, consulere debuit ? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius, aut antiquius habere convenit ? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur

² Conservatas.

¹ Omnes leges] Prima pars argumentationis quinquepartitæ propositio.

² Ea enim virtute, &c.] Altera pars propositiōis approbatio.

³ Ergo in hoc quoque judicio] Tertia pars assumptio.

⁴ Quid enim magis utile] Quarta pars assumptionis approbatio.

amentiam

amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. ¹ Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reip. profuit, profectò non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse.

70. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: ² Iudices, ³ qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. ⁴ Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. ⁵ Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. ⁶ Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis?

71. Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: ⁷ Qui sæpe numero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. ⁸ Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primò quidem decipi incommodum est: iterum stultum: tertio, turpe. ⁹ Carthaginienses autem per sæpe iam

^a Qui iurejurando astricti debetis aequitatem in iudiciis servare. ^b cum lex sit præsto

¹ Quod si leges omnes] Quinta pars complexio five conclusio.

² Iudices qui ex lege] Prima pars argumentationis quadripartitæ propositio.

³ Obtemperare autem] Secunda pars assumptio.

⁴ Quod enim certius] Tertia pars

assumptionis probatio.

⁵ Quod si vos iudices] Quarta pars conclusio.

⁶ Qui sæpe numero] Propositio.

⁷ Si quid enim perfidia] Propositio-
nis approbatio.

⁸ Carthaginienses autem] Assumptio

nos

nos fefellerunt. ¹ Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

72. Utraque approbatione præterita tripartita fit, hoc pacto: ² Aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus. ³ Ac metuere quidem non oportet. ⁴ Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant ^a nonnunquam posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: ⁵ Si peperit, virgo non est: peperit autem. Hic satis esse dicunt, proponere, & assumere: quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexio- nis rem non indigere. Nobis autem videtur, & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexione inferamus.

73. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ^b ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reipub. profuit: profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, ⁶ Fecit igitur incestum: & concluderis argumentationem, & perspicuam fugeris complexione.

^a Aliquando posse & debere omitti conclusionem. ^b sic concludemus, ut simul colligamus propositionem & assumptionem.

¹ Summa igitur] Conclusio.

² Aut metuamus] Propositio.

³ Ac metuere] Assumptio.

⁴ Restat igitur] Conclusio.

⁵ Si peperit] Vide quæ supra diximus n. 44.

⁶ Fecit igitur incestum] Incestus vel incestum flagitium est cum consanguini-

nea admissum dicitur, ut censet Nonius, quasi non castum. Derivant alii à cesto Veneris cingulo, quo amorem in legitimis nuptiis conjugalem putabant conciliari, quasi incestui, qui semper flagitiosus est, cingulum illud iusti conjugii signum adhiberi nequeat.

74. Quare in longis argumentationibus, ^a ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, ^b quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, ^c consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt discere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum viro concubuit. Nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine unum res duas significat, idèd, quod & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio.

75. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, ^d alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur ^e, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: ^f nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur.

76. ¹ Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum tautocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus ^g abuti.

^a Oportet concludere in unum colligendo propositionem & assumptionem, aut ex contrario. ^b quod concluditur. ^c adhibere id quod necessario consequitur ex rationatione. ^d solvemur etiam alia argumenta, quæ videbuntur nocere nostra diripiunt. ^e id quod est probabile aut necessarium. ^f non tantum discrimen poneretur inter eximios oratores & mediocres. ^g uti.

¹ Variare] Ut auditorum fastidio occurratur, modò inductio, modò argumentatio alias quinquepartita, alias qua-

drupertita, alias tripartita adhibenda. Deinde non semper à propositione, sed aliquando ab assumptione exordientur.

neque

neque eadem ratione partitionis expolire : sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile actu sit.

77. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes ^a in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitiùs & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

78. ^a Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio ^b diluitur, aut infirmatur, aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod per sonis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Iterumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis ; quos qui observant, faciliùs ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

79. ^a Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave : aut, his concessis, complexio confici ex his negatur : aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur : aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur,

^a Refutatio. ^b dissolvitur, vel debilitatur, vel minuitur.

^a In philosophia] De syllogismi, quæ perfecta est argumentatio, figuris, moque singularum figurarum, multa putant Logici, quæ si cum his præpositionibus comparentur, videri pos-

sunt obscura.

^a Omnis argumentatio reprehenditur] Consule notas in lib. 2. ad Herennium num. 31. & sequentibus.

cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus.

80. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quam sapientiam, malit. ¹ Aut ex contrario quodque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officii cupidior sit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse avarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidit qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur? ut ² Curius pro Fulvio: ³ *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere.*

81. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: Deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: Postremò scisse eum, de qua quaeritur, ejus rei legem & consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut

¹ *Aut ex contrario*] Perinde enim propositio contraria fidem obtinebit. Quis est, qui non pecuniæ cupidior sit, quam officii?

² *Curius pro Fulvio*] Inficetur quispian orator, quantum ex hac unica ipsius propositione colligere licet; hunc

certè inter claros oratores Tullius non annumeravit.

³ *Nemo potest uno aspectu*] Quod hactenus hoc dicto Damonis Ecloga VIII. Virgilii refellitur.

Ut vidi, ut perii! ut me malus obpressit error!

à se potius, quàm ab adversariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur.

82. Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione : ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur ; & quo in loco hoc genus, cujus causa afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde ¹ quid res cum re differat, demonstrabitur : ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. ² Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maximè firmatur : laude eorum, qui judicarunt : similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum : & demonstrando, difficilius, & majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet : ³ ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit : & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicavit, judicium fieri videatur.

¹ *Quid res cum re differat*] Id videre licet sub initium libri iv. ad Herennium. Qui in illustrandis rhetoricis figuris vetera novis exemplis præferent, hac inter alias ratione utebantur, quod, ut testimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur, ideoque à probatissimis deprimi possit. Eorum opinionem utriusque rei dissimilitudine proposita sic refutat Cornificius. *Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi . . . .* Hoc igitur inter exemplum & testimonium : exemplo demonstratur id quod dicimus, cujusmodi sit : testimonio esse illud ita ut dicimus, confirmatur. Præ-

terea oportet testimonium cum re convenire : aliter enim rem non potest confirmare : at id, quod illi faciunt, cum re non convenit.

² *Si judicatum*] De confirmatione loci à præjudiciis modò dictum n. 48.

³ *Ex contrariis locis*] Tullius pro Cluentio n. 97. sic elevat præjudicia, *At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, majestatis : ut intelligas hoc judicium cum illo non esse conjunctum. At est hoc illi crimen obiectum. Fateor : sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cosconii litteris & multorum testimonio planum factum est : quod crimen erat proprium illius quæstionis, & qua res lege majestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Jam ista divinatio est.*

83. Oportet

83. Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferratur: nam his rebus auctoritas iudicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò ficti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehenduntur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehenditur: si falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Si inverecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parvi auditu aestimet?

Hic, si vereri dixeris, sive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehenditur: Immo verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu aestimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est.

84. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, surripueris necesse est: sed neque emisti, neque hæreditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris.

85. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ¹ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum,

¹ *Sectio*] Sumitur pro bonis damnatorum & præda hostium quæ sub hasta venditur, prædam enim milites captam inter se secabant ac dividebant. *Sectores*, inquit Alconius, sunt dicti, qui

spem lucri sui secuti, bona condemnatorum simul auctionabantur, proque his pecunia pensabant singulis, ac in posterum pro compendio sive utilitate sua singula quæque pecunia vendituri.

quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicatur: hoc est, si exempli causa, ut in eodem versetur, poterit ostendi hæreditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint adversarii; Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur.

86. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, vivit: si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccavit, numquam corrigitur: sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

87. Quum autem, his concessis, ^a complexio ex his non conficitur: hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militibus visus esses: non es autem ab his visus: ¹ non es igitur

^a Conclusio non rectè infertur.

¹ Non es igitur profectus ad exercitum. Concludi debuit: igitur ad exercitum non venisti. Aliud est ad exercitum proficisci, sive itineri se committere ad exercitum, aliud est venire, sive pedem inferre in ipsa castra. Viciosissima igitur conclusio, qua colligitur id, quod nullatenus positum fuit sive in propositione sive in assumptione. Nota est hæc Logicorum regula: nihil debet esse in

consequente, quod non fuerit in antecedente. Idcirco enim termini, ut ipsi aiunt, conjunguntur in conclusione, quia conjuncti sunt in antecedente cum medio termino; si ergo non fuerit aliquis cum medio conjunctus, in conclusione non conjungetur: qui autem non fuerit in antecedente, certè non conjungetur cum medio, qui in solo antecedente locum habet.

profectus

profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmenda: aliud enim, quàm cogeatur, illatum est.

88. At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquid pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis. Pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. Conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

89. Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde ^a hoc approbant plurimis verbis. Post assumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. ¹ Id ex iis, quæ sumpserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si re-

^a Ut propositio prima excidat è memoria.

¹ Id ex iis, quæ sumpserant, non conficitur] Recta conclusio hæc esse de-

buit, verisimile est igitur illum occidisse.

motum,

motum, si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum.

90. Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. Non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset? Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut si perspicuè rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

¹ *Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo, sola ut restituam, paro.*

91. Remotum est, quod ² ultra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non ² P. Scipio Corneliam filiam T. Graccho ^b collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommo- dum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio:

³ *Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegnata ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, ⁴ cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis. Nam hoc non magis seditiosus, quàm ambitiosus, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quidam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ quærendæ in-

^a Longius quàm necesse sit. ^b dedisset uxorem.

¹ Cum te expetebant] Eadem habet Cornificius lib. 11. ad Herennium n. 40.

² P. Scipio] Africanus major Corneliam filiam nuptum dedit T. Graccho, qui ex ea suscepit Gracchos duos seditionibus suis celebres, de quibus in libro de Claris Oratoribus dicendi locus erit.

³ Utinam ne in nemore] Vide sis lib. 2. ad Herennium n. 34.

⁴ Cum aut communia describit] Definitio enim non tantum partem communem, quæ genus dicitur, sed etiam propriam, quæ differentia, debet explicare.

telligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

¹ *Ebo tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,*

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

92. Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulysses accuset, in hoc maximè commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum Ajacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut iis, qui audiunt: aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, ² Capionis legem judicariam laudet.

93. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: Aut se amico adesse ³ propter benevolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se perventurum.

94. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte offe-

¹ *Ebo tu, dii*] Sensus horum verbum expositus lib. 2. ad Heren. n. 40.

² *Capionis legem judicariam*] Q. Servilius Cypio consul anno U. C. 100XLVIII. ante Christum cvi. legem tulit, qua judicia, quæ ad solos equites C. Gracchus transfulerat, cum senatoribus communicarentur.

³ *Propter benevolentiam*] Amare alterum, inquit Aristoteles lib. 2. Rhe-

tor. cap. 4. est velle alicui bona evenire non sua, sed illius ipsius causa qui diligitur, &c. quantum est in se, ea curare ut eveniant. *Ἔστω δὲ τὸ φίλον τὸ βίον διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγαθὰ ἐκείνου ἔκτα, ἀλλὰ μὴ αὐτοῦ καὶ τὸ κατὰ δόξαν αὐτοῦ ἀγαθὸν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς.* Itaque qui amicitia dicitur alteri succurrit, non suis, sed ipsius utilitatibus tantum consulit. Ipseque Tullius Aristotelis vestigia persecutus sic definit lib. 2. de Inventione.

cit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est: nam ¹ Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut ² Amphion apud Euripidem: item apud ³ Pacuvium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitii reprehendat. Aut, si qui, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem.

95. Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

⁴ *Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus: verum in ætate utile*

¹ Eriphyle] De qua Cicero Verrina vi. n. 39. Eriphylam, inquit, uxorem Amphiarai accepimus in fabulis ea fuisse cupiditate, ut, cum vidisset monile ex auro, ut opinor, & gemmis, pulchritudine ejus incensa salutem viri proderet. Eum nempe conjux ad bellum Thebanum, quod sibi fatale intelligebat, ire detrectantem Polynici prodidit.

² Amphion apud Euripidem] Euripides Atheniensis, licet alias in argumentis disponendis non ubique sit felix, ut ait Aristoteles in poetica cap. 14. tamen maxime tragicus poetarum omnium videtur. A canibus Archelai regis, qui tum forte venatum exierat, in sylva discerptus obiit Olympiadis xxi. anno 3. ætatis LXX. ante Christum

ccccx. Ex nonaginta duabus fabulis, quas scripsit, non supersunt nisi novemdecim tragediæ. Inter eas, quas injuria temporum nobis invidit, desideratur illa, in qua Amphion vituperata musica, sapientiam laudabat.

Amphion porro Jovis ex Antiopa, vel, ut alii tradunt, Mercurii filius, saxa ad condendas Thebas sono lyra traxisse fingitur à poetis; qui sic indicabant agrestes prius & incultos homines ad civilem vitam ab Amphione eloquentiæ vi ac suavitate fuisse translatos.

³ Pacuvium] De quo diximus lib. 2. ad Heren. n. 36.

⁴ Amicum castigare] Hæc ibidem superius explicata numero 35.

*Et conducibile : nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia.*

Aut eadem, hoc modo : Maximum malum est avaritia : multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo : Maximum bonum est amicitia : plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

96. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè versabitur, cum aliquid, quod contrà dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus : Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur : quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac dereprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

97. Hermagoras degressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa, atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem, displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

98. Conclusio est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res dispersæ, & diffusæ dictæ, unum in locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam

a *Propria iudicii questione.*

tractari

tractari intelligetur : ^a sin variè fiet, & hanc suspicionem, & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes ^a transire breviter argumentationes : tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmâris : tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo : Illud docuimus, ^b illud planum fecimus. Ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare.

99. Atque in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere : & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparisonem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admo-neas : tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuire. Personam, hoc modo : Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quod possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes : alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desi-

^a Exponere paucis. ^b illud demonstravimus.

¹ Sin variè fiet] Levabit auditoris fastidium orator enumeratione variis figuris distincta. Insignis est in eo genere peroratio pro Cluentio n. 189. Jam enim profecto videtis, judices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis mea de matre dixisse, &c. Et n. 200. Quare, judices, si scelus edixit : prohibete aditum matris à filii sanguine : dato parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum : patimini, matrem, ne orbata filio lateatur, victam potius vestra aequitate discedere. Sin autem, id quod vestra natu-

ra postulat, pudorem, bonitatem virtutemque diligitis : levate hunc aliquando supplicem vestrum, tot annos in falsa invidia periculisque versatum : qui nunc primum post illam flammam aliorum facta & cupiditate excitatam spe vestra aequitatis erigere animum & paulum respirare à metu capit. Et paulo post n. 202. Conservate A. Cluentium, restituite incolumem municipio : amicu, vicinu, hospitibus, quorum studia videtis, reddite : vobis in perpetuum liberisque vestris obstringite : vestrum est hoc, judices, vestra clementia.

deret,

deret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum.

100. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quærentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissimè transeat; ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

101. Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut ² Diis immortalibus,

1. *Indignatio*] Propriè dolor est ex æquitatis amore susceptus ob alicujus immerentis felicitatem, eò quòd non mereatur. Est ut & misericordia bonæ mentis indicium: liberale enim perinde est dolere de bonis malorum, ac de malis bonorum. Ita sentit Aristoteles, dum eam sic definit lib. 2. Rhetor. c. 9. *Ἐστὶ τὸ μισοῦν ἀγαθὸν ὅτι οὐκ ἔσται οὐκ ἀξίως εὐπραγῶν*, Indignari est dolore affici ex prospera fortuna alicujus, qui ea sit indignus. Ex ejusdem doctrina colligitur. 10. Quænam sit indignationis causa; nimirum æquitatis amor: adeoque nemo indignari possit de virtutibus aut rectè factis alterius, quæ lætitiæ potiùs afferunt; sed de iis fortunæ bonis, quæ cum sint virtutis præmia, addicta probis esse volumus: nec citra injuriam videntur ad immeritos posse transferri. 20. Quinam indignentur; ii scilicet, qui se dignos existimant virtutum præmiis, qui sunt æquitatis amaniores, qui aspi-

rant ad ea, quæ alii licet indigni nanciscuntur, qui nobiles sũnt & magnos honores consecuti. 30. Quibus indignemur; nempe novis hominibus, felibus improbis, exteris ad reip. administrationem accitis, indignis, inferioribus denique qui cum superioribus de aliqua re contendunt, ut filius cum patre, juvenis cum sene. Quæ cum ita sint, patet indignationis nomen hic à Cicerone latiùs extendi, quasque ejus commovendæ causas subjicit, perque ad odium, inimicitias, invidiamque concitandam pertinere.

2. *Diis immortalibus*] Nihil indignationem accendit vehementiùs, quàm cum ipsi superi, quorum violata est majestas, sceleris vindices appellantur. Quòd præstitit Tullius Verrina ultima n. 183. &c. Nunc te, Jupiter optime maxime, cujus iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum,

dignum

aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus fumetur ex ¹ sortibus, ex oraculis, vatibus, ² ostentis, prodigiis, responsis, & similibus rebus: item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. ³ Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, ⁴ quorum ex auctoritate indignatio fumitur, quod indignissimum est, an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. ⁵ Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si idem cæteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos ^b æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus.

102. ⁵ Quartus locus est, per quem demonstramus, multos ^c alacres expectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, cæteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas cor-

a Quorum auctoritas laesa dat locum indignationi. b imitatores. c attentos.

dignum regio munere, tibi factum ab rebus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regis manibus extorsit: cujusque sanctissimum & pulcherrimum simulacrum Syraculis sustulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melita & Sami, sanctissima & antiquissima simili scelere, idem iste omnibus donis ornamentisque nudavit; teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis & religiosissimis templis expilavit, &c. quæ suæ persequitur.

1 Sortibus] Hic sortes sunt oracula, responsa quæ à diis, aut eorum sacerdotibus edebantur.

2 Ostentis] Ostentum Labeo definit esse contra naturam cujusque rei genitum factumque. Ulpianus Tit. de Verbor. signif. At Tullius lib. 2. de Nat. Deor. n. 7. Prædictiones, inquit, rerum futurarum, quid aliud declarant, nisi hominibus ea quæ sint ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prædicia dicuntur.

3 Secundus locus] Exemplum habes Verrina 2. n. 51. quo loco M. Glabronem judicem ad severitatem contra Verrem exhortatur, Suscipe causam judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus, cum pop. Rom. & in laude & in gratia esse possit. Cogita qui sis, quo loco, quid dare pop. Rom. quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paterna legis Acilia veniat in mentem, qua lege pop. Rom. de pecuniis repetundis optimi judicii, severissimisque judiciis usus est.

4 Tertius] Tertii, quinti, duodecimi, quarti decimi, & quinti decimi loci exempla, quia sunt & facilia & passim obvia, prætermittimus.

5 Quartus locus] Adhibetur à Cicerone actio 1. in Verrem n. 47. Hoc est judicium in quo vos de reo, pop. Rom. de vobis judicabit: in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari.

rigi

rigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi possit.

¹ Sextus locus est, per quem consultò, & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, Voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. ² Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit.

103. ³ Octavus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque ^a factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficio, de quo agitur. Atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiiis remotum esse, hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineas, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps siqua proferantur in majores natu, in ⁴ hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus; in

^a Commissum.

¹ Sextus locus] Urgetur à Perseo qui Demetrium fratrem parricidii accusabat. Quid hoc nollis? quid ut inimicus ad iratum? quid cum ferro succinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum: commensatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, furius meum parare hoc tempore, pater, quo quentem audis. Nihil ego tanquam accusator criminosis, nec dubia argumentis colligendo, ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? aut ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavera accerse: possunt quidem omnia audere qui hoc ausi sunt: non tamen audebunt negare se deprobenso intra limen meum cum ferro, si ad te deducere, rem pro manifesto haberes: fatentes pro deprobenso habe. Livius lib. xl.

² Septimus locus] Crudele, tyrannicum dicatur facinus, aut potius quasi oculis subijciatur. Tullius pro Roscio Amerino n. 145. Prædix mea tu possides: ego aliena misericordia vivo: concedo, & quod animus aquus est, & quia necesse est: mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero, familia mea maxima uteris,

ego servum habeo nullum: patior & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem ladi à me putas? ubi tuis commedis officio? Quid tibi obsto? si spoliolum causa vis hominem occidere, spoliasti. Quid quaris amplius?

³ Octavus locus] Cujus exemplum illustrius non aliud exstat quam ultimum Verrina n. 170. Si hac non ad civem Romanos, non ad aliquos amicos nostra civitatis, non ad eos qui pop. Rom. nomen audissent; denique si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa & scopulos hac conquiri & deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanimata, tanta & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc verò cum loquar apud senatores pop. Rom. legum judiciorumque & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis Romanus illa cruce dignus, ceteri omnes simili periculo indignissimi judicentur.

⁴ Hospites] Qui amicos externos domi gratis excipiunt, ab iis eodem afficiendi beneficio cum peregrini proficiscuntur, dicebantur hospites.

mortuos,

mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit.

104. ¹ Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. ² Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quàm maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. ³ Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu evenerit.

105. ⁴ Tertiusdecimus locus est, si cum injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam, &

¹ Nonus locus] Suppeditatur eadem ultima Verrina n. 171. Paulo ante, judicet, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamur: & rectè ac meritò sociorum innocentium miseria commovebamur. Quid tunc in nostro sanguine tandem facere volemus? nam civium Rom. sanguis conculcatus existimandus est: quoniam id & solatis omnium ratio & veritas omnium postulat.

² Decimus locus] Hoc utitur Tullius Philippica 2. n. 63. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis exhauseras, ut tibi necessitas esset in pop. Rom. conspectu vomere potius. O rem non modò visum sedam, sed etiam auditu? Si inter canam in tuis manibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in catu vero pop. Rom. negotium publicum gerens, transierit equitum, cui rustare turpe esset, et vomens frustum esculentis vinum redolentibus, gremiam suam & talum tributum implevit.

³ Undecimus locus] Quo Demetrius parricidii causam dicens, in fratrem Perseum accusatorem invidiam derivat. Non hodie me primum frater accusat, sed hodie me aperte nullo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentia, te errori veniam impetrare. In eo ubi praesidium esse oportebat, ibi exitium est. Livius lib. XL.

⁴ Tertiusdecimus] Adhibitus est à Cicerone in Rosciana n. 146. & 147. Quis unquam prado fuit tam nefarius: quis pirata tam barbarus, ut, cum integram pradam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrabere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnare eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quicquam habere jam reliquum vides, quod ei detrabere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides: quem tu à patrimonio, tanquam à naufragio, nudum expulisti.

D d

arrogantiam

arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè sumetur.

106. ^a Conquestiois autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. ^a Conquestio, est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter & sententiosè, maximè dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

107. Deinde ^a primus locus est misericordiæ, per quem,

^a Commiserationis. ^b flebitur.

^a Conquestio] Commiseratio vocatur à Cornificio. Aristoteles lib. 2. Rhetor. cap. 8. misericordiam his verbis definit. Ελεος ἐστὶ λυγρὰ τὴν ἐν τῷ παρορμητικῷ φθαρτικῷ καὶ λυγρῷ τῷ ἀναλίσσει τὴν ἡδονήν, ὃ καὶ αὐτὸς ὑποδοχέσθαι ἀδύναται, ἢ τὸν αὐτὸν τινα, καὶ τὸ τοῦ ἑαυτοῦ καὶ ἑτέρου. Misericordia est dolor quidam susceptus ex opinione mali, quod aut exitium aut dolorem offert ei, qui illa fortuna sit indignus; quod & ipse existimet se pati posse aut suorum aliquem, & præcipue cum id malum propinquum videtur. A misericordia penitus alieni sunt, ut notat ibidem Aristoteles, & omnino infelices, & omnino felices. Misereri solent qui mala passi sunt, & ex iis evasere; senes, rerum periti, & qui numerosam habent familiam. Eorum miserentur, qui sunt similes moribus, ætate, dignitate, qui propinqui & familiares, qui graviora meritis patiuntur, & qui talia se meritis esse profitentur, & qui patiuntur à quibus non oportebat. Denique ut lugemus ea maximè flebiliter, quæ nobis aliqua nostra quidem, sed levi culpa contigerunt, ita iis maximè condolemus, qui sibi ex errore aliquo calamitatem accersive-

runt. Itaque non movemur ad miserationem iis casibus, qui viros illustres, eosque planè immerentes opprimunt: similiter quæ plena sunt atrocitatis stuporem potius quàm dolorem afferunt.

^a Primus locus] Excitanda misericordiæ locos insigniores tantum exemplis illustrabimus. Et hujus quidem loci specimen dabit peroratio pro Muræna n. 88. &c. Si, quod Jupiter omni avertat, hunc vestrum sententiis afflictoris: quid se miser vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis antè diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem, qua misera molis consulem osculata filium suum, nunc cruciatur & sollicita est; ne eundem paulo post spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem aut domum appello, quem nova pars legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectuque privas? Ibit igitur in exemplum miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti.

quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. ¹Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, ²pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, &c, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passim, perpeffurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur.

108. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse; & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audiui, non extremum ejus spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit.

2 Gaudium, quod percipiebatur de puero.

reverti. An se in contrariam terrarum partem abdet, ut &c.

[¹Secundus locus] Hoc utitur apud Sallustium in bello Jugurthino Adherbal apud senatum Romanum conquerens re regno fortunilque omnibus expulsum. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Jugurtham beneficiis suis ratus est nobis conjunctum fore. Alter eorum necatus est, alter ipse ego manus impia vix effugi. Quid agam aut quò potissimum infelix accedam? generis præsidia omnia extincta sunt. Pater, uti necesse erat, natura concessit: fratri, quem minimè decessit, propinquus per scelus vitam eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, alium alia clades oppressit. . . . Jam jam,

frater animo meo charissime, quanquam tibi immaturo, & unde minimè decuit, vita erepta est, tamen latandum magis quàm dolendum puto casum tuum. Non enim regnum, sed fugam, exsilium, egestatem, & omnes has, quæ me premunt, arumnas cum anima simul amissi. At ego infelix in tanta mala precipitatus, pulsus ex patria regno, rerum humanarum spectaculum præbeo: incertus quid agam, tuasne injurias persequar, ipse auxilii egens: an regno consulam, cuius vita necisque potestas ex alienis opibus pendet. Hoc unum exemplum plurimis locorum consequentium etiam accommodari potest.

109. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: ut, si¹ ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur.² Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari.³ Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minimè conveniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à quibus indignum est, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui⁴ per obsecrationem sumitur: in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & supplici oratione,

¹ Si ad equum] &c.] Cautè admodum tractandus hic locus, nisi quis orationis suæ potius quàm alterius rei misericordiam excitare velit. Quis enim hac ætate nostra patienter audiat apostrophen ad equum commiserationis movendæ causa? Longè rectius personas loquentes inducit Cicero, ut in Miloniana n. 93. *Ma quidem exanimant & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: siet hac urbi praelara, mihi quæ patria charissima, quoque modo morita de me erit: tranquilla repub. cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen persolvantur: ego cedam atque abibo: si mihi rep. bona frui non licuerit, ac carebo mala: & quamprimum tetigero bene moritam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! à spes fallaces! à cogitationes inanes mea!*

² Decimus] Eleganter adhibetur à Cicerone in peroratione pro Sylla n. 89. *Hic vos orat, iudices, parvas, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suæ gratulari sinatis: huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori, quàm disciplinarum. Non jam de vita P. Sylla, iudices, sed de sepultura*

contenditur: vita crepta est superiori iudicio, nunc, ne corpus ejiciatur, liberamus. Quid enim est huic reliqui, quid eum in vita hac teneat? aut quid est, quàm obrem hæc cuiquam vita videtur?

³ Tertiusdecimus] Repeti potest ex undecimo loco movendæ indignationis. Hic Demetrius sui miserationem thirum in modum excitat, dum fratri conciliat invidiam.

⁴ Per obsecrationem] Ita Cicero pro Plancio n. 102. *Quid enim possum aliud, nisi morere, nisi flere, nisi te cum mea salute compleri? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Hic exsurge tamen, quæso, retinebo & complerè: nec me solum deprecatores futurarum tuarum, sed comitem scilicet que profitebor. Non ego meis oratum beneficium à vobis deprecor, iudices, sed eisdem salutis mea: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: morumque vos simul miserrimos & optimos obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimici mei, hu præsertim, qui ego pro vestra salute suscepi, dare letitiam, gloriantibus vos jam oblivis mei, salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hostes existisse, &c.*

ut
fed
nos
not
plur
futu
ms,
prof
& o
stion
rhe
quon
dixi
quæ

2
Milon
infelic
Milo,
per co
pudob
trunc
unc
lucum
theri
vultu
qua est
tuisse
te acqu
2
tina
murus

ut

ut misereantur. ¹ Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. ² Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutiùs in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit ³ rhetor Apollonius, ⁴ LACRYMA NIHIL CITIUS ARESKIT. Sed quoniam & satis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longiùs processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

¹ Quintusdecimus] Usurpatur in Miloniana n. 102. O me miserum! infelicem! revocare tu me in patriam, Mito, potuisti per hoc: ego te in patria per eandem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alium putant? Quid tibi, Q. Frater, qui tunc abes, conserti mecum temporum illorum? me non potuisse Miloni salutem ferri per eosdem, per quos nostrum illo servasset. At in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus: a quibus non potuisse? ab iis qui maxime P. Clodii morte acquirerunt: quo deprecante? me.

² Sextusdecimus] In eadem Miloniana habetur n. 100. Huius lacrymæ non movetur Mito: est quodam incredibilem

animi robore. Exsiliis ibi esse putas, ubi virtuti non sit locus: mortem, naturæ finem esse, non penam. Sit hic ad morte qua natus est: quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipsam ejicietis? & erit dignior locus in terra ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, &c.

³ Rhetor Apollonius] Hic fuit Alabandensis: Est autem Alabanda oppidum Asiæ minoris. Est etiam alter Rhodius Apollonius item artis oratoris pericissimus, de utroque Tullius lib. 1. de Orat. num. 77.

⁴ Lacryma nihil citius arescit] Vide lib. 2. ad Herennium n. 50.

INTERPRETATIO

NOTA

M. TULLI

M. TULLII CICERONIS
R H E T O R I C O R U M,

S E U D E
I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,
L I B E R S E C U N D U S.

A R G U M E N T U M.

P R O O E M I U M. *De judiciali genere, & constitutione conjecturali, hujusque tractanda locis tum ab actore, tum à reo. De constitutione definitiva. De translativa constitutione: de generali constitutione, cujus duæ partes negotialis & juridicalis explicantur. De scripti contraversiis. De genere deliberativo, deque honesto & utili. De genere demonstrativo.*

I.¹ **C** R O T O N I A T Æ quondam, a cùm florent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum ² Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque ³ Heracleotem Zeuxin, qui

I N T E R P R E T A T I O.

² Cùm verum omnium abundantia divites essent.

N O T Æ.

¹ *Crotoniata*] Croto urbs Brutiorum in Magna Græcia, quæ pars Italiæ est, nunc regno Neapolitano respondens. Dicitur *Crotonæ*; multo minus celebris quàm priscis illis temporibus, quibus ceteros belli pacisque artibus longe superabat, ut patet ex Justinii libro xx.

² *Junonis*] Saturni filia fuit Juno,

Jovis, ut fabulantur, & soror & conjux.

³ *Heracleotem Zeuxin*] Zeuxis pingendi arte celeberrimus florere incepit, teste Plinio lib. xxxv. cap. 9. Olympiadis xcv anno iv. ante Christum cccxcvii. Immenfis opibus acquisitis, opera sua gratis largitus est, quod ea nullo

tum longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter ^a fani religionem remansit : &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, ¹ Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe acceperant, libenter audierunt. Putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magno opere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum.

2. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicdò quæsit ab eis, ² quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in ³ palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. ⁴ Et enim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus, ^b corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex ⁵ gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur : Horum, inquit, sorores sunt

^a Templi. ^b corporum robore ac liberali specie præstiterunt.

nullo pretio permutari posse diceret. Dicitur Heracleotes : ar ex qua Heraclæa oriundus ? sunt enim hujus nominis urbes omnino octodecim. Nullus, quod sciam, veterum tradidit ; ex ea ortum duxisse conjicimus, quam in magna Græcia inter Metapontum & Tarentum collocat Appianus in Annibalicis.

¹ Helena.] Quæ filia Jovis ex Leda, nupsit Menelao, & à Paride rapta propter excellentem pulchritudinem, belli Trojani causa fatalis exitit. Ita post Homerum poëtæ omnes & plerique historici. Tradit tamen Herodotus ex multorum sententia Helenam nunquam venisse Trojam, & Dion Prusæensis eam parente fratribusque consentientibus collocatam fuisse Paridi ; neque Trojanos à Græcis devictos, sed Græcos ictu federe ab obsidione destituisse. Homerum autem, quo gentis suæ tegeter ignominiam, rerum omnium seriem fabulis immutasse.

² Quasnam virgines.] Idem præstitit Zeuxis cum Agrigentinis : facturus tabulam, quam in templo Junonis publi-

cè dicarent, eorum quinque virgines elegit, ut quod in quaque laudatissimum esset, pictura redderet. Plinius lib. xxxv. cap. 9.

³ Palæstram.] Locum ubi exercentur pueri. *αἱ τῆς παλῆστρας ἀλυστῆρας* nomen ductum, quod ad eam ibi formarentur.

⁴ Et enim quodam tempore.] Hinc illud ad Crotoniatarum commendationem proverbium. *Κροτωνιάδων ὁ ἰσχυρὸς, πρὸς τοὺς ἄλλους ἑλλήνων.* Crotoniatarum postremus, primus reliquorum Græcorum. Fluxit adagium, ut ait lib. vi. Strabo, ab incomparabili eorum in certaminibus excellentia, adèd ut aliquando septem athletæ, qui in ludis Olympiacis cæteros vicerant, omnes pariter fuerint Crotoniatæ. Jactabatur & illud *Μάταια τὰλλα παρὰ Κροτωνίαν τῆσσι.* Frustra sunt alia præ Crotonis urbes. Milo Crotoniata reliquos omnes athletas incredibili corporis robore longè superavit.

⁵ Gymnico certamine.] In quo scilicet pro more veterum athletæ nudi certabant : *γυμνὸς* nudus.

apud

apud nos virgines : quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex^a animali exemplo veritas transferatur.

3. Tunc Crotoniæ publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit ; quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ided quod nihil ^b simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo ^c muneratur.

4. ^d Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur : sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerptimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque ^e libavimus. Ex his enim, ^f qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia visa est, aut à bene inventis alicujus recedere, ^g si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, ^h cujus aliquo bene præcepto duceremur.

5. Quod si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent : non tantopere in vitiis perseverarent : aliquanto ⁱ levius ex inscientia laborarent. ^k Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex

^a Ex animato exemplari. ^b in re, quæ sit uniusmodi. ^c tribuit. ^d quandoquidem id consilii cepimus, ut scriberemus institutiones oratorias. ^e collegimus. ^f qui nominis sui memoriam apud posteros commendarunt. ^g si quis ejus error nobis displiceret. ^h cujus aliquibus bonis institutionibus diceremur. ⁱ paulo minor esset eorum ignorantia. ^k si tam periti essemus artem hujus oratoris, quàm Zenxis pictura.

maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit.

6. Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo, atque inventore ¹Tisia, repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquesta cura perspicuè conscripsit, atque ²enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitate, & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiunt, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur.

7. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in ³medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus. ⁴Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, ⁵sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus.

8. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diversis ⁶sicut familiis, quarum ⁷altera cum

¹ Aristoteles veterum rhetorum omnium præcepta in unum volumen collegit. & eas perspicuè. c. perspicuè exhibuit. ² Aristoteles discipuli. ³ Aristotelis & Isocratis familia. ⁴ Isocrates Aristotelis.

¹ Tisia] De quo Tullius lib. 1. de Orat. n. 91. & in Bruto n. 46.

² Ab hoc autem] Peripatetici, quorum princeps fuit Aristoteles, magistrum vestigia persequuti, præcipuam philosophiæ operam ita dederunt, ut rhetorice studio non abjicerent. Theophrastus Aristotelis discipulus inter alia quam plurima, quæ recenset Laertius, scripsit *ἡθικὰ καὶ πολιτικά* a. *ἡθικὰ καὶ πολιτικά* de arte rhetorica librum.

unum, de artibus rhetoricis formas LXX. Demetrius Phalereus, eodem teste Laertio, Theophrasti auditor dum de rhetorica libros composuit.

³ Sicut & ipse] Gloriam Xenocrati Calchedonii philosophi, qui Platonem audiebat, morus Aristoteles, inquit Victorinus, philosophiam exercuit: gloria Isocratis morus rhetoricæ præcepta conscripsit.

versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò ^a omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata; unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

9. Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, quantopere eligenda fuerunt, tanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteruisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, faciliè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum.

10. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquidque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commodè hæc perscripisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

11. Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, & constitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expoli-

tio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

12. Omnis & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est ¹ in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutionis genere, uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut ² recusatio conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile: nam cæteri utilitatis modò finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt.

13. Quorum igitur generum fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera ^b simili implicata controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

14. Nunc à conjecturali constitutione ^c proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, est consecutus. Cum hoc, ut ferè fit, in via sermonem contulit; ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in eandem tabernam divertissent, simul coenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Coenati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos

^a Defensio. ^b qua simili habent controversia genus. ^c incipiemus.

¹ In aliquo eorum] Scilicet in genere constitutionis vel conjecturali, vel definitivo, vel generali, vel translativo;

de quibus jam quantum satis fuit, dictum supra.

haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos arctius jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium^b propter appositum & vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit.

15. Ille autem, cujus gladio occisus erat facta, multò ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel & superius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & cum quibusdam^c diversoribus illum, qui antè exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium ejus & vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

16. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen, ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

17. Causa distribuitur in impulsione, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia,

^a Gravius. ^b juxta possum. ^c hospitibus.

1. Impulsio est, &c.] Impulsio comprehendit animi motus, quibus ad agendum sepiissime excitamur, & causa efficiens locum habet. Ita cum probare contendit Cicero non Milonem Clodium, sed Clodium Miloni struxisse insidias, ostendit nullo Milonem, gravissimo Clodium odio egulceratum fuisse, n. 35. At valuit odium Milonis, fecit iratus, facit inimicus, facit ultor injuria, punitor doloris sui. Quid si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio quam in Milone,

sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vulpis amplius? quid enim odisset Clodium Milo segetem ac materiam sui gloria, præter hæc civile odium quo amicos improbi odimus? Ille erat ut odisset, primum conservatorem salutis meæ; deinde vexatorem suorum, demitorem armorum suorum; postremo etiam consensorem suum: res enim Miloni, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vivit. Quo tandem animo hoc tyrannum vulpsi creditur? quantum odium illius, & in hoc mine ingulsa, quam etiam iustum?

agritudo,

egritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potnerit : & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit.

18. Ratiocinatio autem, est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitiae quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriae, si pecuniae, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi causa : nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur : aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, praeteritur.

19. Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis : nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. ¹ Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsus aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum

¹ Ergo accusator, &c.] In ea declaratione quae attributa Quintiliano inscribitur, Cacus in limine, Parricidii crimen caeco alioquin in novercam sic retorquetur sumptis ex hoc loco argumentis. Non est difficile ut maritum uxor occidat, si non est difficilius ut filius patrem. Non est, judices, quod putatis inter mulierem & virum de scelere quari : neque est quod se novercae sexus occasio- ne saecetur. Major est cecitas infirmitas. Sunt & feminas ad scelera vires, cum habent causas virorum. Quia imo si interroget, facilius hac postera matris, alium, ira corrumpunt ; & quoniam non

habent roborem tantum, unde vitia mentium vincant, plerumque facinus infirmitate fecerunt. Sane tamen illis sceleribus sufficere non possunt, quae distursum, quae evigunt laborem ; quod vero tam muliebri possis invenire facinus, quam occidere hominem juxta te facientem ? ingredi senem, qui se tui credideris amplexibus ? cujus feminas ipsa disponas ? ... Non est, judices, incredibile ut occideris mulier hominem, quem dicitur potuisse cacus occidere . . . . Cacus non insciuit, non edixit, non concupiscit : & cum corpora nostra vigorem de luminibus accipiant, perant cum suis vitia causa.

videatur,

videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.

20. Cum autem non impulsione, verum rationatione aliquem commisisse quid dicet, ¹ quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quam maximè poterit, ut, ² quoad ejus fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimavit. Item, si dominationis, si pecuniæ, si amicitiae, si inimicitiarum; & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debet.

21. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum.

22. Hoc intellectu, ^b si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum: nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, ^c illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est.

23. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii,

^a Quantum fieri poterit. ^b si quis reus dicit nullam esse pecuniam, qua debeat esse charior aut jucundior quam vita fratris, aut amici, aut denique officium: non oportet hoc ab accusatore negari. ^c res qui accusatur.

¹ Quid commodi? In rationatione spectantur causæ finales. Inde probat Cicero insidiatum fuisse Miloni Clodium, quod huic illius mors utilis fuisset futura, n. 32. Miloniana. Quoniam igitur pallo probari potest insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bel-

laa, docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvi. Atque Milone interfecto Clodium hoc assuebatur, &c.

qui

qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur : ut, si quis dicatur ^a alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit : aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod ejus testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad malefium profectus sit, considerare : & quo animo quid quique faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere.

24. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi : Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur : ¹ aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. ² Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrantur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos, ^b abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur.

25. Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & considerata. Defensor autem ex contrario primum ³ impulsione aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse conce-

^a Alium quam volueris interfecisse. ^b utetur.

¹ Aut potestas] Quæ vulgo eadem notione sumuntur potestas & facultas, hic distinguuntur, ut annotat Victorinus, cuius mentem recte Vossius explicat. Potestas proprie respicit naturam personæ, qua aliquid ei inest aut deest : quomodo negamus homini debili suppetere vires ac potestatem male mulcandi hominem fortissimum. At facultas respicit res extrinsecus advenientes, locum, tempus, & similia : qua ratione negabat Clodius sibi qui in urbe non fuisset, facultatem fuisse violandi Cæsaris conjugem.

² Potestas, &c.] Et potestatem & facultatem & voluntatem interficiendi Milonis fuisse. Clodio egregiè & fuscè

Tullius ostendit in Miloniana n. 53. &c. Videamus nunc id quod caput est, &c. Quem locum, quia longior est, describere non vacat.

³ Impulsionem aut nullam] Obiectum Muræne crimen dissolutæ vitæ ex hoc capite Cicero refellit pro Muræna n. 13. Saltatorem appellat L. Muranæ Cato. Maledictum est, si verè obijcitur, vehementius accusatoris : sin falso, maledici convicatoris. Quare cum ista sit auctoritas, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio, neque temerè consulem pop. Rom. saltatorem vocare : sed conspicere, quibus præterea vitii affectum esse necesse sit eum, cui verè istud obijci possit. Nemo enim ferè saltas sobrius,

det, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis, & natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commississe dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quàm lenissimè, quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa ^b à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

26. Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm aliis: aut incommodum sibi majus, quàm commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur.

27. Sin accusator dixerit, eam id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quod si

^a Secundum id quod habet mirum. ^b quæ causa est accusationis.

sebrus, nisi forte insabit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque humile: sumptuosi convivii, amani loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necessario est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest, nullum turpe convivium, non amor, non commessatio, non libido, non sumptus ostenditur: & cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non poteris, in eo te undram luxuria reperiturum putas?
[Quid si dubitaveris?] Luculentus est Ciceronis locus pro Dejotaro n. 15.

quem delatorem reum conjurationis adversus Casarem defendit. Cujus tunc furoris fuit omnes reges, quantum multi erant fructus, omnes liberos populi, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se arma excitare? quoniam illa modo cum regibus cum domo, cum conjuge, cum charissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecit, sed etiam cogitavit. Nihil credo hac homo inconsultus & temerarius non videbat. Quia considerat illud? qui rector? qui prudensior? quamquam in loco Dejotarum non tam ingenuis & prudentia, quàm fide & religione vita defendendum puto.

dubitaverit,

dubitaverit, summæ fuisse amentiae, dubia spe impulsus, certum in periculum se committere.

28. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur : sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen voler transferre. Ex persona autem conjectura capietur, si ea res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Nam & de nomine nonnumquam aliquid suspicionis nascitur. ¹ Nomen autem cum dicimus, ² cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur : ut si dicamus, ³ idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino consilio sit : ⁴ aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

29. ⁴ Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier ; hujus an illius civitatis sit ; quibus sit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspensiones, cum, quemadmodum, & apud quos,

^a Vel aliquem induxisse in fraudem homines Græcos ignaros, propterea quod illi appellarentur Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius.

¹ Nomen] Ad eliciendam facti conjecturam aut nihil aut parum admodum valet notatio nominis. Quis enim ferat exempli gratia ideo dici aliquem deceptum quod appelleretur Cæcilius, aut Clodius, aut Mutius, quippe & Cæci & Claudi facili subvertantur, muti autem conqueri non possint. Nomen proderit tamen ad ridiculum, cum aliunde factum investigatum fuerit. Tullius lib. iv. in Verrem n. 53. Quod unquam, iudices, hujusmodi everriculum ulla in provincia fuit ?

² Cognomen] Vocabulorum, quibus apud Romanos capita censebantur, quatuor erant genera. Prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen est, quod nominibus gentilitiis præponitur, ut Marcus, Publius. Nomen proprium est gentilitium, quod originem gentis vel familiæ declarat, ut Porcius, Cornelius. Cognomen est, quod uniuscujusque proprium est, & nominibus gen-

tilitiis subjungitur, ut Cato, Scipio. Agnomen verò est, quod extrinsecus cognominibus adjungi solet ex aliqua ratione vel virtute quæsitum, ut est Africanus, Numantinus, & similia. *Dionysius Halicarnassensis*. Testatur Appianus in *τῷ πρῶτῳ τοῦ Ρωμαίων* à Romanis primum unum nomen, nempe regnante Romulo & primis regibus, postea duo, deinde tria nomina adhibita.

³ Idcirco aliquem Caldum] Qui caldus sive calidus est, servida est & præcipiti indole.

⁴ Et de natura] Hinc perinde atque ex victu, fortuna & consilio firma conjecturarum ac suspicionum argumenta deducuntur. Quorum omnium insignia reperies exempla in Ciceronis orationibus, quæ versantur in statu conjecturali, pro Roscio Amerino, pro Cluentio, pro Flacco, pro Sylla, pro Dejotaro, &c.

& à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat.

30. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quodd & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

31. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis: nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

32. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit ^a improbatione hominis uti. Nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi animus ejus, qui insimulatur, in eam suspicionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, ^b si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare ^c vitam ejus, quem arguit, ex antè factis ac-

^a Adhibere vituperationem hominibus ^b si animus ab omni sceleris labe purus demonstratur.

^c Vitam ejus quem arguit] Ita Tullius in 2. Philippica præteritam Antonii vitam retexit n. 44. Visne igitur te inspicimus à puero? sic opinor: à principio ordiamur. Tenesne memoria prætextatum te decoxisse? Patrii, inquit, ista culpa est: concedo: etenim est pietatis

plena defensio. Illud tamen audacia tua, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decolatoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortuna vitio non suo decoxisset. Sumpsisisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti, &c.

culator

culator improbare debet, & ostendere, si quo in pari antè peccato convictus sit. Si id non poterit: si quam in similem antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse; possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquod factum avarum.

33. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantundem de facultate totius est defensionis diminutum.

34. Si nulli affinis poterit vitio reus antè admissio demonstrari; locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut veterem famam hominis, nihil ad rem putent pertinere, nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri: quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit: nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

35. Defensor autem primùm, si poterit, debet vitam ejus, qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia officia: ^b quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum ne-

^a Tantum auferetur de potestate defensionis. ^b ejus generis sunt officia in parentibus, &c.

cesse non esset, officii causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modò expositi sunt, facta esse dicet: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod ed^a confirmatius erit, si, cùm potestas impune aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

36. Hoc autem ipsum genus erit ed^a firmitus, ^a si eo ipso in genere, quo arguetur, ^b integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cùm avaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, perquam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, ^c castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium.

37. ^a Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt: aut falsò venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obtreptione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut diffi-

a Certiori argumento probatum. b innocens. c optimum.

1 *Si eo ipso in genere*] Hac est præcipua Tullii solertia, ut in teo eam inesse virtutem ostendat, quæ crimini, quo de agitur, maximè est contraria. Extollit Roscii pietatem, quem parricidii accusabant; Dejotari fidem, quem conjurationis reum ad Cæsarem detulerant. Nota tibi est, C. Caesar, inquit Cicero pro Dejotaro n. 16. hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Dejotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non sit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum presentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro

optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modò non credibiliter, sed ne suspiciore quidem, &c.

2 *Sin autem in antè acta vita*] Occupandi primum auditorum animi, & reo conciliandi, deterfa, si qua sit, prioris vitæ labe. Ita Tullius in causa Cælii n. 6. Nam quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est: id nunquam tam acerbesceret M. Cælius, ut eum puniret non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quarum in adolescentia forma & species fuit liberalis: sed aliud est maledicere, aliud accusare.

mili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitude, aut infamia leniri poterit oratione : negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur : quare, antè factis omiſſis, illud, ^b quod instet, agi oportere.

38. Ex facto autem ipſo ſuſpicionem ducentur, ^c ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur : atque hæ ſuſpicionem partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem convenire videntur ¹ genera eorum omnia, partes generum pleræque.

39. Videre igitur primùm oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur : quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda : nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum.

40. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas : quorum uniſcujuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, breviter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius ſit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt.

41. Deinde videndum eſt, quid adjunctum ſit negotio, hoc eſt, quid majus, quid minus, quid æquè magnum ſit,

^a Quam actor objicit. ^b de quo quaſtio eſt. ^c ſi totius rei geſtio ſuis omnibus in partibus examinetur.

¹ Genera eorum omnia] Generum nomine, ut ex iis, quæ conſequentur, patet, negotii attributa intelligenda ſunt ; ſcilicet primò continentia cum

ipſo negotio, deinde negotii geſtio, tum adjuncta negotio, denique conſecutio. Cuique generi partes ſuas ſubjicit Tullius.

quid

quid simile : ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquæ magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit : hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est : ut metus, lætitia, titubatio.

42. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ^a ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ^b ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio : ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspensiones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspensione junguntur.

43. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione ; primum potueritne aliquid fieri : Deinde ecquo ab alio potuerit : deinde facultas, de qua antè diximus ; deinde utrùm id facinus sit, ^c quod poenitere fuerit necesse : item quod spem celandi haberet : deinde necessitudo : in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quodd in itinere se tam familiariter ^d applicaverit, quodd sermonis causam quæsierit, quodd simul diverterit, cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quodd solus exierit, quodd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quodd cruentum gladium habuerit.

44. Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & exco- gitata, ² an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam

^a Num aliqua sit consuetudo. ^b quodnam sit facinus admissum. ^c ejus alterum oportuerit poenitere. ^d se comitem adjunxerit.

¹ Quod poenitere] Non insolens vel ipsi Ciceroni locutio, qui alibi dicit, Sapientis est proprium nihil quod poenitere

possit facere. lib. v. Tuscul. Quæst. n. 81.
² An ita temerè] Quisquis scelus cogitat, id plerumque cavet, ut ne deprehendi

temerè ad malefìcium accessisse. In quo quæritur, nūm quo alio modo commodiùs potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, ^a quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, ^b sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparisonis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent.

45. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & alias aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. ^c Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertrahabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.

46. Cùm animus hac intentione omnes totius negotii par-

^a Quomodo accusator & defensor debeant exponere omnia, ex quibus petuntur conjecturæ. ^b sed nostra præcepta simul conferendo, afferent ad ea mediocrem intelligentiam. ^c facilius aliquis poterit invenire locos status conjecturalis.

prehendi possit facinoris auctor. Vix ullus omnino temerè ad malefìcium accesserit. Non ineptè igitur pro cæco parricidii accusato dicebat rhetor ille in declamatione, quæ inscripta, Paries

palmarum, supponitur Quintiliano. Non esse cæci scelus, difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, ut facisse cæcus videretur. . . . Quisquis ferrum præparat sceleri, sic illud habet, ut suum negare possit.

tes considerabit, ^a tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus antè dictum est : & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur : quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe ^b quæstiones, testimonia, rumores : quæ contrà omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

47. Quare nobis & ⁱ ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præciendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. Nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex ^c iisdem attributionibus reperietur. ² Omni autem in causa pars argumentorum ^d est adjuncta ei causæ solum, quæ dicetur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commodè possit : pars autem est ^e pervagatior, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata.

48. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem : ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, ma-

^a Tum raconditi loci conjecturarum efferent sese in lucem : & cum ex iis separatim sumptis, tum ex iis simul sumptis fiens argumenta. ^b inquisitiones criminis per tormenta. ^c ex illis qua conveniunt negotio aut personis. ^d est ita propria causa, ut aliis causis communis esse non possit. ^e communis etiam aliis causis.

1 *ii videntur errare*] Duplicis generis locos distinguit Aristot. *ἑτεροῦς* alios, qui artificio oratoris indigent; *ἀντιῶν* alios, non quod omnino artis expertes sint, debent enim graviter & ornate tractari; sed quod eos ex natura causæ non eruat orator; scilicet extrinsecus tantum oblatos arte tractat. Fuere præcul dubio, qui mentem Aristotelis minus assecuti, ejusmodi locos *ἀντιῶν*, qui foris assumuntur, nullius ut exponerentur indigere artificii censerent, quos errare merito Tullius ait. Aristotelem enim, quod

nonnullis visum, hic fugillari, Ciceronis etiam adolescentis industria & ingenio prorsus indignum videtur.

2 *Omni autem*] Duum generum argumenta sunt; alterum proprium, commune alterum. Proprium est quod ipsius causæ & negotii est : ut Sex. Roscius, cum cædes facta est, Romæ non fuit; non igitur patrem interfecit. Commune est quod transferri in similes causas potest : filius patrem interfecit : reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura. *Victorinus*.

ximo supplicio esse dignum : quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum : Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi : ut suspicionibus credi oportere, & contrà, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, ^a aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est : pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

49. Distinguitur autem oratio, atque illustratur maximè, ^b rarè inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

50. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exereitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant : Suspicionibus credi oportere, & non oportere : Rumoribus credi oportere, & non oportere : Testibus credi oportere, & non oportere : Questionibus credi oportere, & non oportere : Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere : Ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem : Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes ^c diducuntur.

51. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem : & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum

^a Excitando motus indignationis aut commiserationis. ^b cùm loci communes rarè adhibentur, nec nisi cùm jam persuasi sunt auditores, & argumenta sunt confirmata. ^c quæ hinc inde sunt probabiles.

indignatione ostenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes, ex iildem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes : ſed illæ tenuiùs, & acutiùs, & ſubtiliùs tractantur : hi autem graviùs, & ornatius, & cùm verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. ¹ In illis enim ſinis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur : in his, tamenſi hoc quoque videri oportet, tamen ſinis eſt ² amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

52. Cùm eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa : ³ C. Flaminius is, qui ³ conſul remp. male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit : accerſitur majeſtatis. Intentio eſt, Majeſtatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulſio eſt, Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt, Majeſtatemne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam, tribuniciam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. ^b Judicatio eſt, Minuatne is majeſtatem,

^a Amplificatio, qua vehementiùs animi commoventur. ^b propria judicij quaſtio, & ſumma controverſiæ eſt.

¹ In illis enim ſinis eſt] Cujuſlibet argumenti ſinis eſt perſuadere; loci autem communis non perſuadere tantum, ſed etiam ipſius auditoris affectus ita commovere, ut ſponte nobis ſuffragetur.

² C. Flaminius] Hic tribunus plebis Coſſ. M. Emilio Lepido & M. P. blicio Malleolo anno U. C. 1033. ante Chriſtum 603. repugnante ſenatu legem Agrariam tulit, qua ereptus Senonibus Gallis ager militibus Romanis divideretur; ac ne exercitu adverſus ſe conſcripto, ſi in eadem ſententia perſeveraret, abſterritus eſt. Poſtquam pro Roſtris ei legem jam ſerenti pater manum iniecit, privato fractus imperio, deſcendit à Roſtris, ne minimo quidem

murmure deſtituta concionis reprehendus, ut narrat Valerius Maximus lib. v. cap. 4. Sancita nihilominus lex à Flaminiſ, ſenatu, ut probabile eſt, metu ſeditionis quieſcente : cum ex ea Polybius affirmet bellum Gallicum conſequens ortum fuiſſe.

³ Conſul remp. male geſſit] C. Flaminius iterum conſul anno U. C. 1033. ante Chriſtum 603. ſolita pertinacia contemptis ſuſpiciis cum Annibali ſeſe obtuliſſet ad lacum Trasimenum, iniquo loco, nec exſpectato collega, ſignis collatis, exercitu deſecto, quindecim Romanorum millibus interfectis, occiſus ipſe temeritatis poenas expendit. Livius, Polybius, &c.

qui in tribunitiâ potestatem patria potestate utatur : ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

53. Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, si quæ forte in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo : Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definiris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, Majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

54. Post erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur ; de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et, si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus ; illorum, contra.

[Omnes videbit constitutiones] Vix ulla est causa, quæ saltem aliqua sui parte constitutiones omnes non possit amplecti : verbi gratia, in hac ipsa quæ proponitur, an pater Flamini majestatem minuere voluerit, pertinet ad statum conjecturalem : an minuat majestatem, qui in tribunitiâ potestatem

utatur potestate patria, spectat statum definitivum : an majestatem minuere, sive de dignitate tribuni, cui populus potestatem dedit, aliquid tum derogare, cum senatus ipsi tribuno injusta molienti resistit, non sit laude potius quam vituperatione dignum, id vero refertur ad statum qualitatis.

55. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quærat, ¹ Fur sit, an ² sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit: erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine, appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, administrare: Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus: Postea sui facti ab illa definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur:

56. Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem ^a sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calamitiæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captrandæ, aut ^b facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

57. Cum autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut

^a In suo defensoris periculo. ^b indignationis in aliquod factum commovenda.

¹ Fur] Qui alienam rem attrectavit, id est, usurpavit, cum id se invito domino rationis compote facere judicare deberet, furti tenetur. Sabinus apud Gellium lib. xi. cap. 18.

² Sacrilegus] Sacrilegium est violatio rei sacræ quatenus sacra est. Violare autem rem sacram quatenus sa-

cra est, aliud nihil est nisi agere aliquid ei cultui repugnans, cui destinata est. Sacrilegus, ut supra indicavimus, dicitur à sacris legendis sive surripendis, quo sensu Virgilius ait *Aneid. x.*

Quid feceris legere & gremiis abducere possas?

cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, ¹ constitutio translativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quaeramus: sed quia ratio praeceptorum similis est, exemplorum multitudine ² superfedendum est. Atque ³ in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rariùs incidant translationes: nam & ⁴ praetoris exceptionibus multae excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

58. Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodam modo agendi potestas datur, & omnis ⁴ conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rariùs incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, ^b cum venefici cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, ^c extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quaedam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de necesse parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricidae afficiuntur: Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causae subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum.

^a Abstinentium est. ^b cum quidam veneficus fuisset accusatus. ^c ejus actio recepta fuisset extra ordinem.

¹ Constitutio translativa] Cum reus neque factum negare, neque defendere potest, superest ut aliquo juris effugio quodam taceatur; negetque se posse in jus vocari à tali accusatore, coram talibus iudicibus, tali die, &c. atque hæc constitutio translativa appellatur.

² In nostra quidem consuetudine] Aetate Tullii, ut observat in hunc locum Victorinus, in ipsa causarum actione translatio aut non erat, aut rariùs inveniebatur. Praetores enim qui juri dicendo praeerant, cum praescriberent quamnam accusator, quamnam reus deberet uti actione, cum exciperent quid non fieret, translationis controversiam auferre-

bant. In ipso jure, hoc est, apud praetores qui non judicabant, sed dabant iudices, cum de modo agendi quaereretur, exceptioni & translationi locus erat. Postquam autem jam litis forma esset constituta, in judicio nulla poterat esse translatio.

³ Praetoris exceptionibus] Consule notas in lib. 1. ad Heren. n. 22.

⁴ Conceptio] A jureconsultis dicitur formula.

⁵ Extra ordinem] Cum primo quoque tempore, praetermissis aliis, quae in judicium priùs adducta fuerant, de eo, quod postremò venerat in judicium, inquirebatur, dicebatur causa agi extra ordinem.

59. Ea igitur poena si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor poenae commutationem ex translativo genere inducendo, ^a totam infirmabit accusationem. Verumtamen cæteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causâ nobis positum sit huiusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra ^a præsto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex ^b armatis resistenti, gladio manum præcidit. ^c Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum: postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem; **EXTRA QUAM IN REUM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT.**

60. ^a Hic is, qui agit, iudicium ^d purum postulat: Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an non. ^e Ratio, Non enim oportet, ^f in recuperatorio iudicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmitas rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas ^g injuriarum satisne cau-

^a Parati fuisse ad vim repellendam. ^b aggreffionibus. ^c ille, cui manus amputata est, intendit actionem injuriarum: is autem, cui intenditur, petit à prætore exceptionem, ut in se præjudicium non fiat tanquam in reum capitis. ^d sine ulla exceptione. ^e exceptionis ratio, quam offert reus. ^f in iudicio, quod per iudicem à prætore datur exercetur.

1. *Totam infirmabit accusationem*] Hoc patet ex causa proposita. Reus parricidii, si multis aliis criminibus, non tamen ipso parricidio convincatur, sic pro se perorabit. Neque parricidii, quod non probatum est, infligenda mihi poena; neque aliorum criminum, siquidem non inde iudicium constitutum est.

2. *Hic is qui agit*] Ut implicatissima hæc controversia clare evolvarur, à capite accersenda est. Is, cui manus præcisa est, intendit actionem injuriarum, ut & damnum & poenam liberè persequatur: reus autem petit à prætore exceptionem, ut omiſſa cædis actione de damnis resarciendis tantum agatur. Accusator iudicium purum postulat, ut sine ulla exceptione & de crimine cædis, & de damnis iudicium feratur. Reus contendit exceptionem addi oportere: non judicandum de crimine cædis, sed tantum injuriarum. Quæstio est exci-

piendum sit, an non. Reus probat excipiendum hac ratione, quod in iudicio recuperatorio primo loco non debeat de cæde cognosci. Opponit actor facinus esse tam atrox, ut indignum sit iudicium injuriarum sive damni illati primo tempore fieri, & non præmitti iudicium de crimine cædis. Atque hinc iudicatio, quod præcipuum causæ caput est, oritur: an injuriæ quam quis in iudicio persequitur atrocitas, sit sufficiens causa, quare dum de damnis per eam injuriam illatis iudicatur, prius vel saltem eodem tempore iudicium feratur de crimine cædis, quod gravius maleficium instituendi iudicii occasionem dedit. Ait actor, ut inimici supplicio frustatur: negat reus, ut dum iudices rationem damni resarciendi expendent, meritam poenam aliqua saltem temporis mora retardet.

3. *Injuriarum*] Generatim injuria dicitur omne, quod non jure sit: Specia-

fit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præjudicetur, atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat.

61. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quoddam alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an rectè sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur earum constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes ejus consideremus.

62. Cum & facto, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius quæritur; constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem, & iudicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi: Quis pupillum hæredem fecit; pupillus autem antè mortuus est, quàm in suam tutelam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter ³ agnatos pupilli controversia est. Posses-

¹ Mortuus est, antequam desineret esse in tutorum potestate, & per ætatem prohibitus ne testamentum scriberet.

autem alias contumelia dicta est, si quis damnum culpa latum. Atrocitas perit à facto, loco, persona & tempore æstimatur, uti tradit institutio Justinianus.

² Pupillum] Pupillus est, auctore Componio, qui eum impubes est, in

potestate patris esse desit aut morte aut emancipatione: anno decimo quarto terminatur ætas pupillaris.

² Hæredes secundi] In jure substituti dicuntur, primi instituti.

³ Agnatos] Qui sunt diximus in notis ad librum 1. Herennianum n. 23.

sio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua ^a is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit. Ratio est ^b, Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis ^c, Immo pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, ^d præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrum esse non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An hæredes secundi, ipsius patris familias, non filii quoque ejus pupilli hæredes sint.

63. Atque hoc non alienum est, quodd ad multa pertineat, ne ^e aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset.

64. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quodd altera jam erat pupilli ^f adventitia: cujus hæres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecuniæ fuerit: ac si hac erunt usi infirmatione, Possent plures esse unus pecuniæ hæredes dissimilibus de causis: de eo ipso iudicatio nascitur, Possintne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes & præterea judicationes plures fiant.

65. Nunc hujus generis præcepta videamus. & Utrisque

^a Pater pupilli, aut pupillus ipse nihil testamento decrevit. ^b eorum, qui possessores sunt. ^c ex parte eorum, qui petitores sunt. ^d ad vos substitutos hæredes nihil potest pertinere, nisi quod ad ipsum patrem in testamento pertinebat: Porro nihil pertinuit ad patrem, qui sua filio legaverat; nihil igitur ad vos pertinere potest. ^e aut nullo loco, aut omnibus locis. ^f non à patre transmissa, sed indestris, aut quovis alio modo comparata. ^g petitor & possessor vel etiam amicus, si plures res contendunt, attendere debent, quibus ex rebus jus compositum sit.

aut etiam omnibus, si plures ambigent, ¹ jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione ² aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac ³ naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem.

66. ³ Religionem, eam, quæ in metu, & ceremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. ⁴ Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit.

67. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quærentur ad hanc controversiam, quodd neque in hoc civili jure versantur, & à

a Quam distinctè cognoscimus aut confuse.

¹ Jus] Qua notione hic sumitur, est boni & æqui, ut definiunt jurisconsulti: si ars constar igitur ex præceptis; præcepta autem oportet esse certa: non enim ex vagis hominum opinionibus, sed ex ratione naturali nobis ingenua intelligenda sunt.

² Natura quidem jus] Jus naturale esse definitur à Tullio lib. 1. de Legibus, ratio summa infinita in natura, quæ præstat ea, quæ faciendæ sunt, prohibetque contraria.

³ Religionem] Religiosum est, inquit Cassiodorus Sabinus apud Gellium lib. 1. cap. 9. quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum à nobis est. Verbum à relinquendo dictum, tanquam communis à carentis.

⁴ Vindicationem] Consule notas in lib. 1. de Orat. n. 32. Vim vi repellere jure naturæ licitum est; ac factam in-

juriam ulcisci, & ex inimici dolore lætitiā percipere, id à moribus non solum Christianis, sed etiam humanis alienum est. Ut quisque minimè sequitur rationem ducem, ita vindictæ cupidissimus est. Juvenalis satyra xiii.

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.

Nempe hoc indocti, quorum præcordia nulli

Interdum, aut levibus videas flagrantia causis . . .

----- Quippe minuti

Semper & infirmi est animi exiguique voluptas

Ultio: continuo sic collige, quod vindicta

Nemo magis gaudet, quàm famina.

Cæterum minus exactè dicitur per vindicationem peccata puniri, cum hoc non sit vindictæ, sed animadversionis.

H b

vulgari

vulgari intelligentia remotiora sunt : ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam saepe sunt inferenda.
¹ Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnipium sine lege vetustas comprobârit. In ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa præpter vetustatem : quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

68. Pactum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ^a ut juri præstare dicatur. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo jam antè sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex majore minore nasci videbitur, attendero, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incident, loci, præscribi non possunt : in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus consideremus.

69. Juridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut poenæ ratio quaeritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed ^b patentius, & expeditius recti & non recti quaestionem continet. Ea est hujusmodi : Cum ^c Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & ferè mos esset ^c Graiis, cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, ³ tropæum

^a Ut dicatur artius obligare, quàm ipsum jus. ^b clarius & explicatius. ^c Graeci.

¹ Consuetudinis] Consuetudo jus est non scripto, sed moribus, id est, assidue actibus introductum: legem imponit & abrogat.

² Thebani Lacedæmonios] De quibus dictum in notis ad lib. iv. Herennianum n. 34.

³ Tropæum] Maximè usitatum tro- aliquod

aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causæ, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud ¹ Amphictyonas, ² id est, apud commune Græciæ concilium.

70. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtutè peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet. Judicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causæ Graii de Graiis æternum inimicitarum monumentum statuerint, rectene, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissimus, qua fortasse usi sunt; Non enim justè, neque piè bellum gessistis; in relationem criminis delaberemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, qua de antè dictum est.

71. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid in erit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & naturâ multos, & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Nunc assumptivam partem juridicialis consideremus. Assumptiva igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio.

72. ³ Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causa factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumfunderetur, neque effugere ullo modo posset,

pai sive trophæi genus, ut describit Virgilius lib. xi. *Æneidos*, querens ingressus fuit, ramis undique decisis, hostium exuviis induta: fuere tamen etiam & lapidea, & ærea, & aurea tropæa.

¹ *Amphictyons*] Conventum Græciæ celeberrimum; nomen habuit vel ab Amphictyone Deucalionis filio, qui gentes Græcas dicitur convocasse, ut auctor est Pausanias in *Phocicis*, vel quod undecunque ad id concilium ex tota Græ-

ciæ conveneretur, ut in Atticæ historia tradit Androtion à Pausania in *Phocicis* laudatus.

2 *Id est apud commune Græciæ concilium*] Hæc verba glossæ redolent: salva sententia deesse possunt.

3 *Comparatio*] Dicitur & compensatio, cum ostenditur alterum è duobus agendum fuisse, & quod actum est latius fuisse, Consulatur notæ in lib. 2. *Heren. n. 21. & lib. iv. Heren. n. 34.*

depactus est cum iis, ut arma & ^a impedimenta relinqueret, milites educeret; itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur ^b majestatis. ^c Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus.

73. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquare. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne: &, Ideone fecerit: aut ^d hæc comparativa, cojus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet.

74. ¹ Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis, infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto judicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac causa (nam ^e majestatis arcessitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hoc quidem plerumque in ^f genere accidit, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet,

^a Sarcinas & alia quævis ad usum exercitus. ^b ut reus violatæ majestatis. ^c hic locus ad definitionem criminis majestatis pertinet. ^d hac judicatio, qua res una cum altera comparatur. ^e vocatur in judicium propter crimen imminuta majestatis. ^f comparativo.

¹ Oportebit adhibere] In statu comparationis actor cæterarum constitutionum ac maximè conjecturalis utatur subsidio: sic in exemplo mox allato, imperator majestatis accusatus, fuisse periturum ait exercitum, nisi arma traderet hostibus, actor vel ex conje-

cturali constitutione persuadeat, non fuisse periturum, si acriter restitissent, vel demonstret salvis aliquot ignavis militibus minorem in rep. redundare utilitatem, quam armorum deditione ignominia notam.

ejus

ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus ^a concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quàm plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare.

75. Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, ^a aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudabitur, aut faciendum fuisse demonstrabitur, ^b contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitaret reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur.

76. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrùm satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ^a ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quo-

^a Indulgeri. ^b comparare.

¹ Aut non honestum, &c.] Ut in eodem hæreamus exemplo; actor ostendet turpe fuisse pactione ignava vitam redimere: non utile reip. cum id facinus in pessimum trahi possit exemplum: non necessarium, cum armati,

quibus animus non deest, quidvis audiant.

² Ex locis deliberationis] Quatuor enumerat Dionysius Halicarnassensis, justum, utile, honestum, possibile, ex quibus deliberationum capita ducuntur.

que

que ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit : ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

77. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur : qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur.

78. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi : ¹ Horatius occisis tribus Curiatis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem : sponsi autem nomen appellantiem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. Indigne passus, virginem occidit. ² Accusatur.

79. Intentio est, Injuria sororem occidisti. Depulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Jurene occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat : me & populum R. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre indemnata necari non oportuit. Ex qua judicatio fit ;

¹ Horatius] Anno U. C. LXXXVII. ante Christum socLXVII. bello Romanorum inter & Albanos parato finem imposuit memorabilis trigeminorum fratrum hinc inde pugna, quam suæ & eleganter Livius lib. 1. refert ; observatque, etsi res antiqua nulla sit nobilior, tamen in re tam clara, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint, auctores utroque trahere : plures tamen inveniri, qui Romanos Horatios vocent, & in eam se sit opinionem inclinare.

² Accusatur] Horatius interfecta sorore, in jus ad Tullum Hostiliū regem rapta est : à Tullo duumviri capitales ex lege facti, qui Horatio perduellionem judicarent. Hic damnatus, jamque comprehensus à lictore, ad populum auctoritate Tullo provocat : Quo in judicio, maxime Horatio patre proclamante se filiam jure casam judicare, populus patris lacrymis commotus filium absolvit, magis admiratione virtutis, quam jure causæ. Livius Lib. 1.

Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causæ, primùm ^a si quid ex cæteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. ¹ Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transferretur, ^b defendere.

80. Deinde, ² levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea ³ translationis partibus uti, & ostendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, ^c Non oportuisse antè supplicium, quàm iudicium, interponere. Tum ⁴ leges quoque & judicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus ^d punitus sit, moribus & iudicio vindicari. Deinde ⁵ negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferrat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere.

81. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudiciis ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicii futuram dicemus, & iudices longiùs, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciscantur, quantum incommo-

^a Si quid quod à nobis faciat, se se obtulerit. ^b oportebit. ^c exempli gratia, in causa Horatii non debuisset sumi supplicium de ejus sorore, antequam iudicium de ea esset institutum. ^d ultus fuerit.

¹ Postea si qua facultas] In relatione criminis præceptorum usum accomodemus proposito Horatii exemplo. Accusandus est Horatius? defendenda ejus soror per aliquam constitutionem, verbi gratia, conjecturalem. Flevit illa quidem, at non odio patriæ victoriam fratris, sed amare licito sponsi mortem deploravit.

² Levius esse illud] Esto sane peccaverit aliquid Horatia; quanto gravius Horatius, cum inflammatus furore crudeli patricidio sororem gladio transiit.

³ Translationis uti partibus] Mortem meruerit soror: hanc inferre non debuit frater indemnata, neque lætitiâ civitatis intempestiva exde eademe.

⁴ Tum leges quoque] Si facinus admisit, ex aequitate legum, imò ex iudiciorum severitate plectatur.

⁵ Negare debetis, &c.] Iudicium de sororis crimine noluistis Horatius institui, quid cum audimus sorori crimen exprobrantem? Eam nunc coram iudicibus accusat, quam sine iudicibus condemnastis, & morte affecit.

dorum

dorum consequatur. Ac ¹ si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse iudicio: si verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum.

82. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem poenas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare.

83. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. ^a Extrema est, ut in comparatione, assumptio judicationis, & de ea per amplificationem ² ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum ³ augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & ⁴ contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

^a In relatione criminis, sicut in comparationis statu, hoc ultimo agendum est, ut assumatur id, in quo summa causa vertitur, & de eo differatur per amplificationem juxta præcepta deliberationis.

¹ Si idem facere ipse, qui nunc accusat, &c.] Si vestigiis Horatii voluisset accusator insistere, potuisset ipsum Horatium ut parricidii reum sine iudicio interficere. Occidit indemnatum sororem Horatii, Horatium indemnatum occideret accusator; & sic omnis iudiciorum ratio subverteretur.

² Ex deliberationis præceptis] Demonstranda est æquitas, utilitas, honestas sententiæ in Horatium ferendæ.

³ Augendo ejus, &c.] Hærebimus in eodem Horatii exemplo. De fratris vigilia, de patris salutis dolore, hostis necem, triumphantis urbis plausus iniquo animo ferre, quantum facinus! Aliorum hujus status locorum per se facilius exempla quivis assequi potest.

⁴ Contrariam in partem] Ut, exempli gratia, eum superius dictum fuerit ab accusatore, non debuisse à fratre sororem

84. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur: Primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omnino homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit.

85. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atrocès, & perspicuas res esse, ut de his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in ejus autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

86. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam¹ sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futuram sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cùm ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. ^a Id fit bipertito: nam tum causa, tum res ipsa removetur.

87. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem

^a Id fit duplici modo: nam culpa conjicitur vel in personam vel in rem. Hoc fit exemplum culpa conferenda in personam.

rorem occidi, reus contendat magis à tasse, ut conjiciunt Lambinus & Guilielmus sit conquestio.

¹ Sui conquestione] Legendum for-

oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in cæteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt.

88. Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primùm defendet; si poterit: sin minus poterit; negabit, hoc ad iudicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consilere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur.

89. Primùm cujus acciderit culpa, demonstrabit: Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ^a ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab ^b reo, quæ in ipsius fuerint potestate: ^c quod minus, quàm convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse.

90. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit.

^a Ostendit ab utili, cui fuerit adiuncta necessitas non agendi. ^b ab eo qui accusatur. ^c si quid minus factum sit, quàm expediret.

Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam ^a causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quaestor mortuus esset, & idcirco legis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit.

91. Loci autem communes iidem utrisque ferè, qui superioribus assumptivis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, ^b cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum ¹ Samnitibus, quidam adolescens nobilis ² porcam ^c sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbatum, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere.

92. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate, & potestate imperator, ^d qui videret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris, in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendusne

^a Si culpa transferatur in rem aliquam ut in hoc eodem exemplo. ^b cum is, qui accusatur, dicis objectum crimen neque ad se, neque ad suum officium spectare. ^c tenuit iubente duce. ^d qui poterat dare operam ut honestum fœdus percuteretur.

¹ Samnitibus] Italix populis in ea regione, quæ hodie vocatur Abruzzo in regno Neapolitano. Hos inter & Romanos gravissimum maximeque diuturnum bellum exarsit. An. U.C. cxxxiiii. T. Veturius Calvinus & Sp. Posthumius Albinus consules cum ad furcas Caudinas turpissimis conditionibus pacem fecissent, iussu senatus Samnitibus dediti sunt, atque ita Romanis religione exsolutis bellum renovatum est. Hoc fœdus designat Tullius hoc loco. Quamquam, quemadmodum observat Livius

lib. ix. non ut vulgò credunt & aliqui scripsere, fœdere pax Caudina, sed per sponsonem facta est.

² Porcam sustinuit] Nam ut ait Virgilius

----Cassa jungebant fœdera porca.
Qui Virgilium hic falli putavit Servius, ipse falsus est, qui porci vocem in fœtialium libris scriptam dici de fœmina non meminerit. Tullius lib. 2. de Legibus n. 57. Censet habendas tri-duum ferias & porce fœmina piaculum pati.

fit hostibus, necne. ¹ Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quodd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento ^a sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est: quod paullo post intelligitur.

93. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in ^b hoc genere hoc accidit novi, ^a quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimovebat: sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem.

94. In hac ab utroque ex omnibus honestatis, & utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque of-

^a Non tamen utitur concessionis partibus, purgatione scilicet & deprecatione: partes enim purgationis, ut inferius patebit, majorem habent vim quam remotio in rem. ^b in remotione criminis in rem.

¹ Hoc genus causa] Vix ac ne vix quidem hic sibi constat Tullius in afferendo discrimine, quod reperitur inter utramque remotionem criminis sive in personam sive in rem. Remotio, inquit, in personam tum fit, cum concedit reus se oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit à qua fuerit prohibitus. Remotio verò in rem culpam in alium non transfert, sed demonstrat eam rem cujus quis accusatur ad se non pertinere. Atqui in exemplo superiore remotionis in rem, adolescens rei culpam attribuit nimirum ætati & privatz conditioni, & summo alterius imperio. Præterea ipsa purgatio, de qua mox differitur, qua culpa confertur in rem, quomodo differet ab ea remotione quæ in rem fit. Cicero ad purgationem refert imprudentiam, casum & necessitatem: cætera ad remotionem. Verum utriusque discrimen Vossio videtur, quod in remotione concedatur facti intentio, in

purgatione verò negetur. Sunt enim quæ homines committunt partim voluntaria, in quibus culpa est, quam in personam aut rem transfert remotio; partim non voluntaria, in quibus est erratum, quod ad purgationem pertinet, quæ culpam removet ac voluntatem defendit.

² Quod accusator, &c.] Hæc est hujus loci sententia. Id remotionis genus, quo reus utitur, potest accusator ipse adhibere: res exemplis duobus patebit: primum fit, quod jam prolatum est, adolescentis illius qui in fœdere turpi feriendo porcæ tenuit jussu imperatoris; alterum ejus qui accuset prætorem quod præsentibus consulibus populum ad arma vocaverit. Adolescens tuebitur se remotione. Neque meum fuit officium fœdus facere, neque integrum erat subentis ducis imperium detrectare. Actor qui prætorem accusabit, afferet similiter remotionem. Nec tui fuit officii, nec tui juris, cum adessent consules, ad arma populum convocare.

ficii,

ficii, juris, potestatis sit quæri oportebit, & fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, ¹ per quam non factum ipsum probatur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur: cujus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus qui accusatur non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem.

95. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: Ut apud quosdam lex erat, Ne quis ² Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolatu- ros. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. ³ Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immola- stis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione po- sita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

96. Casus autem inferetur in concessionem, cum demon- strabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex esset, hostias nisi ad sacrificium quod- dam ⁴ redemptor præbuisset, ⁵ capitale esset; hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum subitò magnis commotus tempestatibus fluvius ³ Eurotas is, qui ⁶ propter Lacedæmonem fluit, ita

² Si pervenissent in portum quem videbant. ³ ignorantes legem. ⁴ qui certo pre- tio faciendum id susceperat. ⁵ morte facinus puniendum esset. ⁶ prope Spartam.

¹ Per quam non factum ipsum proba- tur] Secuti sumus antiquissimam Marii Victorini lectionem. In vulgaris hæte- nus editionibus habetur, Concessio est per quam non factum ipsum improbat ab reo. Quem locum depravatum esse manifesta ratio convincit. Si enim in concessione factum ipsum non improbat, certe in purgatione & deprecatione, quæ partes sunt concessionis, illud idem continget: at in purgatione non factum ipsum de- fenditur, sed voluntas, in deprecatione

ne ipsa quidem voluntas: pugnant au- tem ista, in concessione factum non im- probari sive defendi, & in concessionis partibus factum non defendi sive im- probari. Admissa lectione Victorini omnia sibi recte consentiunt.

² Diana] Plures Dianæ fuisse tradit Cicero. Celeberrima est illa, quæ eodem cum Apolline partu ex Jove & Latona nata est, silvarum ac nemorum dea.

³ Eurotas] Fluvius Laconix in Pe- loponneso, quem Sophianus appellat Basilipetamo,

magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent.

97. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes ^a studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam ^b capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præstò non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subitò accrevit, & ^c ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus es. Judicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicione dignus sit.

98. Necessitudo autem inferitur, cum vi^a quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua ^a rostrata in portu navis deprehensa sit, ^d publicetur. Cum magna ^e in alto tempestas esset; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim ^f coëgit. Quæstor navim ^g populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessariò sumus in portum còacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cum rostratam navim in portu deprehensam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit, oportet atne eam publicari.

99. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: Deinde inducere definitio-

^a Ejus voluntati adducendarum victimarum. ^b in judicium vocaverunt tanquam sceleris capitalis reum. ^c propterea. ^d redigatur in potestatem populi. ^e in mari. ^f impulsit. ^g ad populum pertinere contendit.

Basilipotamo, hoc est, regium fluvium. Niger ait ab incolis Iri vocari.

^a Rostrata] In bellis navalibus maximo erant usus rostratæ naves. His

in prora præfixum erat rostrum æreum, quo in naves hostium vehemētissimo impetu allisæ, eas sæpe dissolvebant.

nem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ; & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quodd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit: Postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

100. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, ^a oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta juridicali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, ^b exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissæ sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit.

101. Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, ^c quodd non absit à culpa: & ^d ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris ^e unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur.

^a Accusator debet variis locis communibus ostendere melius fuisse omnia tolerare, &c. ^b afferenda erunt eorum exempla, quibus, cum simili excusatione uterentur, venia non fuit concessa; & instituta comparatione illi veniam fuisse potius concedendam. ^c quodd admiserit culpam. ^d in hac sua causa. ^e unus sumitur ex eo quodd reus factum confiteatur, alter ex eo quodd potestas magna peccandi relinquatur, &c.

102. ^a Defensoris conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quoddam quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt.

103. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis ¹ inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

104. Deprecatio est, in qua ^b non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus ^c vix in judicio probari potest, ideo quoddam concessio peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ^d ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris; possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod si, judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causa, uni delicto ut ignoscere-tis postularet, tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, judices, à vobis hanc rem, hoc postulante,

^a Defensoris loci sunt conquestio de calamitate, &c. ^b non factum defenditur, sed venia petitur. ^c deprecationis. ^d pars deprecationis est adhibenda aliquando in judiciis, & sæpe ea tota nitendum est in senatu & in concilio.

¹ Inest omnibus scripti controversia] Hoc manifestum est exemplis propositis. Lex est Rhodiorum: navis rostrata in portu deprehensa publicetur. Rostrata navis vi ventorum in portum impellitur. Concessio est: neque enim aut latam legem, aut delatam navim negare

navis possunt. At contendunt non esse publicandam navim rostratam, quæ tempestate in portum jactata fuerit: non ipsa legis verba, sed potius legislatoris mentem esse considerandam. En scripti & sententiæ controversia, quæ in concessione implicatur.

impetrari.

impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere.

105. Quare hoc genus, quamquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnumquam est, & in senatu, aut consilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio ^a de Siphace ^a diu deliberatum est, & de ^a Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & ejus consilium diu dictum est. Et ^b magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit: nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facile probabat, cum conjecturali constitutione uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis partes adjungeret.

106. ³ Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre: Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: Deinde spem ostendere, ^c aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum.

107. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut jam à majoribus imprimis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum,

^a Utrum Siphaci venia esset concedenda. ^b in causa Numitorii Pulli plus pro-
fuit orare ut parceretur ipsi, quam de illo inquireretur. ^c fore ut in aliqua occasione
maximè pro suis, qui sibi veniam indulerunt. ^d ostendat se soluisse amicitiam à
majoribus transmissam erga eos, quos deprecatur.

¹ De Siphace] Siphax Massylorum in
Numidia rex societatem primùm iniit
cum P. Scipione, fracta deinde fide
Hasdrubali adhæsit; Tandem deletus, ca-
ptus ac per triumphum à Scipione cir-
cumductus, paulo post in custodia Tibu-
re obiit, anno U. C. 101. ante Chri-
stum cci. Polybius, Livius lib. xxx. sub
finem, ante triumphum obiisse narrat.

² Q. Numitorio Pullo] Hic Fregel-

lanorum princeps suspectis de conjura-
tione civibus causam dicere iussus à L.
Opimio prætore, sociorum consilia pro-
didit. Fregellis exortis Opimius nascenti-
tis belli flammam extinxit anno U. C.
106. xix, ante Christum cxxv. Livius,
Velleius, &c.

³ Oportebit] Luculentum deprecationis
exemplum attulimus à Ligariano,
in notis ad lib. 1. Haroniani n. 24.

qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse videatur: Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimum obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere.

108. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficia, quàm maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci.

109. Deinde, ^a de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tam diu propter ejus partium multitudinem commoratur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum ^b diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Juridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut poenæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus.

110. Restat nunc, ut de præmio, & de poena explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus peti-

^a Maximam esse stultitiam facultate puniendi non uti contra eum, ejus puniendi facultatem sæpe desiderarunt. ^b in diversa distractus.

tionem constant. Nam & apud iudices ¹ de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur ², ab iudiciali genere exemplorum recedere. ³ Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum.

III. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, ² cum genere primò, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. ³ L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, ⁴ neque eo nomine, ⁵ neque numero præditos, ut digni es-

^a Ubi ferè semper adhibetur deliberativum genus. ^b nam quod dicitur siue ad laudationem, siue ad vituperationem hominis, licet postea ferenda sit sententia, non ideo tamen ad genus deliberativum pertinet, sed quia de homine vel absolvendo vel condemnando disceptatur, ad genus iudiciale revocandum est. Scilicet dicere sententiam est aliquid utrique generi commune.

¹ De præmio sæpe accusatorum] Accusatoribus lege præmia dabantur, hoc ipso quod accusabant, inquit [Victorinus in hunc locum. Tullius nullo se præmio adductum ad Verris accusationem aiebat. Non enim spolia C. Verris concupivi.

² Cum genere] Causæ omnes primò quidem differunt genere: aliz enim ad iudiciale, aliz ad demonstrativum, aliz ad deliberativum genus pertinent; Deinde de specie discrepant: aliz sub genere iudiciali referuntur ad defensionem, aliz ad accusationem: sub demonstrativo aliz ad laudem, aliz ad vituperationem: sub deliberativo aliz ad suasionem, ad dissuasionem aliz. Nihilominus cæteris partibus cognatz sunt. Quod enim ut honestum verbi gratia laudaveris, illud idem sine controversia & defendere & suadere possis; quod vituperabis ut turpe, rectè & accuses & dissuadeas. Ita causæ omnes sibi mutuo implicantur.

³ L. Licinius Crassus] Consulatum gessit Q. Mucio Scaevola anno U. C. 1061. ante Christum xcv. Triumphus cupidissimus fuit, ut indicat Tul-

lius in Pisoniana, spiculus, inquit, prope scrutatur est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphus causam aliquam quæreres. Addit tamen eum intercedente collega non triumphasse, qui cum animadverteret, ut observat Padianus, Crassus propter summam ejus in rep. potentiam senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reipublicæ magis quam collegæ habere rationem.

⁴ Neque eo nomine] Inimici sunt, quibuscum privata odia exercemus: Hostes, quibus populus Romanus publicè bellum indixit, vel qui populo Romano indixere: cæteri latrunculi & prædones appellantur. Hostis autem ab hostiando siue æquando dicitur, quoniam æquali causa ad bellum venit, & par adversario videtur.

⁵ Neque numero] Ob levia prælia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus ut occurreretur lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. . . . Lex etiam ponam imperatoribus minatur, qui aut hostium oc-

sent, qui hostes populi Rom. esse dicerentur; quodd tamen excursionibus, & latrociniiis infestam provinciam redderent, confectatus est, & confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quodd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, Oporteatne poena affici: in hac, hujusmodi, Oporteatne præmium dari.

112. Nunc ad præmii quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates.

¹ Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex causa considerantur. Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parva: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, ² an falsa quadam ex oratione honestentur.

³ Ex tempore autem, ³ Si tum, cum indigeremus: ⁴ cum cæ-

a An falsa sint beneficia, & nihilominus verbis ornentur tanquam vera.

cisorum in prælio, aut amissorum civium falsum numerum litteris senatui ausi essent referre. Valerius Maximus lib. 2. cap. 8.

1 Beneficia] Sumitur hic beneficium pro gratia, quam sic definit Aristoteles lib. 2. Rhetor. *Χάρις ἐστὶ καὶ ἡ ἐκ τῶν ἀγαθῶν χάρις ὁποῦντι δυνάμει, καὶ ἐκ τῶν κακῶν ὁποῦντι δυνάμει τῶ ὀφειλόμενῳ.* Gratia est, per quam is qui habet, dicitur gratiam conferre indigenti, non ut aliquid referatur, neque ut ipsi conferenti, sed ei tantum cui confertur, bene sit. Quibus autem ex capitibus vel crescat vel imminuatur beneficii ratio, idem egregie more suo docet. Quadrifariam amplificatur 1° si valde indigentibus tribuitur. 2° si magnum quid ac difficile detur. 3° si opportuno tempore ac loco. 4° si aut solus, aut primus conferas gratiam. Exrenuatur sex modis beneficium. 1° si quis id commodi sui causa præstiterit. 2° si casu vel necessitate. 3° si non tam confertur gratia quam refertur 4° si non tempore ac loco opportuno. 5° si nulla sint animi benevoli signa 6° si res sint viles.

2 Ex tempore] Eleganter Aufonius

epigrammate 81.

Gratia qua tarda est, ingrata est gratia; namque

Cum fieri properat gratia grata magis.

Et aliunde notum illud; Bis dat, qui cito dat.

3 Si tum cum indigeremus] Ex hoc capite Cæsar's beneficium extollit Cicero Philippica 111. n. 3. C. Cæsar adulescens, pene potius puer, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus à Brundisio erudelis & perfider reditus timeretur, nec postulanti- bus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum invulso genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit: quanquam non sumus usi eo verbo quo decuit; non enim effudit, sed in reip. salute collocavit.

4 Cum ceteri non possent] Quomodo Didonis gratiam exaggerat Aeneas lib. 1. Aeneid.

O sola infandos Troja miserata labores,

Qua nos reliquias Danaum, totaque marisque

Omnibus

teri non possent, aut nollent opitulari: si tum, cum spes deseruisset. Ex animo, ^a Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, ^a aut si industriae fortuna obstitisset.

113. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit: ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut ^b deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere: aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset; non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ^c spem incertam certo venditet pretio: aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde, apud majores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium ^d pervagetur.

114. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium postulantiem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis & officii, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, Minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato: quæ enim rara, & ardua sint, ea ^e ex præmio pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, si existant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, ^a ^f delibari putent? & eorum enu-

^a Aut si casus impediens beneficii conferendi voluntatem. ^b quod sola deorum benignitate rependitur. ^c num velis certo pretio vendere rem incertam. ^d communis fiat. ^e si cedant in præmium. ^f inanimi.

Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos

Urbe, domo socias, grates persolvere dignas

Non opus est nostra.

¹ Si non sui commodi causa.] Jason Medæ beneficium sic elevabat, ut ex Euripide refert Tullius lib. iv. Quæst. Tuscul.

Tu me amoris magis quam honoris servasti gratia.

² Delibari.] Ita legendum ducimus, cum in aliis editionibus deliberari habeatur. Eadem locutione utitur Cicero hoc ipso libro n. 174. Quod sit in presentia de honestate delibatum. Legit Lambinus delibrari metaphora ducta à libro &

meratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, ^a facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis ^b contentio.

115. Deinde cæteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postuletur: in quo utrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & Impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de ^c pecunia ratiocinari, fordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ^d ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

116. ¹ In scripto versatur controversia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: HÆRES MEUS UXORI MEÆ VASORUM ARGENTEORUM ^c PONDO CENTUM, ² QUÆVOLET, DATO. Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiosè cælata petit à filio mater. Ille se, quæ ipse velleret, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit.

117. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quærat, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptu-

^a Locus erit. ^b comparatio. ^c computare pecuniam sibi numerandam. ^d ut sape factum est. ^e libras centum.

& cortice, ita ut idem sit quod decorticare & detrahi.

¹ In scripto] De controversia ex scripto & sententia jam dictum lib. 2.

ad Heren. n. 13.

² Quævolet] Ambiguum an quævolet hæres, an quævolet uxor.

ra perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus ^a pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, ^b considerabitur.

118. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commodè fieri posse, quàm id, quod nos accipimus, ^c quodd illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet: nos quod dicamus, facilè & commodè transigi posse. Ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) ¹ MERETRIX CORONAM AUREAM NE HABETO. SI HABUERIT, PUBLICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere: posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, ² neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

119. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab adversariis dicetur, minimè ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de

^a Explorare. ^b considerando invenietur. ^c quòd illud neque usus esse, neque per-
fieri possit.

¹ Meretrix coronam] Hermogenes in hoc ipso exemplo ambiguitatem accentus constituit, ΕΤΑΙΡΑ ΧΡΥΣΙΑ ΕΙ ΦΟΡΩΙΗ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΣΤΩ. Meretrix, auream coronam si ferat, publica esto. Accusator pronunciat δημόσια accentu in penultima, neque enim illæ vocum notæ antiquis adhibebantur, adeoque ex lege vult meretricem publicari, sive

mancipium fieri civitatis. Antepenultimam acuet defensor, contendet pronuncians esse δημόσια, adeoque ex scripto & sententia legis coronam tantum, non ipsam mulierem publicandam.

² Neque exitum legis] Neque lege cautum esse, ut dissolutæ mulieres publicarentur, ne turpe vestigial videretur colligi.

eo, quod adversarius intelligat, alia in lege ^a cautum esse doceatur.

120. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si hæredis voluntati permitteret: eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum hæredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus hæredi cave retur.

121. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ^b ex his, si quid amplificationis dabitur, ^c communibus utrumque locis uti oportebit. Ex scripto & sententia controversia consistit, cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, ^c omnem adjungit dictionem.

122. ^d Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod constituit, accommodabitur. ^e Semper ad

^a Offendatur esse provisum. ^b ex his rebus si quid amplificatione tractandum sit, sunt loci communes quibus in utramque partem uti oportebit. ^c convertit totam orationem scriptoris. ^d qui dicet pro sententia scriptoris, offendet sententiam scriptoris, aut unum eundemque semper habere sensum, aut hoc præsentis tempore talem habere sensum propter aliquem casum.

¹ Communibus utrumque loci] In exemplo superiore de muliere servitori subijcienda, ex legislatoris sententia quæ utrique parti communis est, dicet accusator, æquissimis legibus pares delictis poenas debere rependi, grave scelus esse bonisque moribus maximè contrarium ejusmodi mulierculas turpitudine vitæ infames coronam auream ferre, & matronarum insignibus ornari.

Defensor concedet æquissimas esse leges, adeoque maximè à crudelitate abhorrentes, neque verò peccato mediocri gravissimam poenam, cujusmodi servitus est, irrogare.

² Semper ad idem spectare] Unum & eundem semper habere sensum aliquando scriptoris sententiam probatur exemplo consequenti. Hæres secundus testamento scriptus interpretatur se legitimum

legitimum

idem spectare, hoc modo: Paterfamilias^a cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: SI MIHI FILIUS GENITUS UNUS, PLURESVE, IS MIHI HÆRES ESTO. Deinde quæ assolent. Postea, SI FILIUS ANTE MORITUR, ^b QUAM IN TUTELAM SUAM VENERIT, TU MIHI, dicebat, SECUNDUS HÆRES ESTO. Filius non est natus. ^c Ambigunt agnati cum eo, qui est hæres, si filius antè, quam in suam tutelam veniat, mortuus sit.

123. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hæreditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum ^d idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. ^e Ea partibus juridicialis assumptivæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes castra haberent.

124. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem ^f occidere vetaret, ^g tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ^h ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in le-

^a Cum nullos haberet filios. ^b antequam sui juris esse cøperit. ^c consanguinei patrisfamilias de cernenda hæreditate disceptant cum illo quem paterfamilias testamento substituit hæredem, si forte filius moreretur antequam fieret sui juris annos natus quatuordecim. ^d habeat eundem sensum. ^e potissimum continetur judiciali constitutione, qua dicitur assumptiva. ^f ut in illo, qui propterea quod quæstor impensus non suppeditavit, in legationem non est profectus eo die quem lex præfiserat.

gitum hæredem, sive patrisfamilias natus esset filius futurus primus hæres, sive natus non esset.

[Occidere vetaret] Pro vita aut pudicitia, quæ vitæ adæquatur, vinda, injustum aggressorem, si non alia suppetat evadendi via, fas est occidere. Julius Paulus Sententiarum v. tit. xxiii. Qui latronem eadem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alias enim vi-

dit. Augustinus lib. i. cap. 5. de libero arbitrio: Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidas; vel cuiuspiam viro aut femina, ut violenter sibi stupratorem irruentem, aut post illatum stuprum, si possis, interimas.

[Tribunum militum suum] Trebonius C. Lullum Marii sororis filium noctu vim adhibere parantem stricto gladio confodit. Marius re audita, nedum juvenem plecheret, corona donavit. Plutarchus in Mario.

L l

gationem

gationem proficisceretur, præstituerat : quia sumptum quæstor non dedit, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione : & per vim, ut in navi rostrata : & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam ^a voluisse scriptor demonstretur : aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur.

125. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti : Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere : & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto ^b contentione, ^c quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex ^d : quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contrà dici possit : tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat : tum ipsum adversarium, ^e quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contrà factum esse, aut contrà contendere neget : utrum negare ausus sit, se dicere desitutum.

126. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat : nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contrà dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est recitando ; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo ; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat : duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius.

127. Cum & scriptum aperte sit, & adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicitur, si aut

^a Semper. ^b poterit uti *comparatione*. ^c ostendet. ^d debeat facere juramento obligatus legi servandæ. ^e quasi *actionem intenderet*.

prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut ^a causa assumptiva inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

128. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ voluntatis ^a: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatuos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueverint. Quòd si voluntas scriptoris conservanda sit, ^b se, non adversarios, à voluntate ejus stare: nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, ^c sed domesticis suspicionibus perscrutetur.

129. Sin causam ^d affert is, qui à sententia stabit, primùm erit contrà dicendum: quàm absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde ^e conversa omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, ^f affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes.

130. Primùm nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: Deinde si in cæteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremò si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque ^g operam, neque ullam fa-

^a Quam talem esse scriptum demonstrat. ^b se qui pugnat pro scripto voluntati scriptoris adharere, non adversarios, qui pugnant pro sententia. ^c sed privatis conjecturis investiget. ^d cur recedendum sit à scripto. ^e mutatam esse omnem iudicii rationem. ^f reum. ^g neque industriam neque verba defuisse.

[¹ Causa assumptiva] Causa assumptiva, ut patet ex antedictis, tum est, cum infirma per se defensio colore, hoc

est, probabili facti ratione extrinsecus assumpta corroboratur.

cultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret : non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset : consueſſe eos, qui leges scribant, exceptionibus uti.

131. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo ^a in capite, aut apud eundem legis scriptorem ^b, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret : & ostendere, ^c causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere : ideo quodd cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum ; omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, ^d in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsis iudicibus judicandi, & cæteris civibus vivendi rationes, perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit.

132. Nam & iudices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant : neque, quo pacto alios improbare possint, quod contra legem judicarent : & cæteros cives, quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, ^e quare in alienis detineantur negotiis : cur reip. munere ^f impediuntur, cum sapius feriis suis rebus & commodis servire possint : cur in ^g certa verba jurent, cur certo tempore conveniant, certo discedant : ^h nihil quisquam afferat causæ quo minus frequenter operam reipub. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit : an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant.

133. Deinde item quærere ab iudicibus, si ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptio-

^a Alio. ^b in aliqua alia lege. ^c admittere exceptionem quæ non est appolita à legislatore. ^d secundum quam iudicium vas laturos iurajurando promissum. ^e quare occupentur negotiis alienis. ^f fungantur. ^g certa juramenti formula. ^h quivis iudicium, si quo tempore reipublica non serviat iudicio ferendo, non aliam causam proferet, nisi eam quæ in legibus expressa sit : si in tam gravibus curi iudices putant iustum esse se legibus obligari ; an permittant adversarios nostros iisdem legibus non teneri ?

nem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere? passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare.

134. Deinde indignum esse de lege aliquid¹ derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari,² cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum: non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: ³ apud populum hoc, & per populum agi convenire: quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc eum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem⁴ cuiuscemodi sit, in præsentia conservari à iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus: nunc cum scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

135. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut

2 Qualiscunque.

¹ *Derogari*] Abrogare, derogare, exrogare, obrogare diversum quid significant. Abrogatur legi, inquit Modestinus, cum lex prorsus tollitur. Derogatur, cum pars detrahitur. Exrogare, auctore Festo, ex lege vetere aliquid eximere per legem novam: obrogare legis prioris infirmandæ causa legem novam ferre.

² *Cum populo cognoscendi, &c.*] Abrogabat quidem populus legem, sed ut abrogaretur, senatus statuebat: nisi quando temeritate nonnullorum iura perverterentur. Quare leges cognoscendi, probandi aut improbandi summa potestas populo non erat.

³ *Apud populum*] A quatuor magi-

stratibus majoribus, prætore & consule, dictatore & interrege ferabatur lex, consulto, quo plus haberet auctoritatis, senatu. Deinde promulgabatur, sive in publico proponebatur cuiusvis censuræ obnoxia per trinundinum. Quo spatio elapso magistratus populo convocato recitabat & luadebat legem, quæ suffragiis populi comprobata in æs incidebatur. Itaque penes populum erat leges sancire, corrigere, aut etiam rejicere, adeo ut Ateius Capito apud Gellium lib. x. cap. 20. legem definiat *generale jussum populi aut plebis rogante magistratu*. Verum ut hinc patet, magistratum erat rogare populum, an vellet, juberet aliquid fieri.

nefas

nefas esse tali in re non diligentissimè legi obtemperare : aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, si ¹ conveniat causam contra scriptum accipi; eam tamen minimè oportere, quæ ab adversariis afferatur.

136. Qui locus idcirco est huic necessarius, quodd semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator ^b derogat, omnibus partibus justius, & probabilius accusare videatur. Nam ¹ superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiam si nollent, necesse esset : hæc autem, etiam si necesse non esset, ut vellent contrà judicare.

137. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus : aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum : ut sententia quoque, & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur : aut ² aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

138. Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstratur : aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit : &, quamcunque causam assumet, ³ assumptionis partibus se de-

^a Si expediat admitti rationem sequendi sententiam scriptoris contra scriptum.
^b detrahas.

¹ Superior oratio] Qua scilicet præcepta tradidit superius, quibus ostenderetur nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire.

² Aut aliis quoque constitutionibus] Pura conjecturali aut definitiva constitutione maliciosam adversarii in inquirenda scriptoris sententia, interpretationem exagitabit.

³ Assumptionis partibus] Comparatione videlicet, relatione, remotione & purgatione ; Quibus sic reus se defendet contra scriptum. Feci quidem contra verba legis : at in eo rerum flexu sic agere satius fuit, quàm legi parere : at ille potius in iudicium vocandus, qui eò me adegit, &c.

sendet,

fendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cùm diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adversarios dicet oportere causas accipi: demonstrabit, Nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: Omnia supplicia, quæ à legibus proficiantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse.

139. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores; sed voluntatis interpretes fore putavit.

140. Postea quærere ab adversariis, quid si hoc fecissem? qui si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: tumne accuseretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

141. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea, ¹ quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & Judex is

¹ *Quid sit lex*] Definitionem attulimus in notis ad lib. 2. Heren. n. 19.

videatur

videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit.

142. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto dicet, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambigüe aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus.

143. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet, ideo quòd, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

144. Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QUI TYRANNUM OCCIDERIT, ¹ OLYMPIO-

¹ Quacumque autem in re] Adversarius, qui pro scripto contendit, in eo firmissimum causæ præsidium statuit, quòd ex ipsis legis vocibus judicium ferri debeat: præcipuum illud argumentum corrumpit, si qui pro sententia pugnat, in ipsis verbis, ejus quam interpretatur, voluntatis etiam tenue vestigium

reperiat, & à mente scriptoris demonstrat verba ipsa non dissidere.

² Olympionicarum] Olympia ludi magnificentissimi ad Jovem colendum ab Hercule instituti ad Olympiam urbem Elidis, à qua & nomen habent. Olympionices victor in certamine Olympiaco: *Ὀλύμπιον* Græcis est victoria.

NICARUM

NICARUM PRÆMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU DEPOSCITO, ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex: TYRANNO OCCISO, QUINQUE EJUS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATUS NECATO. ¹ Alexandrum, qui apud ² Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmiiloco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quodd uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet.

145. Primum igitur leges oportet ^a contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se: ea maximè conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam ³ postrema quæque ^b gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, ⁴ utra permittat: nam id, quod imperatur, necessarium; illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur, aut in utra major poena statuatur.

146. Nam maximè conservanda est ea, ⁵ quæ diligentissimè sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ⁶ ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere vide-

^a Comparare. ^b maxime obligat. ^c cui maxime cavetur gravissima violatoribus poena constituta.

¹ Alexandrum] Qui crudelitate & perfidia insignis structis ab uxore Thebe & fratribus Tisiphono, Pytholao & Lycophrone insidiis occisus est circa annum IV. Olympiadis cv. ante Christum ccclvii. Diodorus Siculus lib. xv. Plutarchus in Pelopida, &c.

² Pheræos] Urbs Pheræ à Ptolemæo & Livio in Pelasgia Macedoniæ regione, à Paulania & Cicerone lib. i. de Divinatione, in Thessalia collocatur. Nunc aliis *Jenizar*, aliis *Sidro*, aliis *Jerusat* appellatur.

³ Postrema quæque gravissima est] Lex prior censetur abrogari posteriore contraria sancita: sicut præcedens con-

sequente mandato revocatur.

⁴ Utra permittat] Omnis lex, si proprie loquimur, vel jubet vel vetat aliquid fieri; ipsa quæ videtur permittere, verbi causa adulterum cum adultera in flagranti delicto interficere, vetat ne interfector homicidii reus vocetur in jus.

⁵ Quæ diligentissime sancta est] Sanctionem jurisconsulti vocant eam legum partem, qua poena constituitur iis, qui contra leges fecerint.

⁶ Ea quæ vetat, &c.] Legis prohibentis auctoritas est major quam aut permittentis aut imperantis. Lex enim prohibens, inquit Victorinus, permit-

tur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam: utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur: nam ¹ quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, & sustentationem: nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet.

147. Deinde operam date, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius & firmitus id videatur esse quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur: & adversariorum ratione, altera sit necessariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus lumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

148. Ex ratiocinatione nascitur controversia, ¹ cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto; ² Lex est, SI FURIOSUS EST, AGNATORUM, GENTILIUMQUE IN EO, PECUNIAQUE EJUS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA PECUNIAQUE SUA LEGAVERIT, ITA JUS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITUR, FAMILIA, PECUNIAQUE EJUS AGNATORUM, GENTILIUMQUE ESTO.

149. Quidam judicatus est parentem occidisse. Ei statim, quodd effugiendi potestas non fuit, lignæ solæ in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præliga-

¹ Cum ex eo, quod est alicubi, venit ad id, quod nullibi scriptum est.

tentem aut etiam imperantem corrigit. Exempli gratia: sit Lex prohibens, infamis ne militet. Hac lege corrigitur illa, qua quisque militare vel jubetur vel permittitur.

¹ Quæ in partem aliquam] Speciatim lex feratur: hominem fortem ne-

mini liceat occidere, multo gravioris erit ponderis, quàm si generatim discernatur, hominem nemini liceat occidere.

² Lex est, si furiosus] Hæc omnia, & quæ numero sequenti habentur, jam explicata lib. 1. ad Herennium n. 23.

tum:

tum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Hæredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obfignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hæreditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. ¹ Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habueritne testamenti faciendi potestatem.

150. Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quærat, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quodd, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit.

151. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quodd ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in ^a juridicali absoluta. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in ^b numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur: Deinde, quid res cum re diffe-

^a Constitutione. ^b pretio.

¹ Ex cæteris legibus] Ex legibus aliis, quæ parricidii reum multa facere prohibent, colligi potest nec ipsi licere testamentum facere. Item plurimæ sunt

testamenti scribendi leges, ex quibus concluditur id scribere parricidæ non integrum fuisse.

rat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere.

152. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus antè dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pœnè, quod non alteri simile esse videatur: ^a multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur.

153. Contra ratiocinationem, hujuscemodi: conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO: EORUM NAVIS ET ONERA ^b SUNTO, QUI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cum jam ^c in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animadvertenterunt: misericordia commoti, navim ad eum ^d applicaverunt: hominem ad se sustulerunt.

154. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque aded, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, ^e moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius facile est ^f ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi,

^a Cum multa res sint dissimiles. ^b pertineant ad eos, qui remanserint in navi. ^c in mari longè à litore. ^d admoverunt. ^e gubernaret. ^f ex vulnere convalescit.

denique

denique navis ipsa quid sit, ¹ definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

155. Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quod non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ² ad fines horum generum accommodati.

156. Nam placet, in iudicali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis: in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem: in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: ³ quædam separatiùs ad finem, quod referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, ³ quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores; sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

157. Rerum expetendarum tria genera sunt. ⁴ Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: ^b quod genus, virtus, scien-

^a Quædam addentur speciatim, quæ pertinent ad proprium cujusque causa finem, ad quem referri oportet totam orationem. ^b cujusmodi.

¹ Definitionibus quaritur] Dominus navis ita causam suam tuebitur, ut navis nomine ipsam scapham comprehendendi contendat, quam ipse non deseruerit: navem ab eo non esse relictam, qui eam è scapha funiculo moderetur: non dicendum remanere in navi qui vel ibi jaceat semianimis, vel sit regendæ navis imperitus. Dicent alii à scapha distinctam esse navim, haud dubiè reliquisse navim, qui ex ea fugerit. Hac igitur in causa definitionis est status. nam inquirendum quid nomine navis comprehendatur, quid sit & relinquere navim, & remanere in navi.

² Ad fines horum generum accommodati.] Cum generis deliberativi, judi-

cialis ac demonstrativi fines diversi sint, diversa sunt afferenda argumenta. Aliud enim dicendo persequitur qui utilitatem, aliud qui æquitatem, aliud qui honestatem sibi proponit persuadendam.

³ Quemadmodum res obscura] Desumpta sententia ex Aristotele lib. 3. Rhetor. cap. 3. Οἷον γὰρ γινώσκοντες ἡμεῖς ἅπαν, διαφέρει τὸ σαφὲς τῷ ἠνωτέρῳ. Quod enim intelligenti inculcatur, id perspicuitatem tollit offusis tenebris.

⁴ Par numerus vitandarum] Tria sunt expetenda, honestum, utile, & id quod ex honesto & utili temperatum est: quare tria sunt vitanda, turpe, perniciosum, & id quod est turpe simul ac perniciosum.

tia,

ria, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, ^a petendum: quod genus, pecunia est. Est porro quiddam ^b ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

158. Sed ut ^c expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia: hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur; sed in ^d meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas & utilitas: vitandarum, turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, ^e necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

159. Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes sint, quarum ^e altera simplex, altera junctæ sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere ^f omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus: nam virtus ^g est animi habitus ^g naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam.

160. ³ Prudentia, est rerum bonarum, & malarum, & utra-

^a Expetendum. ^b constans ex his duabus partibus. ^c ut nostra præcepta elarius sint. ^d nomen sumant à meliore parte quam continent, & appellantur honesta. ^e altera simplex honestatem solam complectens, altera conjuncta continens honestatem & utilitatem. ^f solius honestatis. ^g regula naturali ac rationi consentiens.

1 Necessitudo & affectio] Quid utriusque nomine sit intelligendum paulo post explicatur n. 176. & 176.

2 Est animi habitus] Scientiæ perinde ac virtuti convenit hæc definitio minus accurata. Rectius Aristoteles lib. 2. Ethicorum cap. 6. Εἶναι ἡ ἀρετὴ ἡ ἐν πρᾶξι καὶ μετὰ τὴν πρᾶξιν ἡμεῖς.

ἀρετὴν λέγουσιν, καὶ ὡς δὲ ὁ φησὶν, ἐστὶν. Virtus, moralis scilicet, est habitus agens cum electione, in mediocritate consistens, ea qua refertur ad nos definita ratione, & ut prudens definietur.

3 Prudentia est rerum, &c.] Αἰσθητικὴ ἀρετὴ αὐτῶν (πραγμάτων) διὰ τὴν ἀληθὴ μὲν τὰ λόγῳ περὶ αὐτῶν πρὸς τὰ ἀνθρώπων ἀγα-

3d

rumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur antè, quàm factum sit. ¹Justitia, est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum : deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt : postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit.

161. ²Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, ³cæremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicta est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, ⁴aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore ⁵dignantur.

162. ⁶Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. ⁷Consuetudine jus est, ⁸quod aut leviter à natura tractum aluit, & majus fecit usus, ⁹ut religionem : aut siquid eorum, quæ antè diximus,

^a Cultum. ^b venerantur. ^c quod ex principiis naturalibus sensim deductum usus confirmavit.

32 xai xaxd. Aristoteles lib.vi. Ethicor. cap. 5. Superest igitur illam prudentiam esse habitum vera cum ratione circa ea, qua homini bona aut mala sunt. Proposito fine honesto inquit prudentia illius assequendi rationes, ex inventis rationibus maxime utilem eligit, denique eam adhibet.

¹ Justitia] Definitionem ex Ulpiano attulimus in notis ad lib. 3. Herennianum n. 3.

² Natura jus] Jus sive legem naturæ definit Cicero lib.1. de Legibus; Est, inquit, ratio summa insita in natura, qua jubet ea qua facienda sunt, prohibetque contraria.

³ Aut ulciscendo] Privata ultio non modo Christianis, sed etiam sapientissimis Ethnicis visa est illicita, ut supra jam annotavimus : at publica scelerum vindicta honestissima est, & ad justiciam, ut vocant, vindictivam pertinet.

⁴ Veritas] Ad fidem refertur, quæ talem se quis exhibet alteri tum verbis tum factis, qualis revera est.

⁵ Consuetudine] De qua dictum in notis ad lib. 2. Heren. n. 19.

⁶ Ut religionem] Religionem tamen in deum non consuetudine tantum dicimus & accepimus ; imò ex natura ipsa non leviter sed penitus arripuimus & expressimus.

ab

ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut ^aquod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est ut observe, continetur.

163. ¹ Fortitudo est ^b considerata periculorum susceptio, & laborum perpassio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. ² Magnificentia est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida ^c propositione agitatio, atque administratio. ³ Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, ac diuturna perpassio.

164. Perseverantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permanfio. ⁴ Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temerè in odium alicujus ⁵ illecti concitatique comitate retinentur. ⁶ Modestia, per quam pudor honestus, claram & stabilem

^a Quod approbante populo in usum diuturnum transit. ^b prudens. ^c demonstratione.

¹ Fortitudo] Ex Aristotelis lib. 2. Ethicorum cap. 7. & lib. 3. cap. 6. plenior hæc fortitudinis definitio colligitur. Virtus est moralis in metu & audacia moderandis posita; qua quis instructus in periculis ita se gerit, ut neque pravè timendo, neque temerè audendo ab officio desciscat.

² Magnificentia] Magnis sumptibus & apertis largitionibus aliorum utilitati consultit.

³ Fidentia] *Θάρρος, μὲν παρὰ τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν ἐναντιῶν, τὴν δὲ περὶ τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν ἐναντιῶν, ἢ μὴ ὄντων, ἢ πόρῳ ὄντων.* Aristoteles lib. 2. Rhetor. cap. 5. Fiducia est spes conjuncta cum opinione rerum salutarium ferè præsentium; metuendarum autem qua aut non sint, aut procul absint.

⁴ Temperantia] Aristoteli lib. 3.

Ethicor. cap. 13. *μετρίτης ἐστὶν ἡ ἐν τῷ σώματι καὶ ἐν τοῖς ὁρεσίν, ἐστὶν ἡ μετρίτης ἐν τοῖς πάθος, ἐστὶν ἡ μετρίτης ἐν τοῖς ἡδοναῖς.* Ut fortitudo circa timorem & audaciam versatur, ita temperantia in voluptatibus & doloribus moderandis posita est.

⁵ Illecti concitatique] Veram lectionem restituiamus ex Augustino lib. octoginta quinque quaestionum, quaestione xxxi. ubi locus hic integer describitur. In vulgatis hætenus editionibus perperam habetur. Clementia per quam animi in odium alicujus invectionis concitati comitate retinentur. Nec felicius est conjectura Lambini, qui inferioris substituit.

⁶ Modestia] Virtus est moderationem constituens in actionibus humanis & præcipuè externis motibus corporis.

comparat

comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solùm, ^a ut nihil adjungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à brevitate præcipiendi remotum est.

165. Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia: verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentia contrarium est diffidentia, & ea re vitium est: ¹ Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia; pertinacia, quæ perseverantia finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

166. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. ² Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & ^b verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. ^c Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, ³ cum ejus pari voluntate.

167. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus; ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant,

^a Quamvis nihil addatur utilitatis. ^b reverentia. ^c amicitia est bene velle alicui propter illum ipsum, qui amatur, adeò ut hic ipsa amantem redamant.

¹ Audacia non contrarium] Haud seio an id philosophis probetur, qui statuunt virtutes omnes morales, si forte justitiam excipias, in medio consistere, adeoque inter extrema duo vitia versari. Fiducia non minùs opponitur audacia per excessum, quàm diffidentia per defectum, ut vulgo loquuntur.

² Gloria] Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium

de eccellente virtute. Cicero lib. 3. Tuscul. Quest.

³ Cum ejus pari voluntate] In eo amicitia differt ab amore, quod amicitia in redamando consistat, amor non item. Quid autem est amare, ex quo nomen amicitia ductum est, nisi velle bonis aliquem affici quàm maximè, etiam si ad se ex illis nihil redat? Cicero lib. 2. de Finibus.

N n

reprehen-

reprehendere incipiant. Quanquam sunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam : sunt qui propter se solum : sunt qui propter se, & utilitatem : quorum quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, ^a utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

168. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt : & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum ^b, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minùs utiles : ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus : quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii ; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates : Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minùs necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo.

169. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ & incolumes, verùm etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri & quid faciliè fieri possit, oportet considerare. ^a Faciliè fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quàm brevissimo tempore confici potest. Difficiliè autem fieri, quod quamquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis : tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducì potest.

170. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus,

^a Propter & honestatem & utilitatem. ^b quos amamus.

^a Faciliè fieri] Locus ex Aristotelis rhetoricæ lib. 1. expressus, ubi facilia dicuntur ea, quæ vel sine molestia vel bre-

vi tempore fieri possunt : contrà difficilia, quæ vel cum molestia vel non sine diuturno tempore conficiuntur.

nunc

nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest : quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est : atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modò describebamus, necessitudinis ; cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus.

171. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus ; necesse est ^a Casilinenfes se dedere ² Annibali : aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint fame perire : si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quod si velint Casilinenfes se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio ? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quodd multa dicamus, cum eam nulla ratione ^a lenire possimus.

172. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctiorem nominamus : pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit : quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adjunctione : ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione : ^b Extra quam, si nolint fame perire.

^a Mutare. ^b nisi velint.

¹ Casilinenfes] Casilinum oppidum Campaniæ in Italia nunc planè destrutum : situm olim fuisse ad Vulturum fluvium ibi ubi nunc est Capua nova,

cenfet Cluverius. Leandro tamen nunc Castelluzzo dicitur.

² Annibali] De quo dictum in notis ad librum 3. Heren. num. 2.

N n 2

173. Ergo,

173. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit; necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo; necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo; necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere.

174. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quamquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur: cujus rei certum quoddam^a præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate^b delibatum, virtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit.

175. In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam^c derogetur. Atque in hoc loco mihi^d caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam judicemus.

176. Affectio est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo,¹ quo Ulysses

^a Præceptum. ^b diminutum. ^c detrahatur. ^d præcipuum.

¹ Quo Ulysses transit] Ulysses rex Ithacæ & Dulichii, cujus varii casus

Homeri carmine consignati sunt, Trojam furtim irrepsit de nocte, indeque fatale

transiit : & pecuniam in mare dejicere, inutile ; at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est : & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

177. ^a Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumuntur, ^b qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin ^a distributiùs tractare quis volet : partiatur in animum, & corpus, & ^b extrarias res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paullo antè dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit : contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur.

178. Videre autem in laudando, & vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare, stultitia ; & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventionem, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

a Magis accurata divisione. *b* res extraneæ.

fatale conservandæ urbi Palladium cæsis custodibus rapuit : hoc animo ad hostes transire utile, honestum, heroicum est.

1 Aristippus] Philolophus genere Cyrenæus Socratis sectam amplexus est : omni loco, tempore, & personæ serviebat, quare & Dionysio charus, & à Diogene regius canis dictus. Cùm aliquando navigaret, ubi piraticam esse navem cognovit, qua vehebatur, acceptam numeravit pecuniam, & in mare projecit, sic tanquam imprudenti sibi excidisset. Ferunt nonnulli eum addidisse, satius esse hæc Aristippo, quàm

propter hæc Aristippum perire. Floruit circa Olympiadem x. annis ante Christum ccccxx. Laertius.

2 Laudes] Quæ spectant ad genus exornativum præcepta, illustrantur iis, quæ dicuntur sub finem libri 2. de Oratore.

3 Qui loci personis sunt attributi] Res personis attributas undecim enumeravit superiore libro Tullius n. 34. & 35. nomen videlicet, naturam, viciū, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes ; ex quibus laudum aut vituperationum capita ducere facile est.

INDEX

INDEX

In Libros quatuor ad Herennium, & duos de Inventione.

- A.**
Absoluta pars juridicialis constitutionis 242.
 abusus, sive catachresis figura 122.
 accusandi valida ratio in statu conjec-
 turali 221, &c. quomodo accu-
 setur, qui nulli fuit ante vitio obno-
 xius 227.
 adjunctio figura 115.
 ex æquo & bono jus 39.
 Ajaxis causa 17, 44.
 Alexandri tyranni apud Pheræos causa 273.
 ex ambiguo controversia 18, 262. quo-
 modo tractanda 36.
 amicitia definitio 281. propter hone-
 statem & utilitatem est appetenda 282.
 amicitiarum varia ratio 282.
 amplificatio quid sit 57. amplificandi
 criminis decem loci 58.
 amplitudo quid sit 281.
 annominatio, sive paronomasia 108. fit
 immutatione, detractio, aut addi-
 tione litteræ vel syllabæ 109. aut
 etiam casuum commutatione 110.
 approbatio pars causæ conjecturalis 31.
 argumentationis definitio 178, 179. ar-
 gumentatio perfectissima quinqueper-
 titia 43. ejus exemplum 44, 191. ar-
 gumentationum vicia cognoscere uti-
 le est 46. ea fusè enumerantur 46,
 & seq. & 200, & seq. argumentatio-
 nes unde sumantur 173, 174. fir-
 missimæ sint primæ vel postremæ,
 mediocres in medio 72. argumenta-
 tionis ornanda modus & exemplum
 129, 130.
 Aristoteles libros de rhetorica diligen-
 ter scripsit 217.
 ars sine assiduitate dicendi non mul-
 tum juvat 3. artis definitio 4.
 articulus singula orationis verba distin-
 guit 106.
 Aspasia ad Xenophontem ejusque ux-
 orem inductio 183, 184.
 assumptiva pars est juridicialis causæ
 243. quatuor ipsa partes habet 243.
 earum exempla 243, & seq.
 attentum quomodo fiant auditores 7, 164.
 audacia fidentia finitima 281.
- B.**
 Barbarissimus vitium sermonis 99.
 beneficia ex quibus considerata 260.
 benevoli quatuor modis fiunt auditores
 7, 164.
 brevis in narratione quomodo com-
 paretur 13, 169.
- C.**
 Casus est pars purgationis 253. ejus ex-
 emplum 253. hujus loci utrinque
 tractandi ratio 255.
 causarum genera tria, demonstrativum,
 deliberativum, judiciale, 4. genera
 quatuor, honestum, turpe, dubium,
 humile, 5. genera quinque, hone-
 stum, admirabile, humile, anceps,
 obscurum, 163. constitutiones alii
 tres, alii quatuor fecerunt 16. tres
 sunt, conjecturalis, legitima, juridicia-
 lis 16. causa distribuitur in impul-
 sionem & ratiocinationem 220.
 Ciceronis in scribendo modestia 218.
 circuitio sive periphrasis 120.
 clamor in exordio vitiosus 74.
 claritas in narratione quomodo acquira-
 tur 14.
 clementia definitio 280.
 collatio pars causæ conjecturalis in u-
 tramque partem discutitur 28.
 commiserationis excitanda loci sexde-
 cim 210, & seq.
 in commoditate quid attendendum
 284.
 commoratio figura 133.
 communis argumentatio vitiosa 201.
 commutatio figura 116.
 compar sive illoclon 107.
 comparatio pars est judicialis generis
 243. exemplum causæ ex compara-
 tione criminis 22, 243. in ea causa
 munera

INDEX.

munera defensoris & accusatoris 39, 40, 244, & seq.
 complexio figura verborum repetitio-
 nem & conversionem continet 101.
 exempla *ibid.*
 complexio sive dilemma 179. ejus di-
 luendi modus 198
 compositio quid sit 99. ejus vitia 99,
 100.
 concessio pars assumptivæ causæ, qua
 reus postulat sibi ignosci 21, 40, 159,
 253. dividitur in duas partes, pur-
 gationem & deprecationem 21, 41,
 159, 253.
 conclusio figura 118. conclusio oratio-
 nis 5, 204. conclusiones ex quibus
 partibus consistunt 57.
 conduplicatio sive anadiplosis figura
 116.
 confirmationis definitio 5, 173. confir-
 matio præcipua pars argumentationis
 43. ejus vitia enumerantur 50, &
 seq.
 conformatio sive prolepopeia 141
 confutationis definitio 5
 conjecturalis constitutio 17. quomodo
 tractanda sit 26, 27. ejus loci in u-
 tramque partem 27, & seq. ejus ex-
 emplum 219. unde rationes ejus pe-
 tendæ 220, & seq. difficillima est
 oratori 33.
 conjunctio figura 115.
 consilium quid sit 175.
 constitutio est prima causarum confi-
 ctio 155. quadruplex est, conjectura-
 lis, definitiva, generalis, & transla-
 tiva 156
 consuetudinis jus quid sit 38, 242.
 contentio sive antithesis figura ex con-
 trariis verbis conficitur 102. exem-
 pla ejus egregia 102, 133.
 continentiarum definitio 280.
 continuatio sive periodus 107.
 contrarium figura idem ferè, quod con-
 tentio 106.
 conversio figura verborum 101. ejus
 varia exempla *ibid.*
 corporis dotes variz 285.
 correctio figura 114.

D.

Defendendi validæ ratio in constitutione
 conjecturali 224, 227. quomodo de-
 fendatur cujus vita antea turpis
 228.
 definitio quid sit, ejusque exempla 123.
 ejus vitia 201. ex definitione con-
 troversia 18, 36, 226. exemplum

ejus insigne 226.
 definitiva constitutio 234. exemplum
 in Flaminii causa 234. in definitiva
 causa partes accusatoris 235. partes
 defensoris 236.
 degressio pars orationis secundum Her-
 magoram 204. rejicitur à Tullio
ibid.
 deliberativum genus 4, 62. finis est
 utilitas 63.
 deminutio sive *translativa* figura 127.
 demonstratio, sive subjectio sub aspe-
 ctum 144.
 demonstrativum genus 4, 67.
 denominatio sive metonymia figura
 120.
 deprecatio pars concessionis 21, 42, 159.
 ea vix in judicio utendum 256. quæ
 hic cautiones observandæ 256, 257.
 descriptio sive hypotyposis 127.
 difficilia quænam sint 282.
 dignitas orationis in verborum & sen-
 tentiarum exornatione posita est 160.
 dignitas quid sit 281.
 disjunctio figura 115.
 disparatum quid sit 178.
 dispositio quid sit 4, 71, 155. alia sit
 arte, alia casu, alia judicio oratoris
 71, 72.
 dissolutio sive asyndeton 118.
 distributio figura sententiarum 124.
 divisionis definitio 5. causarum divisio
 duas habet partes 15. partes divisio-
 nis non plures sint tribus 15. divisio
 figura 128.
 docilis quomodo fiat auditor 7, 165.
 maxime docilis est, qui paratus est
 audire 165.
 dubitatio figura 117.

E.

Effectio figura. 138.
 elegantia in quo consistat 98.
 elocutio quid sit 4, 155. ejus virtutes,
 98.
 eloquentia bonine, an mali plus attulit
 hominibus 148. sine sapientia obest
ibid. ejus utilitas 149. unde invidi-
 am suscepit 151.
 enumeratio sive distributio partium
 179. hujus reprehendendæ modus
 198. enumeratio in conclusione quid
 sit, & quomodo usurpanda 57, 204.
 ejus variandæ ratio 205.
 Epaminondæ causa 185, 191.
 epilogus, *vide* conclusio.
 exclamatio figura verborum 103.
 exemplum quoddam viciosum 56. ex-
 empla

INDEX.

- empla à se an ab aliis depromere debet rhetor 87. fusc probat Cornificius ea ab ipso rhetore fingenda 88. & seq. exempli & testimonii discrimen 89. exemplum rem facit ornatiorem 137.
- exordium quid sit 163. duo genera, principium & insinuatio 6. quomodo variandum est pro diversitate causarum 7, 163, & seq. ejus virtutes 166, 167. vitia 11, 167. optime faciendum est 167.
- expeditio figura 117. valet in conjecturalibus causis 118.
- expendendum rerum tria genera 277.
- expositio figura 130. septem partibus constat 132. ejus exemplum 132.
- expositio, vide propositio.
- exultatio figura, qua commovetur auditor 131.
- F.
- Fabula quid sit 12.
- facilia quanam sint 282.
- facti controversia in omnia tempora potest distribui 156. ex ipso facto suspensiones ducuntur 229.
- fallitas vitiū argumentationis 201.
- à fama locus in utramque partem expositus 32, 33.
- fidentia quid sit 280.
- Flaminii causa 234.
- fortitudo quid sit 63, 280. ejus partes 64, 65, 280.
- fortuna hominis conjectura capiendae idonea 226.
- frequentatio sive anacephalosis 129.
- G.
- Genus dicendi triplex, grave, mediocre, tenue 94. exempla cujusque generis 94, & seq.
- generis controversia 156. ejus partes non sunt deliberativum, exornativum, & judiciale genus 157, 158.
- à genere locus 69.
- generalis constitutio 239. duas habet partes, negotialem & judiciale *ibid.*
- gestus corporis 77. accommodandus est orationi 77.
- gloriae definitio 281.
- Gorgias rhetorica materiam ad res omnes extendit 113.
- gradatio quid sit 112.
- gratia quid sit 241, 279.
- H.
- Hermagoræ error in assignandis qua-
- tuor partibus controversiæ generalis 157.
- historiæ definitio, sed falsa 13, 168.
- honestas quando preferenda incolumitati 284.
- I.
- Ignoscendi rationes unde petantur 42.
- imago similitudinis species 137.
- quod imperatur, necessarium; quod permittitur, voluntarium est 273.
- imprudentiæ partes quanam sint 177.
- imprudencia pars purgationis 253.
- exemplum *ibid.* tractandi ratio 254, 255.
- impulsio sit per affectionem animi 220.
- incolumitas quid sit 282.
- indignatio quid sit 206. ejus concitandæ loci quindecim 206, & seq.
- inductionis definitio 183. hac plurimum usus est Socrates 184.
- insinuatio genus exordii 6, 163. ea quando & quomodo utendum sit 8, 9, 165. insinuationis & principii discrimen 10. de insinuationibus nova excogitavit Cornificius 15.
- intellectio sive synecdoche figura 121.
- interpretatio figura 116.
- inventio quid sit 4, 155. in sex partes consumitur 5. inventionis initia ab arte proficiuntur, cætera perficit exercitatio 29.
- ab iratis non perspicue petenda benevolentia 163.
- Isocrates nobilis rhetor 217.
- judicatio sive *negotium* 23, 162. oritur ex ratione defensionis, & firmamento accusationis 23. ad conferri debet tota vis orationis 24. judicatum quid sit 38.
- judiciale genus 4.
- judicialis constitutio quid sit 21. pars est constitutionis generalis 159. duas partes habet absolutam & assumptivam 21, 159, 242. assumptivæ exemplum, partes, & præcepta 21, 243. absolutæ exemplum, partes, & præcepta 37, & seq. 242. & seq.
- justitiæ definitio 63, 279. ejus partes 64.
- L.
- Lacryma nihil citius arefcit 59, 213.
- latinitas conservat sermonem purum 99.
- laudabile quid sit 65. laudatio quibus ex capitibus ducenda 69. unde petendum ejus exordium 68. laus est rerum

INDEX.

rerum externarum, & corporis, & animi 67, 285.
legitima constitutio quæ sit 17.
lepida citò satiètatè afficiunt 111.
lex quid sit 38. ea maximè conservanda, quæ ad maximas res pertinet 273. postrema quæque gravissima est 273. pro legis sententia contra scriptum ratiocinatio 191. ex contrariis legibus controversia 17, 35, 272.
licentia figura sententiarum 125. ejus exemplum *ibid.*
litteræ ejusdem nimia assiduitas vitanda 99.
locus communis 232. quando adhibendus 233. loci communes qui in conjecturalem constitutionem incidunt 233. locorum extrinsecorum tractatio arte indiget 232.

M.

Magnificentie definitio 280.
majestatem minuere quid sit 36, 37.
maleficium sine causa luscipi non potest 179.
Malleoli causa 20.
materia artis cujusque 152. de materia rhetoricæ plures opiniones 153.
membrum orationis quid sit 106.
memoria quid sit 4, 155. custos omnium partium rhetoricæ 78. una naturalis, altera artificiosa 78. artificiosa constat ex locis & imaginibus, quod fusè explicatur 79. & seq. ad memoriam artificialem verborum imagines sunt inutiles 84. memoria semper exercenda 85.
misericordiæ excitandæ loci 59. sexdecim enumerantur 210, & seq.
modestie definitio 63, 280. ejus partes 65.

N.

Narratio quid sit 5, 167. ejus tria genera 12, 167. debet esse brevis, dilucida, & verisimilis 13, 169. inutilis rescanda est 170.
naturæ definitio 38, 241, 279. naturam personæ definire difficile est 174. ex natura personæ conjectura capitur 225.
necessitudo pars purgationis 253. exemplum 254. tractandi modus in utramque partem 255. necessitudinis notio 283. maxima necessitudo honestatis 284.
negotialis pars est constitutionis gene-

ralis 239. ejus exemplum, & præcepta 239, & seq.
negotiis quænam sint attributa 175.
nominatio figura in verbis fingendis consistit 119.
nominis controversia 156. nominis personæ definitio 174.
notatio figura sive ethopoeia 138.
novis rebus movetur animus 83.

O.

Observantia quid sit 241, 279.
occasio quid sit 177.
occupatio sive prætermisio figura 114.
odium quomodo concitetur in adversarios in exordio 8, 164.
orationis partes sex 162. genus triplex, grave, mediocre, tenue 94. uniuscujusque exemplum 94, 95, 96. gravi figuræ propinqua est sufflata 97. hujus exempla *ibid.* mediocri affinis dissoluta, cujus affertur exemplum 98. ad tenuem accedit arida & exsanguis, cujus datur exemplum 98.
oratoris officium 3. quid in eo requiratur 4.
Orestis causa 15, 23, 161.

P.

Partitio orationis 171. debet habere brevitate, absolutionem, paucitatem 171. ejus regulæ 172.
patientie definitio 280.
permisio sive concessio figura 117.
permutatio sive allegoria 123.
perseverantia quid sit. 280.
ex persona capitur conjectura 225.
pertinacia perseverantiæ finitima 281.
pietatis definitio 279. circa quos versetur 241.
poëtis concessum rationes nimium longè repetere 47.
Popillii causa 22, 23.
potentia quid sit 282.
præcisio sive reticentia 118.
præmii ratio quatuor in partes distributa 260. quæ ratio dicentis contra postulantem præmium 261. quæ ratio ejus, qui præmium petet 262.
principium pars exordii 6, 163.
probabile quid sit, & ejus divisio in causam & vitam 27. probabile quid sit 179. probabilis quomodo fiat narratio 170.
pronomination sive antonomasia 119.
pronuntiatio quid sit 4, 155. non plurimum valet ad persuadendum 73.
O o dividitur

INDEX

dividitur in vocis figuram, & corporis motum 73.
 propositio prima pars argumentationis quinquepartita 49. ejus vitia fusè recensentur 46, & seq.
 prudentiæ definitio 63, 278. ejus partes 64, 279.
 purgatio pars concessionis 21, 41, 253. dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem 21, 41, 253. exemplum *ibid.* purgatione non factum, sed voluntas defenditur 253. hujus loci tractandi modus tum accusatori, tum defensori 254, & seq.
 Q.
 à Questionibus locus utrinque agitur 31, 52.
 R.
 Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem 23. est ea, quæ continet causam 161.
 ratio secunda pars argumentationis 43. varia ejus vitia 44, & seq.
 ratiocinatio figura 103.
 ratiocinatio quinque an pauciores habeat partes 186, 187. pro quinque partibus stat Tullius 188, & seq. exemplum quinquepartitæ, quadripartitæ, & tripartitæ ratiocinationis 191, & seq.
 ex ratiocinatione controversia 20, 274. hujus loci communes in utramque partem 275.
 rectum quid sit 63.
 recusatio Ciceroni *idem*, quod defensio 219.
 relatio criminis 160. ejus exemplum & tractandi modus five accusatori, 247, 248. five defensori 248, 249.
 religionis definitio 241, 279.
 remota argumentatio vitiosa 201.
 remotio criminis quid sit 22, 159. exemplum 22, 249. variè tractandi loci tum accusatori, tum defensori 250.
 remotio rei 251. exemplum *ibid.*
 tractandi modus 252.
 repetitio figura verborum 100. ejus varia exempla 100, 101. prodest ad augendam orationem 101.
 reprehensio five refutatio 195. ejus modi diversi 195, 196.
 rhetoriæ natura, officium, finis, & materia 152.
 rursu renovatur animus audiendo defensionem 166.
 à rumoribus locus utrinque tractatur 32, 33.

Sanctio plus valet permissione 35.
 sapientia sine eloquentia parum prodest 148.
 Saturnini causa 18.
 scripti controversia quomodo dividitur 161, 262. ex scripto & sententia controversia 17, 264. exemplum 17, 265. loci defendantis scriptum 33, 186. *fusus & egregie admodum* 266, & seq. loci defendantis voluntatem 34, 270, & seq.
 sententiarum exornationes five figuræ 100.
 sententia, quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit 105.
 sermocinatio 131, 140.
 sermoni quæ vocis figura conveniat 76.
 significatio five emphasis 142. fit pluribus modis 142, 143.
 signum pars causæ conjecturalis continet locum, tempus, &c. 29. pars probabilis continet cruorem, fugam &c. 181.
 simile per contrarium 134. per negationem 135. per breviteratem 135. per collationem 135. quoddam vitiosum est 56.
 similiter cadens & similiter definens 108.
 similitudo ornandi aut probandi causa sumitur 134. similitudo est satietatis mater 194.
 Socræ plurimum usus est inductione 184.
 sollecismus vitium sermonis 99.
 spes perficiendi & celandi unde quaritur 29.
 à studio hominis conjectura sumitur 226.
 subiectio figura ejusque exemplum 111.
 superlatio five hyperbole 121.
 superstitioni religioni propinqua 281.
 T.
 Taciturnitas imitatur confessionem 185.
 temperantiæ definitio 280.
 tempus quid sit 176. ejus magna consideratio in conjecturali causa 30.
 à testibus locus utrinque expositus 31.
 Tisias princeps & inventor rhetoriæ 127.
 traductio figura verborum 102. ejus exempla 102.
 trágædiis traditæ res neque veræ neque verisimiles, sed vitiosæ 12.
 transgressio

INDEX

transgressio figura petturbat ordinem
verborum 121.
transitio quid sit 114.
translatio siue metaphora 121.
ex translatione criminis controversia
22, 40. quomodo tractanda 40.
translativa constitutio 19, 37, 156, 160,
236. exemplum 19, 237.
suum quidnam sit 63.

V.
Verborum exornationes siue figuræ
100. ejusdem verbi assiduitas nimia
fugienda 100.
veritas quid sit 241, 279.
vindicationis definitio 241, 279.
virtutis definitio, sed minus accurata 278.
virtutis partes quatuor 278. virtuti
uniuscuique finitimum reperitur viti-
um 281. virtutes animi præcipuè
exponendæ in laudatione 69.

vitandorum rerum tria genera 277.
vituperatio pars demonstrativi generis
67. comparanda est ex rebus contra-
riis iis, ex quibus comparatur laus
67, 285. vituperationis exordium
unde sumendum 68.
vocalium crebræ concursiones vitandæ
99.
vocis tres partes, magnitudo, firmitudo,
mollitudo 73. ea quomodo compa-
rentur & conserventur 73, 74, 75.
pro diversitate actionis vox varianda
76.
utilitas finis deliberationis 63. utilitatis
& honestatis consiliatus in quibusdam
deliberationibus 67.
vulgaris argumentatio vitiosa 101.
vultus moderatio in motu oratoris 77.

Z.

Zeuxis qua arte pinxerit Helenam 113
216.

INDEX IN NOTAS.

A.

Absoluta pars generis juridicialis
quatuor ipsa partes habet 159.
Abydos urbs Phrygiæ 144.
accusatoribus lege præmia dabantur 259.
de actione Tullius à Cornificio dissentit
73. in actione quiddam est latens &
inenarrabile 78.
actiones humanæ ex fine designantur
66.
admirabile causæ genus quodnam Tul-
lio 163.
anigma est allegoria obscurior 123.
Æschines Socraticus 183.
Æthiopes delicatis ministrabant 138.
affectio siue commotio animi 175.
agnati qui sint 20.
Ajacis mors 17.
Alba longa Latii civitas 55.
Alexander Macedo 110.
Alexander siue Paris 119.
Alexander tyrannus apud Phæros 273.
allegoria metaphora continuata 123.
ex ambiguo controversia & ejus exem-
plum 35, 263.
amicicia quid sit 205. amicicia & amo-
ris discrimen 281.
Amphidryones conventus Græciæ cele-
berrimus 243.

Amphion insignis musicus 203.
anonymæ duplex genus 119.
Aperta dicitur Apollo 53.
apostrophe definitio & exemplum 103.
Appius Claudius Caudex 168.
Apollonius Rhetor 213.
Argo navis 48. Argonautarum fabula
ibid.
arguere, unde argumentum, quid pro-
priè sit 43.
argumentationis definitio 179. de argu-
mentatione tripartita, quod brevif-
sima sit, error Cornificii 45.
argumentorum dispositio 71. firmissi-
mis instandum, infirmiora congre-
ganda 72.
Aristippus Philosophus 285.
Aristoteles Philosophorum ac Rhetor-
um princeps 153. quid eum ad Phi-
losophiam & Rhetoricam impulerit
217.
arteria aspera multum voci conducit
74.
artis definitio 4.
Aspasia sophistria 183.
asturco 138.
Athens urbs Atticæ 14, 113. Athenien-
sium regnum ac respublica 112, 113.
Atrei fabula 129.
attentus

INDEX IN NOTAS.

attentus auditor quomodo reddatur in exordio	7.	consulum origo & potestas	38.	
augur in demortui locum nominabat	17.	contrariorum accurata definitio	177.	
	B.	Corinthus	115.	
Barbarismi definitio	99.	Cornificius auctor librorum ad Herennium 2. in controversia de translatione non sibi consentit	19. refellitur, ubi sentit rhetorem à seipso debere exempla fingere	91.
barbarus dicebatur quisquis Græcus non erat, quamvis Romanus	174.	L. Licinius Crassus cupidissimus triumphis	259.	
beneficium quid sit 260. quibus ex locis augeatur aut extenuetur	260.	Crotoniatarum laus 214. præstabant cæteris Græcis	215.	
Bithynia	144.		D.	
brevitas in narratione an conficienda	13.	Decii tres sese pro patria devoverunt	133.	
	C.	definitionis status	36, 277.	
Cæci de parricidio à noverca accusati defensio	221.	deliberationis finis 63. deliberationis loci 245.		
Q. Servilius Cæpio iniquè damnatus	18.	deminutionis sive τὸν τὸν exemplum	127.	
ejus res geste & mors	21.	depeculari	115.	
Carthago urbs æmula Romæ	62.	depontani senes	19.	
Casilinum oppidum Campaniæ	283.	deprecationis exempla egregia	22, 42.	
catachresis figura	122.	dialectica quid sit	36.	
causarum tria præcipua genera 4. quibus subjunguntur alia quatuor genera	5. in causis sæpe omnibus reperiuntur omnes constitutiones	235, 259.	digitus medicus quisnam sit	81.
causa si laborat, in persona hæreat orator	9.	dignitas orationis in quo consistat	100.	
censuram institutio & auctoritas	53.	dilemma quid sit	179.	
cervæ pro libellis acceptæ	79.	discipuli à se reperta referebant ad magistratos	183.	
Chares insignis statuarius	93.	dispositionis in oratione necessitas	71.	
chlamys militaris aut viatoria vestis	136.	divisio quid sit 171. ejus quatuor leges	171. divisio nimia & nulla æquè vitiosa	128.
choragium quid sit	138.	doli mali definitio	40.	
Cicero non est auctor librorum ad Herennium 1. separata plerisque libris cur adhibet exordia 12. de actione dissentit ab Herenniano scriptore	73.	dubium causæ genus	6.	
decipitur, ubi de ratiocinatione quinquepartita affirmat eam solere usurpari ab Aristotele	188. de remotione criminis secum ipse conciliatur	252.		E.
Ciceronis in defendendo solertia	228.	eloquentiæ commoda 148. quæ patriæ attulerunt eloquentissimi oratores	148, 150. eloquentiæ ars quomodo effecta	152.
locus emendatus 253. & alter	280.	emphasis	142.	
cistella vas suffragiis colligendis destinatum	18.	Ennius poeta	47.	
clamor quibus exordiis conveniat	74.	enumeratio in peroratione fit quatuor modis	57.	
Colchi Asiæ populi	48.	Epaminondas Thebanorum imperator	185.	
comœdiæ notio ex Aristotele	13.	ἐπίλογος sive peroratio	57.	
commutationis figuræ exemplum	116.	ἐπιφύλακται sunt argumenta	26.	
ex comparatione controversa	39, 243.	Eriphyle Amphiarai conjux	203.	
conjecturalis status	26, 158.	erubescere anceps signum	30.	
conquestio sive commiseratio	210.	Euripides poeta omnium maximè tragicus	203.	
constitutio causarum variis nominibus appellatur 16. quid sit 16. quodplex sit	16, 155.	Eurotas fluvius Laconiae	253.	
consuetudo quid sit	38, 242.	ἱσχυρὸς sive insinuatio	6.	
		exceptionis definitio 186. exceptiones prætorie	19.	
		exclamationis		

INDEX IN NOTAS.

exclamationis definitio & exemplum 103. eam cum apostrophe confundit Cornificius <i>ibid.</i>	Hellepontus 144.
exempla rhetores ex antiquis sumunt 86. exemplum rem ornatiorem, & probabiliorem, & apertiore facit 137.	Hermagoras rhetor 16, 153.
exordii virtutes 6. exemplum in genere causæ dubio 6. in genere humili 7. insignia diversi generis exempla 8, 9. in exordio præcipuè vitanda vitia 11. exordium debet esse accuratum, non tamen studiosius expositum 166. vulgare aliquando utile 11. cur adhibeant exordia longiora, qui malam habent causam 11, 12. in expolitione quid cavendum 130. exsiliis interdictum aqua & igni 56.	Hermetes rhetor 16.
F.	Hippolytus 124.
Fabula quid sit 12.	historiam malè definit Cornificius 13.
facilia quænam sint & contra 282.	ut & Cicero 168.
facultatis & potestatis discrimen 223.	histriones unde dicti 77.
fidentia quid sit 280.	Horatii an Romani fuerint ambigitur 246. Horatii causa 246. adversus Horatium causa tractata 247, 248. eadem pro Horatio 248, 249.
figura sive character in oratione varietur 98. figura verborum & sententiarum quid sit 100. figuræ non sint frequentiores 98.	hostis & inimici discrimen 259.
Flaminius consul malè rem gessit 234. in eum tribunum plebis patris auctoritas 234.	humile causæ genus 6.
femineum plangorem perperam exigit in oratore Cornificius 78.	hyperbaton 121.
fortitudinis definitio 63, 280. adhortationis ad fortitudinem exemplum 64.	hyperbole 121.
Fregellæ everse 96.	hypotyposis, & ejus exemplum 144.
furti quis dicendus reus 236.	I.
G.	Jasonis fabula 47.
Gallus à Phrygia 137.	imago & translatio quid differant 137.
à genere quomodo quis laudandus 67.	immune idem quod ingratum 49.
quomodo vituperandus 68.	imperatores dicebantur omnes magistratus 185.
genus est alii, species alii eadem res 172. sed res eadem eidem genus esse & species non potest 157.	impulsio comprehendit animi motus, quibus ad agendum excitamur 220.
gentiles qui sint 20.	incestus quid sit 193.
geometria 175.	indignationis natura & causa 206. latius extenditur à Cicerone 206. ejus excitandæ loci tredecim & exempla 206, &c.
gladiatores servile genus 70.	inductio quid sit 183.
gloria in plurali usurpata vox à Cicerone 67.	industria quid sit 3.
Gracchi erga Appium collegam charitas 182.	inferorum supplicia vera esse Plato censet 180. de iis Cicero ambiguit loquitur 180.
gradationis usus debet esse parcius 112.	injuriz angustior definitio à Cornificio allata 113.
Græci imperii vicissitudines 112, 113.	insinuationis exemplum egregium 165.
Græcorum historiz ante primam Olympiadem fabulose 176.	interpretatio latius patet, quam scribit auctor ad Herennium 116.
H.	de inventione libri à Cicerone adolescenti scripti 147.
Hannibalis gesta 62.	Iphigenia 82.
Helena an rapta Trojam venit 215.	ironia 123.
	isocola venustè à poetis adhibentur 107.
	Italicum seu Mariticum aut Sociale bellum 62.
	à judicatis argumentum 181.
	juridicialis generis partes duæ 159.
	ius quid sit 241. naturale 241, 279. juris varia est significatio 37.
	justitiæ definitio 63.
	L.
	Lacryma cur nihil citius arescat 59.
	Ladas celebris cursor 89.
	lampada cursu tradere 134. λαμπάδα in certaminibus quid sit 134.
	laudationis egregium exemplum 69.
	laus à triplici capite repetitur 70. laudari

INDEX IN NOTAS.

dati quomodo vitiosus potest 70.
 legis definitio accuratior 38. legi abrogare, & derogare quid sint 33, 269.
 exrogare & obrogare quid sint 269.
 leges probandi aut improbandi jus penes populum 269. legis ferendæ modus *ibid.* lex nulla propriè permittit 273. legis prohibentis auctoritas major quàm imperantis 273. legum contrariarum status 33. lex judiciaria Capionis 202.
 Lemnos insula 143.
 Liber cur dicitur Bacchus 120.
 licentia minùs commodè dicitur à Cornificio, quæ est *παρρησία* 125.
 loci extrinseci non sunt omnino artis expertes 232.
 Lucilius primus poeta Satyricus 39.
 Lysippus statuarius insignis 93.
 Macedones 113.
 à majoribus illustribus vituperationis exemplum 69.
 Malleoli parricidæ causa 20.
 materis celi Gallici genus 120.
 maturare aliud est, aliud properare 24.
 Megara urbs Achaia 14.
 memoria verborum artificiosa inutilis 82. ars magna memoriæ exercitatio 85.
 metonymia 120.
 mimus 21.
 misericordiæ definitio 210. qui miseri soleant, & quorum misereantur 210. excitandæ misericordiæ loci & exempla 210, & 289.
 modestiæ definitio 63. hortationis ad modestiam exemplum 65.
 multa Sabinorum nomen 18.
 mundi forma globosa 154.
 Myron excellens statuarius 93.
 N.
 Narratio cur brevis esse debeat 169. non aliùs repetenda 169. narrationum tria genera 12.
 naturæ notionem nimium restringit Cornificius 38.
 negatio duplex aliquando magis negat 187.
 Neptunia lacuna pro mari durior metaphorà 97.
 nomen, cognomen, agnomen, & prænomen 225. sub primis regibus unum nomen Romanis 225. nominis notatio nihil valet ad conjecturam capiendam 225. nomina sunt rerum imagines 174.
 Numantia 101.
 Numicorius Pullus 257.

O.
 Occasio quid sit 177.
 Olympiaci ludi ---- 88. Olympionices 272.
 orationem antiqui ab invocatis Diis inchoabant 145.
 oratores quinam patriam affligerint ex Romanis 148. ex Græcis 148. oratoris officium persuadere dictione 152.
 extra ordinem acta causa 237.
 Orestis parricidium à Diis comprobatum 15.
 ostentum quid sit 207.
 P.
 Pacuvius poeta tragicus 49.
 Palamedis cades 44.
 palla vestimentum muliebri 135.
παρρησία loquendi libertas figura 125.
 eximium exemplum 126.
 in parricidas supplicium apud Romanos primus Sylla statuit 20.
 patruales apud Græcos dicuntur fratres 54.
 peculatus furtum pecuniæ publicæ 19.
 Peripatetici 188.
 permissionis exemplum 117.
 perorationis quot partes sunt 57.
 persona si odiosa, causæ inherendum 9.
 Phææ urbs in qua provincia 273.
 Philippus Macedoniæ rex non pater Alexandri Magni 160, 161.
 Philoctetes 118.
 philosophos atheos esse, probabile falsò putat Tullius 180.
 Phryges serò sapiunt, in quos cadat proverbium 52.
 Pœni cur dicti Carthaginenses 67.
 panitere cum accusativo non insolens Ciceroni locutio 230.
 politica multum prodest eloquentiæ 132.
 Polyclethus celebris statuarius 93.
 pontes ad ferendis suffragia 19.
 Popillius rem malè gessit contra Gallos 22.
 populi Romani auctoritas 124.
 porcus scæmina 251.
 potestas respicit naturam, facultas res extrinsecus advenientes 223.
 præcones unde dicti 145.
 à præjudiciis locus 181.
 prætermisio figura 114.
 prætores alias iidem qui consules 38. eorum origo & munus *ibid.*
 Praxiteles celebris statuarius 93.
 privatio & negatio quid differant 178.
 Prometheus 92.
 pronuntiatio, vide actio.
 præmium quid sit 6.

protopopæia,

INDEX IN NOTAS.

protopopœia, ejusque exemplum 141.
 prudentia non recte à Cornificio definitur
 calliditas 63. definitio ex Aristotele
 accurata 63, 279.
 pudicitiam tueri impudici cæde fas esse
 veteres arbitrati sunt 265.
 pudor quid sit 31.
 pupillus quid sit 239.

Q.
 Quadruplator quis sit 52.
 quæstoris munus 124.

R.
 Ratiocinationis figura exemplum 103.
 ex ratiocinatione controversia 20.
 reges & hostium duces victi à Romanis
 necabantur 104.
 religiosum quid sit 241.
 ex remotione criminis causa 252.
 repetundarum reus 17.
 rhetoricæ definitio 3. materia 3. & fi-
 nis 4. rhetores peripatetici 217. rhe-
 torum in præceptis nimis sollicita
 diligentia reprehendenda 23.
 rhetoricorum libri à Cicerone adole-
 scente scripti 147.
 rostratæ naves 254.
 à rumoribus loci exempla in utramque
 partem 32, 33.

S.
 Sacrilegii definitio 236.
 Salernum 139.
 Samia vasa 140.
 Samniticum bellum 251.
 sanctio in lege quid sit 273.
 Sarissæ Macedonum hastæ 120.
 Saturninus seditiosus 18.
 scapha quæ sit 17.
 P. Scipio Æmilianus 100.
 scripti & voluntatis status 33, 256.
 sectio fumitur pro bonis damnatorum
 198.

senatores sive patres conscripti 109.
 sensus an sint fallaces 154.
 sententiæ definitio & exemplum 105.
 seniores decet 105.
 sermocinatio 140.
 simile omne ex aliqua parte dissimile
 56. similitudo igitur petenda ex re
 dispari 134. similitudo adhibetur ad
 ornatum 134.
 Siphax Numidiæ rex 257.
 Socrates philosophiæ parens 183.
 solis magnitudo 154.
 solæcismus oratio victiosa 59.
 fonticus morbus 39.
 Sparta sive Lacedæmon 215.

spes impunitatis & criminis celandi ad
 facinus impellit 29.
 status causarum, vide constitutio.
 stilus unde appellatus scribendi modus
 79.

stipulatio quid sit 33.
 subjectio latius patet, quàm definit Cor-
 nificius 111.
 Sulpicii seditiosi cædes 22.
 syllogismus omnis propriè tripartitus
 189, 189.
 synecdoches varia genera 121, 122.

T.
 Taciturnitas index confessionis 185.
 Tarpeius mons 120.
 T. Tadius Sabinorum rex 99.
 temperantiæ definitio 63, 280.
 temporis definitio difficultè explicatur
 176.
 Terentius poeta 168.
 testiculi arietini 81.
 Thalus insula 144.
 Thebæ 113.
 Theophrastus philosophus 188. de ejus
 ætate corrigendus Laërtius 188.
 translationis figura exemplum 102.
 tragediæ origo & notio 12. ab ea male
 rejicit verisimilitudinem scriptor
 Herennianus 12.

translativa constitutio 237, 37. Cicero-
 nis temporibus cur non esset in usu
 237. translationis exemplum maxi-
 me intricatum evolvitur 238.
 tribuni militum 53. plebis 38.
 triclinium 139.
 Triptolemus 92.
 ad triumphum condiciones requisitæ
 259.
 tropæorum varia genera 243.
 Tulculum 139.

V.
 Varietas levet fastidium auditoris 205.
 vellus aureum aurifodinas significat 48.
 Venusia Apuliæ urbs 55.
 virtutis accurata definitio 278.
 pro vita tuenda licere aggressorem ini-
 quum occidere veteres rati sunt 265.
 viciosus quemodo laudari possit 70.
 ultimum idem quod primum significat
 169.
 ultio moribus humanis repugnat 241.
 usus optimus dicendi magister 5.

Z.
 Zethus Jovis filius 54.
 Zeuxis pictor ex qua Heracles oriun-
 dus 215.

F I N I S.

**E Typographeo Clarendoniano Impensis Stephani
Fletcher Bibliopolæ Oxoniensis nuper prodierunt
isti Libri.**

M. T. Ciceronis Librorum Oratoriorum Volumen secundum, five de Oratore ad Q. Fratrem Dialogi, seu libri tres; cum Interpretatione ac Notis, quas in Usum Serenissimi Delphini Edidit *Jacobus Proust* è Societate Jesu.

M. T. Ciceronis Librorum Oratoriorum Volumen tertium, five, liber de claris oratoribus, qui dicitur Brutus; ad M. Brutum Orator; ad C. Trebatium Topica; Oratoriæ Partitiones; & Liber de optimo genere oratorum; Cum Interpretatione ac Notis, quas in Usum Serenissimi Delphini Edidit *Jacobus Proust* è Societate Jesu.

Alxinu ὁ κατὰ Κτησιφῶντιον, καὶ Δημοδίου ὁ ἐπὶ τριῶν λόγων. Interpretationem Latinam, & vocum difficiliorum explicationem adjece-
runt *P. Foulkes*, & *J. Friend* Aedis Christi Alumni. Editio secunda.

Φαλαρίδου Ἀγριγεντινῶν τυράννου ἐπιστολαί. Phalaridis Agrigentinarum Ty-
ranni epistolæ: ex MSS. Recensuit, versione, annotationibus, &
vita insuper authoris donavit *CAR. BOYLE* ex Aede Christi.

Dr. Newton's Sermon before the Queen at *Windsor*, November the 5th,
1713. price 3d.

Dr. Lombard's Sermon at *Hannover*, before Her Royal Highness the
Princess *Sophia*, and the rest of the Royal Family, *March* 28. 1714.
price 4d.

The Blessing of Peace. A Sermon at the Cathedral Church of *Salum*,
July 7. 1713 by *Rich. Eyre*, M.A. Canon Residentiary of that Church.
price 3d.

A Sort of an Answer to a piece of a Book Entitl'd, A Battle Royal,
By a Man of Business. price 6d.

Vernanius. An Epistle to Mr. *Jacob Bobart*, Botany Professor to the
University of *Oxford*, and Keeper of the *Physick-Garden*, By the Au-
thor of the *Apparition*. price 6d.

Mr. Root's Vindication of *St. Paul's* Epistle to the *Romans* from Un-
conditional Predestination, &c. price 6d.

The Character of an honest Dissenter, in twelve Marks: together with
an Illustration of Each. By *Richard Peers* Vicar of *Faringdon Berks*.
The fourth Edition. To which is prefix'd an Additional Preface in
Answer to a Letter occasion'd by the two former Editions, and pre-
tended to be wrote by a Clergy-Man; and a Letter from a Lay-Man
to the Author.

A Serious Call to Christianity. Containing some Directions, by
which it may be more effectually Promoted, in the due Instruction
of Children. According to the Respective Obligations we have up-
on us, to Perform this Office. By *Rich. Peers*, M. A. Vicar of *Faring-
don, Berks*. price 3d.